

Jordbruksoppgjøret 2023: Ramme og fordeling for økt sjølforsyning og beredskap

Norsk Bonde-
og Småbrukarlag

Norsk Bonde- og Småbrukarlag sitt tilbud til
jordbruksoppgjøret 2023.

OM DOKUMENTET

Jordbruksforhandlingene gjennomføres hvert år mellom staten (ved Landbruks- og matdepartementet) og faglagene i jordbruket (ved Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag). Dette forutsetter at de to faglagene blir enige om et felles krav å gå til staten med. Denne prosessen gjennomføres i to steg:

1. Først føres det forhandlinger mellom faglagene om hvilken økonomiske ramme som skal legges til grunn for kravet. Disse forhandlingene startet i år 19. april.
2. Deretter utarbeider hvert av faglagene sitt primærkrav med ulik bruk av virkemidler innenfor den samme økonomiske rammen. Partene utveksler arbeidsdokumenter og møtes så igjen til forhandlinger med sikte på å komme fram til et felles kravdokument som overleveres staten.

I årets jordbruksforhandlinger kom ikke faglagene til enighet om en økonomisk ramme for kravet. I henhold til Hovedavtalens § 1-4 gjennomførte staten mekling. Mandag 24. april ble det klart at staten ville be Norges Bondelag om å levere et krav på vegne av norsk jordbruk. NBS fikk dermed ikke levere et kravdokument i årets jordbruksforhandlinger. Dette dokumentet publiseres 22.5.23, etter at staten og Norges Bondelag sluttførte forhandlingene 16. mai.

NBS sitt kravdokument beskriver normalt hvordan organisasjonen vil fordele midler på ulike ordninger innenfor en økonomisk ramme framforhandlet med Norges Bondelag. I år tar NBS sitt kravdokument isteden utgangspunkt i NBS sitt primærstandpunkt for rammeforhandlingene med Norges Bondelag på 13,5 mrd. kroner. Norges Bondelag la fram et krav for staten på 6,9 mrd. kroner.

Forhandlingsutvalget i NBS har i 2023 bestått av Tor Jacob Solberg, Vegard Vigdenes og Kjell Erik Brandstadmoen.

Jordbruksforhandlingene er regulert gjennom Hovedavtalen for jordbruket. Avtalen hjemler organisasjonenes rett til forhandlinger om sentrale rammebetingelser for næringa. Jordbruksoppgjøret kan ses på som et inntektsoppgjør for yrkesutøvere i næringa, der oppgjøret setter viktige rammer for inntektsmulighetene for selvstendig næringsutøvende bønder. Det forhandles om bevilgninger over statsbudsjettet for kalenderåret 2024 og målpriser for perioden 1.7.23-30.6.24. Bevilgningene over statsbudsjettet omfatter både tilskudd som har inntektsvirkning for bonden, og tilskudd til fellestiltak, organisasjoner, forskning i jordbrukssektoren mm.

FORORD

Tor Jacob Solberg: Vi spiser rundt samme bord

Jeg har en drøm. I framtida har vi god mat som er tilgjengelig for alle, som er bærekraftig produsert og ivaretar jordsmonnet. Vi har flere hender i arbeid og flere bruk i drift. Dyrka jord som ligger brakk er igjen tatt i bruk, og beiting i utmarka er økt. Gårdsbrukene danner grunnlag for levende lokalsamfunn og gode liv for mennesker og dyr. Ut av dette springer det matkultur, fellesskap og dugnadsånd.

Dette jordbruket er matsikkerhet, totalberedskap og solidaritet i praksis. Når maten vi spiser her hjemme er produsert på våre ressurser, ivaretar vi vårt solidaritetsansvar overfor andre land gjennom at vi ikke beslaglegger landarealer eller naturressurser utenfor våre grenser. Det er også solidaritet innad i vårt eget samfunn: Alle skal verdsettes for den jobben de gjør. Sosial sikkerhet er et faktum for både bonde, avløser og kårkall.

Alle land har rett til egen matproduksjon, og lokalsamfunn har i større grad makt over matsystemet. Lokale bønder verden over har den beste kunnskapen om lokale driftsmåter og agronomi. Det norske jordbruket leverer på samfunnsoppdraget: Vi har en stabil og sikker forsyning av jordbruksmatvarer. Hele befolkningen har praktisk kunnskap om matproduksjon. Hver potet, gulrot og melkeskvett verdsettes. Vi er stolte over norsk jordbruk.

Med et samfunn som er bygget nedenfra og opp, basert på verdier som tillit og samarbeid, spiser vi som nasjon rundt samme bord. Omsorg for liv og trivsel går foran ønsket om vekst i produksjon og forbruk.

Dette er norsk matproduksjon i et evighetsperspektiv, og årets jordbruksoppgjør må være et steg på veien dit. Vi står nå overfor et valg som handler om hvorvidt norsk jordbruk fremdeles skal være i stand til å utføre samfunnsoppdraget. Med dagens jordbrukspolitik vil det være knapt 20.000 gårdsbruk igjen i 2040. Mange bønder avventer den politiske behandlingen av Grytten-rapporten, samt regjeringas opptrappingsplan, for å avgjøre fremtiden for eget gårdsbruk.

Norsk matproduksjon handler ikke bare om bonden. Det handler om hele landet vårt. Det er derfor mange aktører som har interesser i mat- og jordbrukspolitikken. I år har vi invitert tre viktige samfunnsstemmer inn i forhandlingsrommet.

Robert Mood: Levende bygder er viktigere enn våpen

Ola og Karis sikkerhet handler om lokal vilje mer enn militær evne. Krigen i Ukraina har bekreftet at krig og konflikt handler om mennesker fremfor fly, fartøy, kjøretøy og våpen. Mennesker med vilje til å trygge hverandre og yte motstand, fordi de er glade i sine lokalsamfunn. Det raskt økende konfliktnivået internasjonalt forteller også at det strategisk utsatte og langstrakte Norge både kan bli avskåret, og miste kommunikasjonene nord-syd og øst-vest. Vi må altså i større grad kunne stole på oss selv og klare oss selv.

Vi avskrekker ingen ved å investere 20 milliarder i stridsvogner. Men under jordbruksoppjøret hvert år avskrekkes de fleste når 20 milliarder investeres i levende

lokalsamfunn og bygder som på kort varsel kan levere mat til byene våre når den ikke lenger kommer utenfra. Som bygger vilje til motstand med blålys-etater, Heimevern og frivillighet bygget opp av mennesker som kjenner hverandre og lokalsamfunnet.

Årets jordbruksoppgjør handler om mye mer enn inntekt, det handler om å investere i våre barns fremtidige sikkerhet ved å gi unge bønder trygghet og inspirasjon til å satse i hele landet og opprettholde totalberedskapen.

Jan Davidsen: Bonden må jamstilles sosialt

Velferdsstaten er et fellesskap basert på verdier og mål om at folk skal leve anstendige liv. Fellesskapet tar vare på hverandre gjennom plikter og rettigheter, og legger grunnlaget for at gode samfunn kan utvikle seg gjennom at vi skaper og fordeler verdier og velferd. Forutsetningen for dette er vilkår for sosial og økonomisk trygghet for den enkelte, og i sum for samfunnet.

Norsk jordbruk mangler trygghet for å utføre samfunnsoppgaven. Inntektsvilkårene er for dårlige og velferdsordningene i sektoren gir ikke nødvendig økonomisk trygghet ved pensjon, betaling ved sykdom, barselpermisjon m.m.

Skal man trygge de økonomiske rammene for bøndene må inntekten økes og bli liggende på høyde med gjennomsnittsinntekten i samfunnet. Dagens inntektsnivå gjør at mange etter et langt arbeidsliv blir minstepensjonister og at deres rettigheter til andre ytelser blir veldig lave.

Samfunnet er ikke tjent med at det er et så stort gap i inntekter mellom jordbruket og andre grupper. Dette gjør norsk matproduksjon svært sårbar i en tid der beredskap må ha økt fokus. Bare ved å øke inntekten kan man sikre og styrke sjølforsyningsgraden, ved at flere mennesker ønsker å arbeide i jordbruket og vi kan ta i bruk nye arealer.

For oss eldre er det avgjørende at vi får stoppet sentraliseringen ved at det etableres flere arbeidsplasser og at flere velger å bo i distriktene slik at vi får produsert kortreist mat under gode forhold for bonden.

Den globale polariseringen tiltar på alle kontinenter, og skaper usikkerhet om matproduksjonen. Norge har den laveste sjølforsyninga i Europa. Med økende forskjeller i samfunnet, pågående krig i Europa, klimaendringer, energikriser, politisk uro og ustabilitet i finansmarkedene, er det avgjørende at myndighetene viser vilje til å forstå at jordbrukssektoren er spesiell, og at den har konsekvenser for andre samfunnsfelt.

Anja Bakken Riise: Bærekraftig matproduksjon koster

Aldri før har natur og arter forsvunnet i et tempo som nå. Verdens klimautslipp må mer enn halveres i løpet av få år, dersom vi skal ha en ørliten sjanse til å begrense global oppvarming til under halvannen grad, ved århundrets slutt. Å stanse tapet av, og å styrke og restaurere den naturen vi har igjen, samt å kutte klimautslippene tilstrekkelig – alt dette avhenger av hvordan mat produseres og konsumeres.

For Norges del betyr dette en ny retning i jordbrukspolitikken. Når vi fremover skal spise mer av den minst klimabelastende maten, som grønnsaker, frukt, bær og korn, må vi også produsere mer av dette i Norge. Det er mulig. NIBIO anslår at vi kan dyrke rundt fem

ganger mer grønt i Norge enn hva vi gjør i dag. Videre bør økologisk landbruk videreutvikles som en spydspiss for matproduksjon som spiller på lag med naturen. En forutsetning er politisk kursendring, med økte tilskudd til grøntproduksjon og økologisk landbruk, målrettet bruk av offentlige innkjøp, bedre rammebetingelser for mellomstore og små grøntprodusenter og et mer tilpasset arealtilskudd – for å nevne noe.

Jordbruket skal gjennom en stor omstilling. For å klare dette, må bøndene få ordentlig betalt for det viktige arbeidet de gjør. Inntektsgapet mellom bønder og andre yrkesgrupper må tettes, og jordbrukstilskuddene må spesielt belønne de som tar grep for å få mer bærekraftig drift.

INNHOOLD

1.	Hovedprioriteringer i årets krav: sjølforsyning, totalberedskap og jamstilling	13
1.1.	Jordbruk er billig beredskap	14
1.2.	Norske gårdsbruk er blitt mer sårbare	14
1.3.	Jord går ut av drift	15
1.4.	Økt sjølforsyning er økt planteproduksjon i Norge	17
1.5.	Fra arbeidskraft til kapital	18
1.6.	Årets krav i jordbruksforhandlingene	19
1.7.	Tiltak i årets jordbruksoppgjør for en ny retning	20
1.7.1.	Plan for jamstilling.....	20
1.7.2.	Jordsatsing.....	21
1.7.3.	Bruke handlingsrommet i tollvernet	21
1.7.4.	Produksjonsregulering	22
1.7.5.	Gradvis utfasing av tilskudd til prisnedskrivning av korn og kraftfôr	22
1.7.6.	Ekstra løft for Nord-Norge	23
1.7.7.	Miljø.....	23
2.	Grunnlagsmaterialet for jordbruksoppgjøret.....	25
2.1.	Merknader til kapitalkostnadene.....	27
2.2.	Endringer i grunnlagsmaterialet til jordbruksforhandlingene	27
2.2.1.	Timetall per årsverk i jordbruket	28
	Variasjon i arbeidsforbruk mellom produksjoner og bruksstørrelser.....	29
3.	Prognoser for 2024.....	30
3.1.	Inntektsutvikling i jordbruket og sammenligningsgruppen.....	31
3.2.	Kostnader for ikke-varige driftsmidler i jordbruket	32
3.2.1.	Prisutvikling på viktige innsatsfaktorer	32
3.2.2.	Volumutvikling for ikke-varige driftsmidler	34
3.3.	Leasing, kapitalslit og realrente på lånt kapital	34
3.4.	Arbeidsforbruk, produktivitet.....	35
3.4.1.	Volumanslag for produksjonen i 2023	36
3.5.	Prisanslag for produkter uten målpris i 2024	36
4.	NBS sitt rammekrav i årets forhandlinger	37
4.1.	Engangsutbetaling i 2023.....	38
5.	Finansiering av kravet	39
5.1.	Målprisøkninger.....	39

5.1.1.	Gjennomgang av gul boks.....	39
5.2.	Budsjettoverføringer.....	40
6.	Økonomiske utslag på referansebrukene	41
6.1.	Vurderinger av vederlag til egenkapital	44
7.	Jord og planteproduksjon.....	46
7.1.	Teigbasert arealtilskudd	46
7.2.	Drenering.....	46
7.3.	Gjeninnføre tilskudd til nydyrking.....	48
7.4.	Kartlegging av dyrkbart areal	48
7.5.	Kalking.....	48
7.6.	Kløver	49
7.7.	Inspirasjonsbønder grovfôr og korn.....	49
7.8.	Tilskudd til digitale gjerder.....	49
7.9.	Utvikling av beite-hub	50
7.10.	Beitebruk i statsalmenningene	50
7.11.	Oppfølging av nasjonalt program for jordhelse	51
7.12.	Digitale jordleiekontrakter	52
7.13.	RMP og SMIL.....	53
7.14.	Tilskudd til frøavl mm.	53
7.14.1.	Tilskudd til frøavl	53
7.14.2.	Tilskudd til lagring av såkorn	54
8.	Korn og kraftfôr.....	55
8.1.	Målpris på korn.....	56
8.2.	Arealtilskudd og arealtrinn	56
8.3.	Prisnedskrivningstilskudd.....	57
8.4.	Matkorntilskudd	58
8.5.	Frakttilskudd kraftfôr	58
8.6.	Gjennomgang av markedsordningen for korn	59
8.7.	Investeringsmidler til tørker og lager for korn.....	59
8.8.	Toll på import av proteinråvare	59
9.	Frukt, bær, grønnsaker og potet.....	61
9.1.	Offentlige innkjøp av norsk grønt	62
9.2.	Markedstilgang for flere grøntprodusenter – over hele landet	63
9.1.	Utvide periode for tollbeskyttelse.....	64
9.2.	Tilskudd til produsenteide fellesanlegg i grøntsektoren	64
9.3.	Investeringsmidler til grøntsektoren	65

9.4.	Tilskudd til markedshager.....	66
9.5.	Arealtilskudd – mer til de første 5 dekar.....	66
9.6.	Distriktstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker.....	67
9.7.	Distriktstilskudd for potetproduksjon i Nord-Norge.....	68
9.8.	Tilskudd til innfrakt av potet i Nord-Norge.....	68
9.9.	Målpriser.....	68
9.10.	Mer mangfoldig dyrking.....	69
9.11.	Tilskudd til markedstiltak i grøntsektoren (OFG).....	69
9.12.	Avrensordningen for potet (prisedskriving potetsprit og potetstivelse)	70
9.13.	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak.....	70
9.13.1.	Graminor AS.....	70
9.13.2.	Sagaplant AS.....	71
9.13.3.	Oppsummering tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	71
10.	Husdyrhold	72
10.1.	Arealtilskudd grovfôr	72
10.2.	Telledatoer	72
10.3.	Tak på husdyrtilskudd	72
10.4.	Produksjonsregulering	72
10.5.	Frakttilskudd slaktedyr	73
10.6.	Tilskudd til dyreavl mm.	73
10.6.1.	Tilskudd til veterinærreiser	74
10.6.2.	Semin.....	74
10.6.3.	Avlsorganisasjoner	75
10.7.	Distriktstilskudd kjøtt – sonegrenser i Stjørdal	75
10.8.	Arealsone for Bjerkreim, Strand og Gjesdal	76
10.9.	Nødslaktordningen	76
11.	Melk.....	77
11.1.	Målpris for melk.....	78
11.2.	Produksjonstilskudd	78
11.3.	Kvotetak	78
11.4.	Tiltak for å øke andelen eid melkekvote og få ned kvoteprisene	79
11.5.	Prisutjevningsordninga for melk.....	81
11.6.	Tilskudd til inntransport av melk	81
11.7.	Investeringsbehov og investeringstilskudd til melkeproduksjon.....	81
11.8.	Krav om kalvingsbinge og økt beitetid i 2024	83
11.8.1.	Fødebinge.....	83

11.8.2. Beitetid	84
12. Geit.....	84
12.1. Melkegeit	85
12.2. Overvåkingsprogram for geitebesetninger	85
12.3. Driftstilskudd til bruk med både melkeku og melkegeit	85
12.4. Ammegeit	86
13. Sau	87
13.1. Investeringsbehov i saueholdet	87
13.2. Tilskudd til organisert beitebruk	88
13.3. Kvalitetstilskudd lammeslakt	88
14. Storfe	89
14.1. Kvalitetstilskudd storfekjøtt	89
14.2. Kastrattilskudd	90
15. Bevaringsverdige husdyrraser	91
15.1. Storfe	91
15.2. Øvrige bevaringsverdige raser	91
16. Seterdrift	92
16.1. Bevaring av små og mellomstore bruk det viktigste for å opprettholde seterdrifta 93	
16.2. RMP – styrke det nasjonale driftstilskuddet til seterdrift	94
16.3. IBU-midler.....	94
16.4. Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling.....	95
17. Kraftfôrbasert husdyrhold.....	96
17.1. Gris.....	96
17.2. Egg	96
17.3. Fjorfekjøtt	97
18. Andre produksjoner	98
18.1. Birøkt	98
18.2. Hjort.....	98
18.3. Alpakka og lama.....	99
19. Økologisk jordbruk	100
19.1. Oppfølging av Nasjonal strategi for økologisk jordbruk.....	102
19.2. Styrking av produksjonstilskuddene til økologisk landbruk	102
19.3. Verdikjedene for økologiske varer	103
19.4. Behov for økt satsing på økologisk fôrkorn.....	103
19.4.1. Prisdokumentasjon på økologisk kraftfôr	104

19.5.	Fraktordningene for økologisk korn og kraftfôr	104
19.5.1.	Tilskudd til frakt av økologisk fôrråvare	105
19.5.2.	Tilskudd til frakt av økologisk korn	105
17.2.6	Verdikjeden for økologisk melk	105
19.6.	Investeringsmidler.....	106
19.7.	Tilskudd til utviklingstiltak innen økologisk landbruk	106
19.8.	Videreføring av arbeidet i økologiske foregangsfylker	107
20.	Velferdsordningene.....	108
20.1.	Velferdsordninger som likestillingstiltak.....	108
20.2.	Tilskudd ved sykdom, svangerskap og fødsel mv	109
20.2.1.	Avløsertilskudd ved sykt barn.....	110
20.2.2.	Avløsning ved dødsfall.....	110
20.3.	Sjukepengeordningen.....	111
20.4.	Bondevelferd henger sammen med dyrevelferd	111
20.5.	Tilskudd til avløsning ved ferie og fritid	111
20.6.	Landbruksvikar	112
20.7.	Tidligpensjon.....	112
21.	Landbrukets utviklingsfond (LUF).....	113
21.1.	Oppsummering – krav om endrede innvilgningsrammer for ordninger under LUF 113	
21.2.	Kapitalsituasjonen i LUF	114
21.3.	IBU-midlene.....	114
21.3.1.	Gjennomgang av investeringsstrategiene	117
21.3.2.	Økt bruk av tre som byggemateriale.....	117
21.4.	Nasjonale tilretteleggingsmidler	118
21.5.	Regionale tilretteleggingsmidler	118
21.6.	Områderetta innsats.....	119
21.6.1.	Fjellandbruket	119
21.6.2.	Områderetta innsats – Bærekraftig matproduksjon i nord	119
21.7.	Rekruttering og kompetanse.....	119
21.7.1.	Regionale kompetansenettverk for lokalmat.....	119
21.7.2.	Regionale tilskudd til rekruttering og kompetanse.....	120
21.7.3.	Nasjonal modell voksenagronom	120
21.7.4.	Mentorordninga	120
21.8.	Forskning og utvikling.....	121
21.9.	Støtte til prosjektet PRESIS.....	121

21.10.	Stiftelsen Norsk Mat.....	121
21.11.	Utviklingsprogrammet for landbruksbasert vekst og verdiskaping	121
21.12.	Driftsstøtte til Bondens Marked og Norsk Gardsost.....	122
21.13.	Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket (LUF)	122
21.14.	Skogbruk	123
21.15.	Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift	123
21.16.	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL).....	124
21.17.	Drenering.....	124
21.18.	Klimasmart landbruk	124
21.19.	Tilskudd til tiltak i beiteområder	124
21.20.	Handlingsplan for plantevernmidler	125
21.21.	Klima- og miljøprogrammet.....	125
21.22.	Biogass	125
21.23.	Tilskudd til verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap.....	125
22.	Andre ordninger.....	126
22.1.	Tilskudd til rådgiving	126
22.1.1.	Norsk Landbruksrådgiving.....	126
22.1.2.	Norges Gartnerforbund	127
22.2.	Regionale miljøprogram (RMP).....	127
22.3.	Likestilling av Inn på tunet med annen næringsvirksomhet i landbruket	128
22.4.	Tilskudd ved produksjonssvikt - grovfôr	128
22.5.	Bunnfradraget.....	128
22.6.	Hamp.....	129
23.	Styrking av beredskap og matsikkerhet i nord.....	129
23.1.	Særskilt styrking av Nord-Norge i eksisterende tilskuddsordninger	130
23.2.	Nye tilskudd til slakting i Troms og Finnmark	131
23.3.	Jordsatsing i Finnmark og Troms	132
24.	Miljømessig bærekraft	134
24.1.	Tiltak med miljøeffekt i NBS sitt krav.....	135
24.2.	Klimaavtalen mellom staten og jordbruket og regnskapsgruppa for klimaavtalen 135	
24.3.	Tiltak med klimaeffekt i NBS sitt krav.....	136
24.4.	Klimakalkulatoren	138
24.5.	Nye kostholdsråd	140
25.	Forskning, utredninger og arbeidsgrupper	142

25.1. Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri	142
25.2. Nasjonale tilretteleggingsmidler	142
1.1 Klima- og miljøprogrammet.....	143
25.3. Oppsummering utredninger og arbeidsgrupper	143
26. Fordelingskjema.....	145

1. Hovedprioriteringer i årets krav: sjølforsyning, totalberedskap og jamstilling

For mange bønder er årets jordbruksoppgjør avgjørende for om de vil øyne håp for en framtid i næringa, eller legge ned.

Dagens jordbrukspolitikk har bidratt til nedlegging av gårdsbruk, høy gjeld, lav lønnsomhet og betydelig realprisnedgang på jordbruksråvarer. Jord er lagt brakk. En større andel av maten vi spiser, samt råvarene til kraftfôr, er importert.

Dersom denne utviklinga får fortsette, vil jordbrukets ringvirkninger reduseres. Store jordbruksarealer går ut av drift i de områdene hvor jordbruket som næring tradisjonelt har betydd mest for befolkningstallet, næringsutviklingen, sysselsettingen, lokal verdiskaping og samfunnsutvikling. Det er et tap for samfunnet.

Utviklinga i norsk jordbruk er på mange områder i konflikt med Stortingets mål for jordbrukspolitikken: *matsikkerhet og beredskap, landbruk over hele landet, økt verdiskaping og bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser*. Det er stor avstand mellom Stortingets vedtatte mål og de tiltakene som gjennomføres i forhandlingene. Slik reduseres samfunnsnyten av sektoren, samtidig som den personlige risikoen for den enkelte gardbruker er svært stor. Dette gjør norsk matproduksjon sårbar i en tid der beredskap må ha økt fokus.

Regjeringa definerer jordbrukets samfunnsoppdrag i Hurdalsplattformen slik:

«Samfunnsoppdraget til jordbruket er å sikre Noregs befolkning nok og trygg mat produsert på norske naturressursar, og slik bidra til arbeid, god ernæring og helse. For å sikre landbruk over heile landet, auka verdiskaping og redusert klimaavtrykk er det naudsynt å auke lønsemda i bruk av jordbruksareala. Dette skal blant anna skje gjennom eit sterkt importvern, årlege jordbruksforhandlingar og å bevare landbrukssamvirka som marknadsregulatorar.»

Både regjeringa og et stortingsflertall har lovet retningsendring for norsk jordbrukspolitikk. Å oppfylle samfunnsoppdraget og Stortingets mål for jordbruket er jordbruksoppgjørets rolle. Økt sjølforsyning og totalberedskap er målet, og ei jamstilling av bondens inntekt er det viktigste virkemiddelet.

En stor utfordring for jordbruket som sektor er at mange viktige verdier i jordbruket er krevende, om ikke umulige, å tallfeste: levende lokalsamfunn med bosetting, arbeidsplasser og dugnadsånd, gode liv for mennesker og dyr, biologisk mangfold, tradisjonell kunnskap, matsikkerhet og lokal og nasjonal beredskap. Dette må vi ivareta gjennom aktiv politikk, tilskuddsordninger over jordbruksavtalen, regelverk, kunnskapsutveksling og god rådgiving.

Med grunnlag i mål om økt sjølforsyning, totalberedskap og jamstilling, er Norsk Bonde- og Småbrukarlag sine hovedprioriteringer i årets krav:

- **Økt bruk av jord og utmark i Norge**
- **Betydelig løft av inntekt og styrkede sosiale vilkår**
- **Prioritere virkemidler som ivaretar jordbrukets samfunnsoppdrag: sjølforsyning, matsikkerhet og bidrag til totalberedskap.**

1.1. Jordbruk er billig beredskap

Verden står overfor en rekke utfordringer: klimaendringer, økonomisk ustabilitet og politisk uro, sykdomsutbrudd hos folk og husdyr, sult, transportutfordringer, og forsyningskriser på matvarer, olje og gass og andre varer. Større usikkerhet preger samfunnet og beredskap har blitt et gjennomgående tema på alle samfunnsfelt. Pandemi, krig i Europa, økt trusselnivå, ekstremtørke, strømpriskrise og kostnadseksplasjon har preget Norge – og norsk jordbruk – de siste årene.

En matforsyning med høy grad av import er sårbar. Det gjelder import av matvarer, arbeidskraft, fôrråvarer og andre innsatsfaktorer i matproduksjonen. I en verden preget av konflikt, usikkerhet og ressursmangel, kan ikke Norge lenger kjøpe seg ut av en matvarekrise. Vi er helt avhengige av egen sjølforsyning og matvareberedskap.

Beredskap handler om evnen til å håndtere uventede kritiske situasjoner. Å være noenlunde godt forberedt på å trygge egen befolkning i krise og krig, starter hos gårdbrukeren og gjennom bruk av jord. Det handler ikke bare om matvareberedskap, men beredskap i et bredt perspektiv.

Norsk jordbruk er en sentral del av totalberedskapen, der desentralisert matproduksjon er en avgjørende faktor. Bønder over hele landet bidrar ikke bare med løpende matproduksjon, men også med kunnskap og kompetanse, utstyr og maskiner. Totalverdien av investeringer i landbruket er 190 milliarder kroner. Dette er investeringer som daglig kommer samfunnet til nytte gjennom forsyning av mat. Ved krig, kriser, flom, brann eller andre uforutsette hendelser, gir dette økt trygghet til lokalbefolkningen, og kan være et bidrag til nærliggende byer. Dette er 190 milliarder kroner i driftsbygninger, utstyr, maskiner, lagringskapasitet og kompetanse som inngår i små og store kommuners totalberedskap.

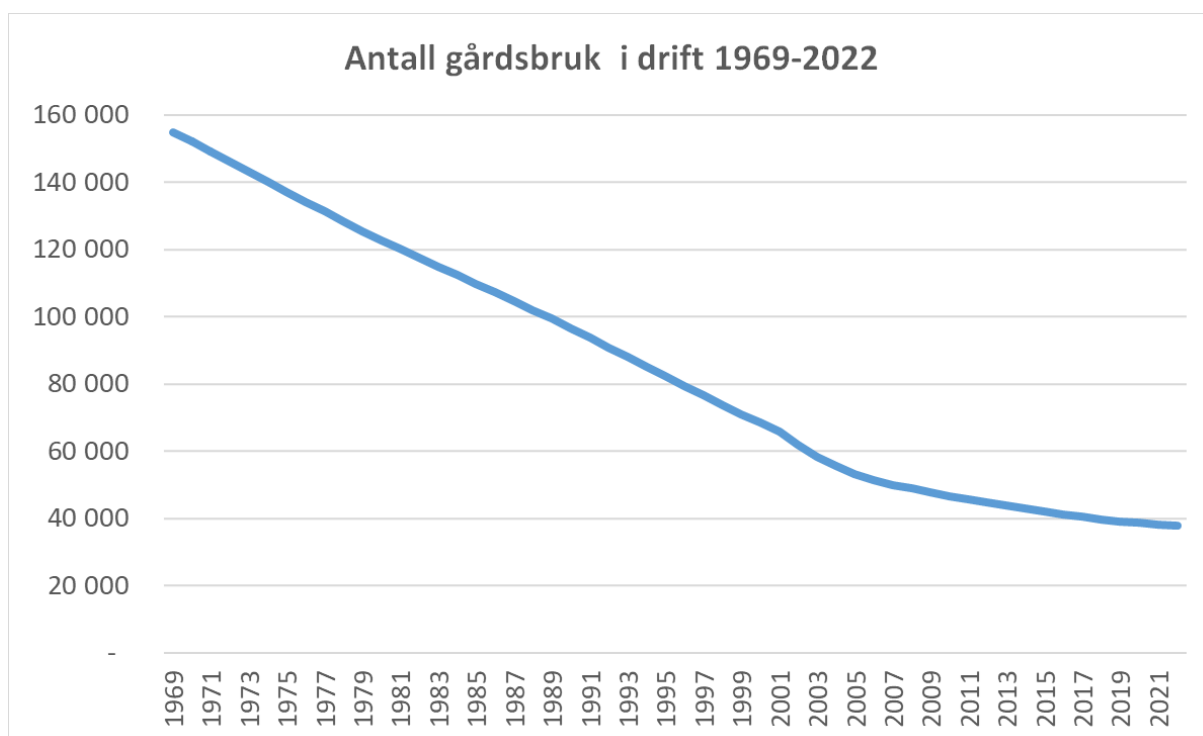
1.2. Norske gårdsbruk er blitt mer sårbare

De siste ti årene har det i snitt blitt lagt ned to norske gårdsbruk hver dag, mens produksjonsvolumet har forholdt seg på noenlunde samme nivå. Hvert enkelt gårdsbruk har blitt større og arbeidskraft har blitt erstattet med mekanisering og robotisering. I samme periode har behovet for importerte innsatsfaktorer som kraftfôr, diesel og maskindeler økt. De siste års investeringer i roboter og automatisering, krever i større grad spesialister som kan gjennomføre nødvendig vedlikehold eller reparasjoner.

Når gårdsbruk legges ned og bønder gir opp, svekkes lokale produsentmiljøer. Grunnlaget for å opprettholde det nødvendige apparatet rundt bonden forsvinner (veterinærtjenester, avløsere mm.), og det blir mindre kompetanseutveksling, maskinsamarbeid, og andre fellestiltak som sauesanking og gjerdehold.

Bonden som fortsetter står uten kollegaer. Dette er en stor belastning på jordbruket som næring og for den enkelte gårdbruker. Å være bonde *kan* være et ensomt yrke, og psykiske lidelser som depresjon, angst og rusmiddelmisbruk forekommer. Et nettverk av andre bønder er viktig for å sikre et sosialt felleskap og kan være avgjørende dersom noe uforutsett skjer.

Summen av endringene jordbruket har gjennomgått de siste tiårene, har gjort norske gårdsbruk mer sårbare. Dersom forsyningslinjer brytes, importen stopper opp eller det blir mangel på arbeidskraft, vil dette ha store konsekvenser for jordbrukets evne til å opprettholde matproduksjon over tid. Dette påvirker totalberedskapen.

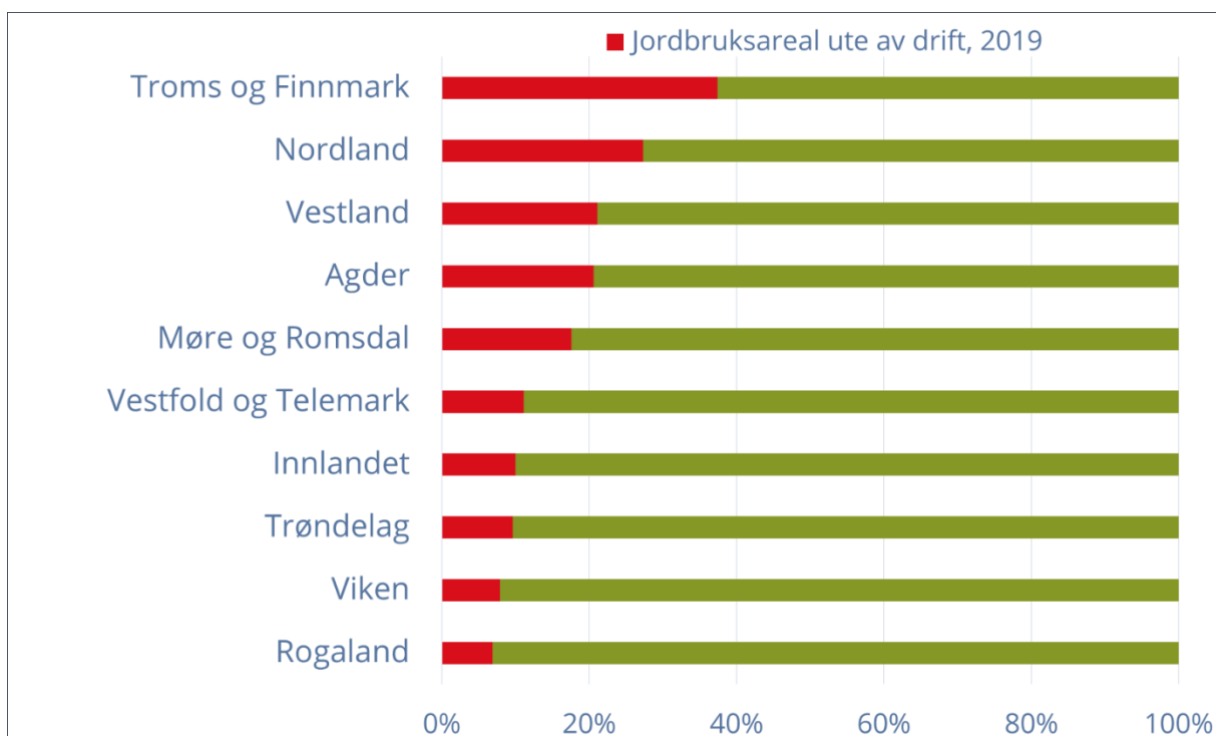

Figur 1 Antall gårdsbruk i drift i Norge, 1969-2022. Kilde: SSB tabell 3312.

1.3. Jord går ut av drift

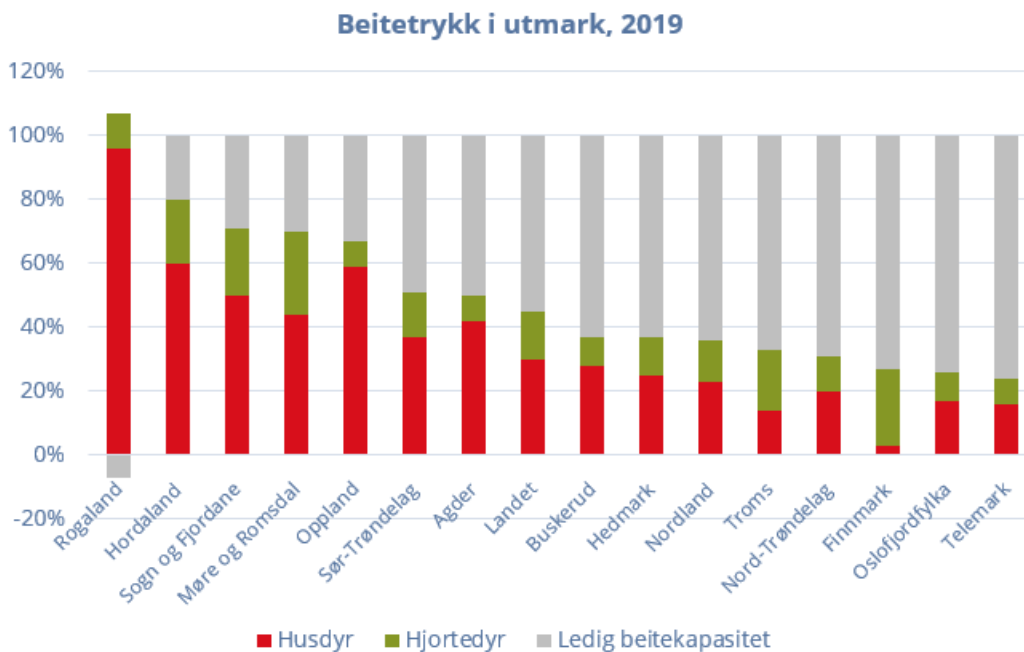
Så mye som 13,5 prosent av jordbruksarealet i Norge er ute av drift. Til nå har bruksnedleggelse i stor grad medført at naboer har drevet jorda videre, men i mange områder er de få aktive bøndene som er igjen så hardt presset at de ikke har mulighet til å drifte mer jord. På steder hvor det kun er én aktiv bonde igjen, kan en bruksnedleggelse føre til at hele jordbruksarealet legges brakk. Med kun 3,5 prosent jordbruksareal i Norge, er hvert dekar viktig.

Det er store regionale forskjeller i hvor mye jord som er gått ut av drift – fra 7 prosent i Rogaland til 38 prosent i Troms og Finnmark. Mye av arealene som er ute av drift er kun egne til gras og beite.

Figur 2 Jordbruksareal som er ute av drift. Data hentet fra [data_overgang20192020.xlsx \(nibio.no\)](#).

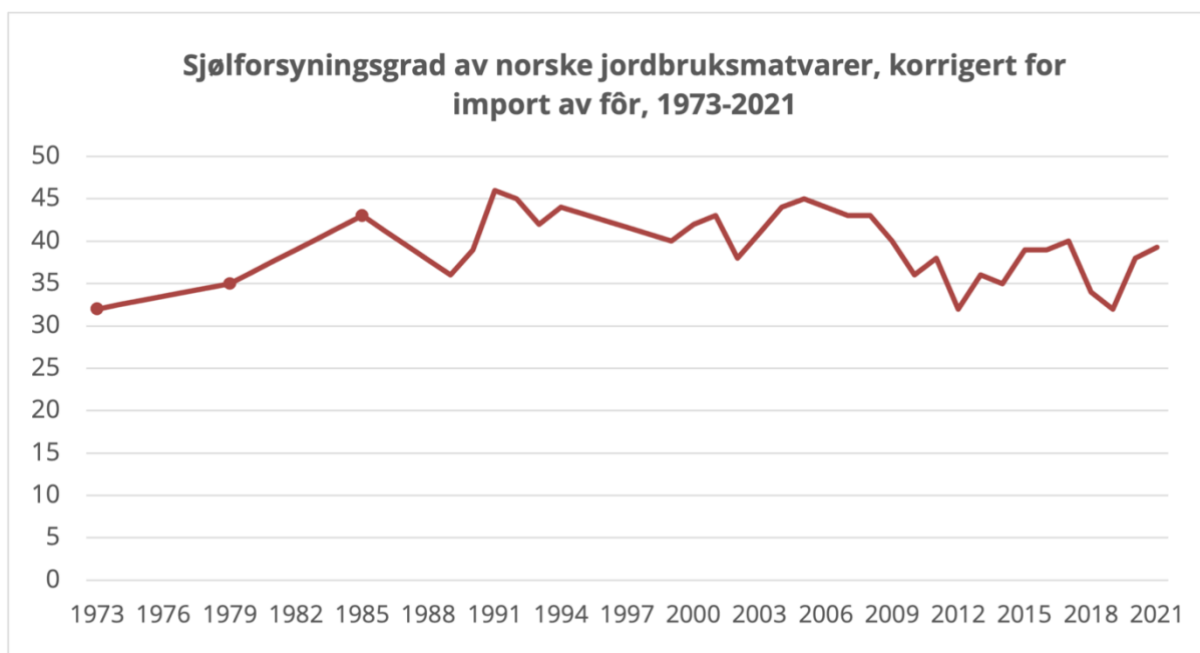
45 prosent av landarealet er egnet som utmarksbeite, men under halvparten brukes i dag. Hvor stor andel av utmarksbeitepotensialet som utnyttes i ulike deler av landet varierer. I noen fylker ligger andelen på nyttet utmarksbeite på rundt 20 prosent, mens rundt 70 prosent av utmarksbeitet utnyttes i andre fylker.

Figur 3 Beitetrykk i utmark. Tallene er hentet fra rapporten *Arealrekneskap i utmark. Utmarksbeite - ressursgrunnlag og beitebruk* (Rekdal og Angeloff, 2021).

1.4. Økt sjølforsyning er økt planteproduksjon i Norge

Norge er et av landene i verden med lavest sjølforsyning av jordbruksmatvarer. Sjølforsyningsgraden svinger noe fra år til år, hovedsakelig som følge av størrelsen på avlingene og kvaliteten på kornet, men har de siste ti årene ligget på i snitt 37 %. Det er en nedgang fra 41 % i forrige tiårsperiode.

Figur 4 Figuren viser sjølforsyningsgrad av norske jordbruksmatvarer, korrigert for import av fôr, 1973-2021. Sjølforsyningsgraden er definert som hvor stor andel norsk produksjon utgjør av matvareforbruket på engrosnivå, regnet på energibasis. Den gir med det en beskrivelse av hvor stor andel av dagens forbruk av jordbruksmatvarer som er produsert i Norge. **Kilde:** Data er hentet fra NIBIO (artikkelen «Selvforsyningsgrad og engrosforbruk» og epost fra NIBIO).

I Hurdalsplattformen skriver regjeringa følgende:

«Leggje fram og gjennomføre ein opptrappingsplan for trygg matproduksjon på norske ressursar og setje eit mål for sjølvforsyningsgrad av norske jordbruksmatvarer, korrigert for import av fôrråvarer, på 50 prosent.»

Det er ulike måter å nå dette målet på. Sjølforsyningsgraden avhenger både av hva norske bønder produserer og hva norske forbrukere spiser.

Økt sjølforsyning må oppnås på en måte som også styrker totalberedskapen og øvrige samfunns mål. Da må nedgangen i antall gårdsbruk stanses og norsk planteproduksjon må økes, både på fulldyrka jord, overflatedyrka jord, gjødsla beite og beite på inn- og utmark. Vi må både ta mer jord i bruk, og øke avlingene. Det må grøftes, nydyrkes, istandsettes, kalkes, gjerdes og beites. Da må verdien av jorda og graset opp, og det må være lønnsomt for bonden å dyrke grønnsaker, poteter, korn, frukt og bær, belg- og oljevekster, samt å utnytte graset som fôr.

Summen av dagens jordbrukspolitiske virkemidler gjør at prisforholdet mellom kraftfôr og gras i de aller fleste tilfellene gjør det mer lønnsomt for bonden å produsere kjøtt og mjølk med en økende andel kraftfôr i fôrrasjonen til husdyra.

I arbeidet med å øke sjølforsyninga er det sentralt å øke norskandelen i husdyrfôret og i forbruket av korn og grønt. Det betyr at vi må øke forbruket av matvekster som vi har særlige forutsetninger for å produsere i Norge, som bygg, potet og rotvekster.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at det, i tråd med målet om økt sjølforsyning, må bli mer lønnsomt å føre husdyrene med mer egenprodusert grovfôr.

1.5. Fra arbeidskraft til kapital

Norge har hatt tilnærmet kontinuerlig økonomisk vekst de siste 200 årene, men utviklingen skjøt fart etter 2. verdenskrig. Jordbruket har siden da konkurrert om arbeidskraft med annen virksomhet med bedre lønnsevne og ordnet arbeidstid. På 1950-tallet var overføring av arbeidskraft og andre ressurser fra jordbruket til andre næringer en viktig forutsetning for den økonomiske veksten i Norge. Industrialiseringens behov i etterkrigstiden var grunnlag for den jordbrukspolitikken som ble ført.

Det er Budsjettnemnda for jordbruket som har ansvar for å måle inntektsutviklingen i norsk jordbruk. Nemndas tallgrunnlag legges til grunn for de årlige jordbruksforhandlingene. Sist det ble gjort større endringer i systemet for inntektsmåling var på starten av 90-tallet. Den gang utgjorde arbeid en langt større andel av de tre hovedinnsatsfaktorene i jordbruket (jord, arbeid og kapital). Over tid har kapitalinnsats erstattet mye av arbeidsinnsatsen. I dag har maskiner, roboter og en stadig større automatisering av landbruksproduksjonen bidratt til å forflytte 80 prosent av innsatsfaktoren fra arbeid til kapital.

Gjennom 2000-tallet har det blitt investert i driftsbygninger i et omfang som har gitt en gjeldsbelastning som er svært høy, samtidig som lønnsomheten i næringa er lav. Gjeldsnivået i norsk landbruk har fra 1990 til 2023 firedoblet seg.

I dag er det slik at heller ikke driftsenheter med store produksjonsvolum i gunstige jordbruksområder kan forsvare investeringer uten betydelige investeringsmidler. Driftsplaner forutsetter betydelige inntekter utenfor gardsdrifta og/eller arbeid på dugnad fra familiemedlemmer.

I perioden etter forrige opptrappingsvedtak i 1975 har jordbruket hatt en betydelig produktivitetsvekst sammenlignet med andre næringer. Effektiviseringen gjennom større produksjonsvolum per enhet og reduksjon i arbeidsforbruket i jordbruket, svekker totalberedskapen som norsk jordbruk bidrar med. Produksjonsvolumene sentraliseres og løsriveres fra det lokale ressursgrunnlaget.

Når stadig mer av innsatsen for å produsere mat flyttes fra arbeid til kapital, må det få konsekvenser for hvordan man måler utviklingen i bondens inntektsmuligheter. Med Bondeopprørets inntreden i 2021 har dette endelig fått fokus. Resultatet av deres arbeid

ble at regjeringa i 2021 satte ned et utvalg som skulle vurdere grunnlaget for sammenligning av næringsinntekter i jordbruket med lønn for arbeidstakerne. Det såkalte Grytten-utvalget avga sin rapport til Landbruks- og matdepartementet 3. oktober 2022, NOU 2022: 14. Rapporten var på offentlig høring med frist 15. januar 2023, og NBS sitt høringsinnspill [kan leses i sin helhet her](#).

Rapporten konstaterer (s. 122) at median årsverksinntekt i jordbruket var på 212.200 kroner i 2020. Beregningen var basert på skatteregnskap for alle gårdsbruk med registrert positiv inntekt. Rapporten fastslår at jordbrukssektorens totale inntekt i dag er så lav at den ikke kan dekke både vederlag til arbeid og avkastning på kapital. Å investere i jordbruk innebærer en stor personlig risiko for den enkelte bruker. For enkeltpersonforetak er risikoen knyttet til gjeld personlig, i motsetning til andre selskapsformer som f.eks. AS.

Fra et investeringsperspektiv, som for jordbruket er langsiktig, er ustabilitet og skiftende politikk noe som øker risikoen. Statlige krav påvirker forutsigbarheten i jordbruksnæringa, og kan kreve store og kostbare omlegginger, slik løsdriftskravet er et eksempel på.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at regjeringa sørger for at NOU 2022: 14 er ferdig behandlet i Stortinget slik at nytt tallgrunnlag for inntektsmåling på nivå er på plass og benyttes i jordbruksoppjøret 2024.

1.6. Årets krav i jordbruksforhandlingene

Ca. 70 prosent av inntektene i jordbruket hentes i markedet, mens 30 prosent er budsjettoverføringer. I 2023 utgjør overføringene til jordbruket over statsbudsjettet (jordbruksavtalen) ca. 24 milliarder kroner. Dette tilsvarer 1 % av statsbudsjettet. I 2000 var jordbrukets andel drøyt 2,5 % og i 1980 var andelen på 7 %¹. Dette går både til tilskudd direkte til bonden, og til andre ordninger, organisasjoner, fellestiltak og forskning i jordbrukssektoren

I prinsippet mener Norsk Bonde- og Småbrukarlag at store volumprodusenter må hente en større andel av inntekta i markedet, mens tilskuddene må kompensere for utfordrende driftsforhold og bidra til at jordbruket kan levere på sitt samfunnsoppdrag. Men i dag er også de største brukene blitt svært avhengig av tilskuddene over jordbruksavtalen, blant annet i form av arealtilskudd og pristilskudd. Det skyldes at det over mange år ikke har blitt tatt ut tilstrekkelige priser i markedet, som igjen skyldes for dårlig tollvern og manglende vilje til å øke målprisene. Store bruk med store volum blir da mer sårbare for svikt i overføringer over statsbudsjettet, enn mindre bruk. På kostnadssiden er bonden i toppen av verdikjeden, mens på inntektssiden er man i bunnen av verdikjeden. I tillegg følger kostnadene svingningene i markedet, mens prisene på bondens produkter er politisk bestemt. Målprissystemet sikrer stabile priser til bonden, men har også til hensikt å sikre at prisen til forbruker ikke blir for høy.

Så lenge det ikke lar seg gjøre å øke prisene mer, er jordbruket avhengig av større overføringer over statsbudsjettet for å kunne levere på samfunnsoppdraget. I årets krav

har NBS sin hovedprioritering vært økonomisk jamstilling, samtidig som man legger opp til starten på en kursending.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever i årets jordbruksforhandlinger en ramme på 13 490 mill. kroner, som fordeler seg på 2 529 mill. kroner i økte målpriser fra 1.7.23 og 9 914 mill. kroner i økte budsjettoverføringer i 2024. I tillegg utgjør økt inntektsvirkning av jordbruksfradraget 1 milliard kroner.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at løsdriftskravet for storfe fullfinansieres med en egen pakke på 2 milliarder kroner årlig direkte over statsbudsjettet.

1.7. Tiltak i årets jordbruksoppgjør for en ny retning

1.7.1. Plan for jamstilling

For å oppnå økt selvforsyning og totalberedskap er det helt avgjørende å jamstille bondens inntekt med andre grupper i samfunnet. Dette har også regjeringa lovet i Hurdalsplattformen:

«... leggje fram ein forpliktande og tidfesta plan for å tette inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. Opptrappinga skal skje i samarbeid med partane i jordbruksavtalen og baserast på nytt talgrunnlag.»

Budsjettforliket mellom Ap/Sp og SV i desember 2021 sikret stortingsflertall for følgende punkt:

«Stortinget ber regjeringa legge fram en forpliktende og tidfestet plan i løpet av 2022 for å tette inntektsgapet mellom bønder og andre grupper i samfunnet. Inntektsgapet skal tettes uavhengig av bruksstørrelse, produksjon og landsdel.»

I Innstilling fra næringskomiteen om Endringer i statsbudsjettet 2022 under Landbruks- og matdepartementet (midlertidig stønad til jordbruks- og veksthusnæringen som følge av ekstraordinære strømutfgifter), avgitt 10.02.2022 var flertallet, bestående av Arbeiderpartiet, Senterpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Rødt enige om følgende merknad:

«... er enig om at målet om å tette inntektsgap og øke selvforsyning skal være førende prinsipper i jordbrukspolitikken og i utforming av statens forhandlingsgrunnlag for jordbruksoppgjørene.»

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at regjeringa i årets jordbruksoppgjør garanterer at den innen 1.10.23 vil legge fram en tidfestet plan for økonomisk og sosial jamstilling for alle landsdeler, produksjoner og bruksstørrelser. Denne skal inneholde en konkret og forpliktende plan for hvordan jamstilling kan oppnås (målpriser, tilskudd mm.) innenfor de begrensninger som ligger i WTO-avtalen.

1.7.2. Jordsatsing

Det trengs en kraftig jordsatsing. En slik satsing vil styrke sjølforsyninga og økonomien gjennom økte avlinger, og redusere klimagassutslipp og avrenning. Det vil gjøre jordbruksarealene bedre rustet mot konsekvensene av klimaendringene, med mer nedbør og tørke.

For å kunne gjennomføre sårt tiltrengte investeringer i jorda må den generelle økonomien i jordbruket styrkes, og bonden må ha tid til å gjøre rett ting til rett tid. I dagens situasjon med utilstrekkelig økonomi og stor andel leiejord trengs det rause støtteordninger for å gjøre det attraktivt å investere i jord. Satsene er dag for lave til at f.eks. drenering svarer seg i mange områder. En fordel med disse virkemidlene er at de i liten grad vil bidra til overproduksjon.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil:

- **Øke dreneringstilskuddet til 70 % av kostnadsoverslag (øke fra dagens 68 mill. kroner til 260 mill. kroner).**
- **Gjeninnføre tilskudd til nydyrking, med 50 % støttesats (225 mill. kroner).**
- **Innføre tilskudd til kalking på 200 kr/tonn (100 mill. kroner).**

For å legge til rette for bedre arealutnyttelse, er det viktig med mer presise virkemidler og teknologi tilpasset strukturen i norsk jordbruk.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil:

- **Innføre teigbasert arealtilskudd**
- **Innføre investeringstilskudd til digitale gjerder på 50 % (50 mill. kroner)**
- **Et eget tilskudd til kastrater for å få flere okser ut på beite.**

1.7.3. Bruke handlingsrommet i tollvernet

Tollvernet må gi tilstrekkelig nasjonal beskyttelse for at markedsprisene kan bedres. Det er i dag betydelig rom for bedret tollbeskyttelse gjennom å benytte høyeste tollsats ved innførsel, enten det er prosenttoll eller kronetoll.

I Stortingets innstilling S nr. 65 (1994-1995, «tilslutning til WTO-avtalen»): 2.1.2.3
Tollberegningsgrunnlaget, heter det: *«I hvert enkelt tilfelle er det den tollsats som gir det høyeste tollbeløp ved innførsel som skal benyttes».*

I Hurdalsplattformen har regjeringa sagt at den vil:

«Sikre importvernet for norsk jordbruk, blant anna gjennom val mellom prosent- og kronetoll, og sørge for at importvernet ikkje blir svekka, når ein inngår nye handelsavtaler.»

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at regjeringen gjør disse grepene i tollvernet innen 1.10.23. Det må også innføres en volumbegrensning når det gjøres administrative tollnedsettelse, og tollsesongene for grønt må endres. Tidspunktet er også gunstig på grunn av høye internasjonale matpriser.

1.7.4. Produksjonsregulering

En betydelig styrkning av økonomien vil kunne føre til nyetablering og utviding av besetninger. Dersom produksjonsvolumer kun reguleres gjennom pris (tilbud/etterspørsel), vil det føre til svekket produsentøkonomi og sløsing med ressurser. I neste omgang fører svekket produsentøkonomi til sentralisering av produksjon og større driftsenheter.

For å bevare økonomien på et stabilt nivå er man avhengig av et marked i balanse. Derfor må man få på plass produksjonsregulering. Man se på hvordan man samtidig kan slippe til nye produsenter, samt vurdere om det skal være en nedre grense for å være omfattet av produksjonsregulering.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at staten legger fram et forslag til produksjonsregulering som er omforent mellom partene i god tid før jordbruksoppgjøret 2024. Dersom dette mot formodning ikke er på plass, må staten ta ansvaret for kostnadene ved eventuell overproduksjon, og ikke jordbruket (jf. avtale fra 1982).

1.7.5. Gradvis utfasing av tilskudd til prisnedskrivning av korn og kraftfôr

Norske jordbruksarealer på inn- og utmark kan i hovedsak brukes til høsting og dyrking av gras. Alle husdyr kan spise korn. Derfor er det prisen på korn som fôr til husdyra som legger grunnlaget for verdien av graset. Lav kraftfôrpris gir lav verdi på graset. Høyere kraftfôrpris gir høyere verdi på graset. Økt sjølforsyning krever at grasproduksjon må økes. De økende summene som brukes til prisnedskrivning av korn til kraftfôr bidrar til det motsatte.

Uten tilskudd til prisnedskrivning av korn til kraftfôr ville det bli mer lønnsomt å bruke egenprodusert korn. Husdyrholdet vil da konsentreres i de områder det er mulig å dyrke korn. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener derfor hensynet til kanaliseringspolitikken er viktig å ivareta.

Prisnedskrivning utover det nivået som er nødvendig for å ivareta dette hensynet er å betrakte som prisnedskrivning av produktpris til forbruker særlig på kylling og svin, men også på melk. Dette har vært brukt som et virkemiddel til å kunne holde økonomi i denne type produksjon uten å øke prisuttaket i markedet. Altså er det mer et virkemiddel til å holde prisene i butikk i nede, enn et landbrukspolitisk virkemiddel. Det kan ha sine gode grunner, bl.a. fordi tollsystemet ikke gjør det mulig å ta ut høyere produktpris, eller at hensynet til forbrukerens samlede matutgifter gjør at det ikke kan økes. Dersom formålet er lave priser til forbruker, må man vurdere andre måter å gjøre dette på.

Dersom målet er å forhindre prisvekst i butikk, kan det tenkes at andre virkemidler enn prisnedskrivning på kraftfôr er det rette, gitt at prisen på kraftfôr påvirker bondens valg av innsatsmidler i produksjonen og dette kommer i konflikt med andre mål for landbrukspolitikken.

I 2023 er det budsjettet med til sammen drøyt 2 milliarder kroner i prisnedskrivningstilskudd for å redusere kraftfôrprisen. Dette kan ikke fortsette.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at midlene til prisnedskrivning av korn til kraftfôr utover det som er nødvendig for å sikre kanaliseringspolitikken, må fases ut på en forutsigbar måte over tre år. Midlene må omdisponeres til andre virkemidler for å gjøre produksjonen av norskprodusert gras mer lønnsom. I første omgang fjernes halvparten av prisnedskrivningstilskuddet til importert karbohydratråvare.

1.7.6. Ekstra løft for Nord-Norge

Jordbrukspolitikken har i nord en tilleggsfunksjon med å sikre stabil bosetting i grenseområdene. Bruks- og arealnedgangen er imidlertid dramatisk flere steder, og det er til dels svært store avstander mellom brukene.

For å styrke matproduksjon og beredskap i nord krever forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag:

- **Ekstraordinær styrking av produksjonstilskuddene i Nord-Norge.**
- **Ekstra høye tilskuddssatser for drenering, nydyrking og investeringer i Troms og Finnmark, med konkrete mål om at norskandelen i fôret skal økes i løpet av fem år.**
- **For sikre slakterivirkomheten i Karasjok og Målselv innføres det et tilskudd til slakteriene og distriktstilskuddene for kjøtt i Nord-Norge styrkes.**

1.7.7. Miljø

Ikke alt som er klimavennlig er bærekraftig. For eksempel kan intensivt husdyrhold ha lave klimagassutslipp, mens mer ekstensivt husdyrhold på utmarksbeite er avgjørende for biologisk mangold. Hovedfokuset i jordbrukets klimaarbeid må være de jordnære klimatiltakene, som handler om god agronomi, redusert åpen åker, fôringsstrategier, dyrehelse og avlsarbeid, og ikke minst å kutte de fossile utslippene der det er teknisk mulig. Dette kan alle bønder være med på. Det er viktig at teknologi for å redusere utslipp fra jordbruket ikke bidrar til videre strukturrasjonalisering.

Hovedprinsippene ved kanaliseringspolitikken må videreføres og utvikles, samtidig som hensynet til agronomi og næringsstoffkretsløp må ivaretas bedre, blant annet ved mer bruk av vekstskifte og levende plantedekke med fangvekster i kornproduksjonen.

Økonomisk jamstilling er helt grunnleggende for at bonden skal kunne drive miljøvennlig. Det er avgjørende å kunne gjøre rett ting til rett tid når det gjelder blant annet jordarbeiding og gjødselspredning.

Bruksstørrelser må være tilpasset det lokale ressursgrunlaget. Dette må ivaretas gjennom hele innretningen på produksjonstilskuddene, og ikke bare egne miljøordninger. For eksempel er det aller viktigste tiltaket for å opprettholde seterdrifta at det fortsatt er lønnsomhet i å drive mindre melkebruk i fjellbygdene. Legger disse brukene ned, eller utvider kraftig, blir det ikke mer seterdrift, selv med høyt setertilskudd.

Norge omfatter flere klimasoner, og har sjelden det samme været over hele landet. Derfor er et mangfoldig landbruk over hele landet viktig for å redusere konsekvensene av klimaendringene.

Godt drevet jord er en nøkkel til å tilpasse seg klimaendringene med mer tørke og nedbør. Økologisk jordbruk er en spydspiss i arbeidet med å bruke mindre innsatsfaktorer og mer av gårdens egne ressurser. Samtidig er det problematisk med den høye importandelen i økologisk kraftfôr. For å gjøre norsk matforsyning mindre sårbar for klimahendelser i andre land, må vi bruke våre egne arealer best mulig og redusere importen av fôrråvare, mat og innsatsmidler.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever:

- **Styrking av tilskuddene til økologisk jordbruk**
- **Fjerne prisnedskrivning av kraftfôr til økologiske drøvtyggere og isteden bruke midlene på husdyrtilskudd og innføre et pristilskudd til økologisk melk.**
- **Jordpakke der bl.a. kalking og drenering er viktige klimatiltak.**
- **Styrke tilskuddene til solceller på låvetak og bygg i tre.**
- **Satsing på jordhelse**
- **Styrke regionale miljøprogram (RMP) med 180 mill. kroner.**
- **Styrke tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) med 190 mill. kroner.**
- **Setersatsing med kraftig økning i setertilskudd og tilpassede investeringsmidler.**
- **Økte beitetilskudd.**

2. Grunnlagsmaterialet for jordbruksoppjøret

I jordbruksforhandlingene brukes Totalkalkylens normaliserte regnskaper for å sammenligne inntektsutviklingen i jordbruket med inntektsutviklingen for andre grupper i samfunnet, basert på kjøpekraften til konsumvarer tallfestet ved konsumprisindeksen. Totalkalkylen for jordbruket er et sektorregnskap for hele det norske jordbruket, som om jordbruket i Norge var ett bruk. Resultatmålene i Totalkalkylen beregnes som gjennomsnitt for alle bruk, uavhengig av driftsform, størrelse, investeringsfase og område i landet. Jordbrukshusholdningenes andre inntekter, dvs. fra skogbruk, lønns- og kapitalinntekter, andre næringer og tillegsnæringer som turisme, holdes utenom.

Jordbruket består av cirka 38 000 jordbruksbedrifter fordelt på ulike driftsformer, størrelser og områder i landet, som er i ulike faser av investeringer, dvs. fornyelse og avvikling. På disse brukene utføres det årlig i overkant av 40 000 årsverk. Resultatene på det enkelte bruket vil variere kraftig etter de nevnte inndelingene, og fra gjennomsnittet som måles i Totalkalkylen.

I Totalkalkylen legges det fram tall for utviklingen fram til og med 2021, mens tallene for 2022 er foreløpige og tallene for 2023 er en prognose. Partene, eventuelt med teknisk bistand fra sekretariatet for budsjettnemnda, må selv anslå utviklingen i jordbrukets produksjon, kostnader, priser, og inntektsvekst for lønnsinntakere i 2024. Prognosene for 2024 vil være enda mer usikre enn Totalkalkylens prognoser for 2023. Dette er

Grunnlagsmaterialet for jordbruksforhandlingene

Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) har som hovedoppgave å legge fram og bearbeide grunnlagsmaterialet for jordbruksoppjøret. Materialet består av følgende rapporter:

- **Totalkalkylen for jordbruket** - Jordbrukets totalregnskap og budsjett. Beregningene viser registrerte og normaliserte tall for inntekter, kostnader, arbeidsforbruk og vederlag til arbeid og egenkapital.
- **Referansebruksberegninger for jordbruket.** Beregningene er basert på NIBIOs Driftsgranskninger og viser inntektsnivå og utvikling for ulike produksjoner, distrikter og bruksstørrelser.
- **Resultatkontrollen** for gjennomføringen av landbrukspolitikken viser utviklingen over tid innenfor en rekke sentrale områder.

beskrevet i kapittel 3.

Resultatmålet «Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk inkl. effekt av jordbruksfradraget» brukes som mål for inntektsutviklingen i jordbruket. En jordbruker er selvstendig næringsdrivende og mottar ikke lønn på linje med andre arbeidstakere. Likevel er det bondens næringsinntekt, som danner grunnlaget for hvilken evne hen har til å lønne egen arbeidsinnsats og samtidig ta vare på kapitalinnsatsen. I dagens Totalkalkyle legges det ikke opp til at kapitalen skal ivaretas, slik at bonden settes i stand til å ha samme produksjonsapparat i fremtiden som i dag. Dersom man ønsker økt selvforsyning og produksjon av mer mat på norske ressurser, er dette noe man må ta høyde for i fremtidig budsjett.

Tabell 1 Utvikling etter normaliserte regnskaper, jordbrukets totalregnskap 2017-22 og budsjett 2023. Kilde: Totalkalkylen.

Tabell 1.5 Resultater etter normaliserte regnskaper. Mill. kroner¹

	2017	2018	2019	2020	2021	2022*	2023**
Sum produksjonsinntekter	33 838	34 176	34 138	36 072	39 096	41 677	42 618
Direkte tilskudd	10 259	12 098	11 726	12 094	12 079	14 671	17 278
Sum inntekter inkl. tilsk. (A)	44 097	46 274	45 864	48 166	51 176	56 348	59 896
Sum ikke-varige produksjonsmidler	22 129	23 776	23 972	24 310	26 668	29 885	31 987
Sum kapitalkostnader	7 158	7 435	7 683	7 858	8 201	8 808	9 326
Sum kostnader (B)	29 287	31 210	31 654	32 168	34 869	38 693	41 314
Vederlag til arbeid og kapital (A-B)	14 810	15 064	14 210	15 998	16 307	17 655	18 583
– Realrente på lånt kapital	363	229	763	662	211	-25	705
Vederlag til arbeid og egenkapital (A-B-C)	14 448	14 835	13 446	15 336	16 096	17 680	17 878
Antall årsverk	43 300	42 800	42 300	42 700	42 100	41 050	40 550
Vederlag til arbeid og egenkap. pr årsverk. Kr	333 700	346 600	317 900	359 200	382 300	430 700	440 900
Endring pr årsverk, kr		12 900	-28 700	41 300	23 100	48 400	10 200
Endring pr årsverk, prosent		3,9	-8,3	13,0	6,4	12,7	2,4
<i>Inntektseffekt pr årsv. av jordbruksfradr. kr</i>	<i>28 100</i>	<i>27 700</i>	<i>24 500</i>	<i>26 700</i>	<i>27 600</i>	<i>38 100</i>	<i>40 600</i>
Ved. til arb. og egenkap. pr årsverk inkl. effekt av jordbruksfradraget, kr	361 800	374 300	342 400	385 900	409 900	468 800	481 500
Endring pr årsverk, kr		12 500	-31 900	43 500	24 000	58 900	12 700
Endring pr årsverk, prosent		3,5	-8,5	12,7	6,2	14,4	2,7

* Foreløpig regnskap ** Budsjett

¹⁾ De åtte nederste linjene er ikke i mill. kroner

Budsjettåret 2023 er prognostisert med den beste informasjonen man hadde i Budsjettnemnda på daværende tidspunkt. Det er fortsatt usikkerhet knyttet til prisutviklingen på flere innsatsfaktorer, og svekkelsen av den norske krona er med på å holde kostnadsnivået oppe, selv om prisen på importert vare faller i notert valuta.

Tallene i Totalkalkylen vil som konsekvens av både endrede kilder til data og oppdaterte tall forandre seg. Årets grunnlagsmateriale viser en slik endring, blant annet på grunn av økte kostnader, også bakover i tid. Dette viser derfor høyere inntektsvekst når man tar med tallene for 2021 i år, enn de gjorde på samme tidspunkt i fjor. Inntektsveksten fra 2022 til 2023 viser 12 700 kr/årsverk eller 2,7 %, i en periode som vil ha vesentlig høyere inflasjon. Budsjettallene viser derfor en realinntektsnedgang. Tar man med i beregningen de oppdaterte tallene i kalkylen, mangler det fortsatt 14 800 kr/årsverk ut ifra forutsetningene i avtalen inngått i 2022.

Den svake utviklingen i jordbrukets snittinntekter er sammensatt, men den største bidragsyteren til svak utvikling er melkeproduksjonen. Volumet på melk er fallende og forholdstallet er nå på 0,95. Effekten av økt målpris tas derfor ikke ut, samtidig som melkeproduksjon benytter seg av flere innsatsfaktorer med høy prisvekst, og produksjonen i seg selv er kapitaltung. Økte renter og dagens beregningsmåte for

gjeldsrenter slår svært uheldig ut for sektoren, men spesielt også for melkebondens likviditet. Andre kapitaltunge produksjoner, der likviditeten tilføres særskilt stress som følge av renteberegningene er for eksempel fjørfe, svin og grønt. Justert økning i effekt av finansiering fra tallmaterialet 2022 til i år for 2022 har vært på hele 734 mill. kroner – dette gir på papiret drøye 18 000 kr/årsverk i løftet inntekt i 2022.

Forhandlingsutvalget i NBS ser alvorlig på realinntektsnedgangen som tallene viser, og er bekymret for næringens likvide situasjon med dagens beregningsmåte via realrenter. Forhandlingsutvalget er spesielt bekymret for melkeproduksjonens svært svake økonomi.

2.1. Merknader til kapitalkostnadene

I dagens totalkalkyle benyttes nominelle rentekostnader, det vil si faktisk betalte rentekostnader. Samtidig inntektsføres prisveksten på lånt kapital, dette kalles for «Effekt av finansiering», i totalkalkylen. Nettoeffekten er at totalkalkylen i realiteten kun kompenserer reelle rentekostnader for landbruket som helhet. Dette var trolig tenkt å gjøre bondens næringsinntekt sammenlignbar med utviklingen i lønnsinntektens kjøpekraft. Som en motpost oppjusteres den historiske kapitalbasen med historisk konsumprisvekst. En oppjustert kapitalbase gir bøndene høyere kompensasjon i totalkalkylen sammenlignet med det som historisk er investert og kostnadsført som avskrivninger. Problemet er at summen av disse to justerte variablene, reelle rentekostnader og oppjusterte avskrivninger, ikke gir landbruket tilstrekkelig dekning for den virkelige kapitalkostnaden. Landbruket underfinansieres. Det finnes teoretisk riktige tilnærminger for å innarbeide den riktige kapitalkostnaden. En praktisk tilnærming, som ligger nærmere den teoretisk riktige, vil være å benytte nominelle rentekostnader og et oppjustert avskrivningsgrunnlag med spesialindekser/kapitalverdindeks. Det vil også være viktig å samtidig øke kapitalbasen i forhold til nye dyrevelferds- og miljøkrav. Landbruket må sikres riktig kompensasjon for bruk av kapital. Det vil kun være mulig å øke landbrukets leveranser i tråd med målsettingene i Hurdalserklæringen med riktig kompensasjon av kapital. Uten riktig kapitalkostnad i totalkalkylen vil landbruket utarmes og gradvis måtte avvikles. Det er dette vi har sett resultatet av de siste årene.

2.2. Endringer i grunnlagsmaterialet til jordbruksforhandlingene

Grunnlagsmaterialet til jordbruksforhandlingene må synliggjøre de økonomiske realitetene for jordbruksnæringa. Det er avgjørende for at jordbruksforhandlingene skal bidra til å oppnå de landbrukspolitiske måla.

Regjeringa satte i 2021 satte ned et utvalg som skulle vurdere grunnlag for en sammenligning av næringsinntekter i jordbruket med lønn for arbeidstakerne. Mandatet var

å drøfte og klargjøre prinsipper og metoder, samt muligheter og begrensninger, for måling av inntekter for jordbruket som sektor og for bønder som private næringsdrivende, samt grunnlag og forutsetninger for sammenligning av næringsinntekter med lønn for arbeidstakere.

Det såkalte Grytten-utvalget avga sin rapport til Landbruks- og matdepartementet 3. oktober 2022, NOU 2022: 14. Rapporten var på offentlig høring med frist 15. januar 2023, og NBS sitt høringsinnspill [kan leses i sin helhet her](#).

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag er svært kritisk til regjeringens evne til å følge opp Grytten-utvalgets rapport og krever at regjeringa sørger for at NOU 2022: 14 er ferdig behandlet i Stortinget slik at nytt tallgrunnlag for inntektsmåling på nivå er på plass og benyttes i jordbruksoppgjøret 2024.

2.2.1. Timetall per årsverk i jordbruket

I NOU 2022: 14 er timetall per årsverk omtalt i kap. 3.6.1, 4.2.2 og 7.6.

«Utvalget viser til at antall timer i et årsverk ikke er en del av mandatet og er et politisk spørsmål som må avgjøres gjennom forhandlinger, blant annet fordi timetallet per årsverk er en mulig faktor for å uttrykke et effektivitetskrav i et system for måling av inntektsnivå per årsverk for næringsdrivende».

Norsk Bonde- og Småbrukarlag har i sitt innspill til rapporten skrevet følgende i kapittel 4:

Det regnes 1845 timer per årsverk i jordbruket. Timetallet er fastsatt i jordbruksoppgjøret og ble senest endret i 2002. Utvalget viser til at antall timer i et årsverk ikke er en del av mandatet og er et politisk spørsmål som må avgjøres gjennom forhandlinger. Utvalget viser til at et årsverk i landbruket i 1978 ble definert som «den avtalefestede arbeidstid for industrien med tillegg for normalt tidsforbruk til reising og venting». Gjennomsnittlig tidsforbruk til reising og venting for industriarbeidere ble den gang beregnet til 168 timer i året og det har vært lagt til grunn siden.

Endringer i dagens arbeidsmønster og stor grad av ubekvem arbeidstid i jordbruket gjør at Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at grunnlaget for å legge til tidsforbruk til reising og venting ikke lenger er til stede.

Det er flere forhold som taler for reduksjon i arbeidstid i forhold til normalårsverk på 1698 (1750) timer (eksl. ferie), som SSB legger til grunn i sin bygg- og tjenestestatistikk. Jordbruket bærer i stor grad preg av å være et yrke med døgnkontinuerlig drift og «vakt» 24/7. Husdyrbondens drift er utvilsomt av døgnkontinuerlig karakter, og driften går sammenhengende både i ukedager og helger. Det samme gjelder rene planteprodusenter i deler av året.

Arbeid i jordbruk ligger høyt på statistikken for skader og dødsulykker på jobb. Det er til tider et enormt arbeidspress, mye jobb alene både med maskiner og dyr, som utgjør fare for liv og helse. Det er også miljøbelastninger over tid som kan føre til at bønder er mer utsatt for utvikling av luftveissykdommer enn befolkningen ellers. Ved skiftarbeid/døgnkontinuerlig arbeid vil man ellers i arbeidslivet beregne en arbeidstidsreduksjon i tråd med omfang av ubekvem arbeidstid. Dette tas ikke hensyn til i beregningen av timer i et årsverk i jordbruket. I 2008 la et offentlig oppnevnt utvalg fram NOU 2008:17 Skift og turnus – gradvis kompensasjon for ubekvem arbeidstid. Utvalget hadde blant annet i mandat å utrede spørsmålet om likestilling av arbeidstiden for

arbeidstakere som arbeider skift og turnus og utredningen inneholder mye informasjon og avveininger mht. hva som bør legges til grunn for redusert arbeidstid.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det må gjøres en arbeidstidsreduksjon av årsverket i jordbruket i tråd med mengde ubekvem arbeidstid, arbeidsbelastning og risiko, slik det gjøres for andre grupper i samfunnet. En slik beregning må som et minimum må forholde seg til arbeidsmiljølovens rammer.

I offshoresektoren er for eksempel et årsverk beregnet til 1490 timer, der begrunnelsen er risiko, mye borte fra familien og arbeidsbelastning. Både arbeidsbelastning og risiko er høyere i jordbruket enn i offshoresektoren, og den er kontinuerlig, hver dag hele året. I tillegg til dette tilsier en vurdering av antall timer ubekvem arbeidstid at jordbruket bør ha arbeidstidsreduksjon i forhold til et normalårsverk.

I tabellen under er arbeidsmiljølovens og framforhandlede tariffertimer for arbeidstid vist. Å sette jordbrukeren inn i denne tabellen er ikke rett frem. En må ha med i vurderingen av ved helkontinuerlig skift er det normalt 3 personer inne i bildet for å dekke 1 døgnskift, mens bonden dekker hele døgnet alene 7 dager i uken.

Ukentlig arbeidstid	Arbeidsmiljøloven timer	Tariffavtalte timer
Dagarbeid	40	37.5
Turnusarbeid	38	35.5
Tredelt skift/turnus	38-36	35.5-33.6
Helkontinuerlig skift	36	33.6

Variasjon i arbeidsforbruk mellom produksjoner og bruksstørrelser

Spredning i arbeidsforbruk kan i hovedsak deles inn i 3; Arrondering, mekanisering og driftsopplegg. Det er åpenbart at i et land som Norge har de naturgitte forutsetningene for drift og type produksjon, stor betydning for tidsbruken, dette kan ikke generaliseres og knyttes opp mot hvorvidt bonden er effektiv eller ikke. Arbeidsforbruket som benyttes i Totalkalkylen er resultatet av SSBs landbruksundersøkelser, senest ved fulltellingen i 2020. På oppdrag fra utvalget har SSB beregnet uttrykk for variasjonen i rapportert arbeidsforbruk i jordbruket, uttrykt som arbeidsforbruk per ku/sau/dekar korn etc. Tallene viser stor variasjon innad og mellom produksjoner. Utvalget legger denne variasjonen i arbeidsforbruk til grunn for å mene at "tilpasning av arbeidsinnsats gjøres ut fra andre prioriteringer enn krav til et visst arbeidsvederlag per time".

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at en mer sannsynlig årsak er at svak økonomi styrer investeringsnivået, og mulighet til å mekanisere og å forbedre arrondering (dyrking, grøfing, med mer). Dersom økonomien var sterk nok til å gjennomføre investering i mekanisering og arrondering vil en kunne anta at variasjonen ville blitt redusert betraktelig. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at argumentene som er lagt til grunn ikke reflekterer virkeligheten i næringa. Utvalget gir klart uttrykk for at det ikke er god nok økonomi til å godtgjøre både arbeidstimer og kapitalavkastning, og anerkjenner dermed at bonden i realiteten er tvunget til å ikke investere i driftsapparatet fordi det ikke lønner seg.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at antall timer per årsverk i jordbruket reduseres fra dagens 1845 timer per årsverk.

3. Prognoser for 2024

I oppbyggingen av krav til inntektsramme har forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag lagt til grunn Totalkalkylens normaliserte regnskaper og budsjett fram til og med 2023. For framregninger til 2024 har forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag lagt til grunn forutsetningene som er oppsummert i 2. I avsnittene som følger etter tabellen, beskrives forutsetningene for 2024 nærmere. Det er utfordrende å forutsi kostnadsutvikling et år fram i tid og det er betydelig usikkerhet knyttet til disse framregningene.

Tabell 2 Forutsetninger lagt til grunn av forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag ved framregning av Totalkalkylens normaliserte regnskaper til 2024.

Størrelse	År		Brukes til	Kilde
	2023	2024		
KPI (økning fra året før)	5,0 %	4,4 %	<i>Flere av framskrivningene.</i>	<i>Pengepolitisk rapport 1/23, Norges Bank</i>
Årslønn (økning fra året før)	5,2 %	4,4 %	<i>Framskrive inntektsvekst for andre grupper i 2023 og 24.</i>	<i>Pengepolitisk rapport 1/23, Norges Bank, samt resultat av lønnsoppgjøret våren 2023 (5,2%)</i>
Økning i rente for rammelån	4,7%	4,9%	<i>Beregne økning i realrente i 2024 (NIBIO)</i>	<i>Basert på Pengepolitisk rapport 1/23, Norges Bank</i>
Byggekostnadsindeks		5,1 %	<i>Beregne økt kapitalslit for bygninger, grøfter og hydrotekniske anlegg i 2024 (NIBIO)</i>	<i>Gjennomsnittlig prisvekst siste fem år</i>
Indeks for maskiner og redskaper		7,1%	<i>Beregne økt kapitalslit for maskiner og redskaper i 2023 (NIBIO)</i>	<i>Gjennomsnittlig prisvekst siste fem år</i>
Volumendring ikke-varige driftsmidler i jordbruket		Uendret	<i>Anslå jordbrukets totale kostnader til ikke-varige driftsmidler i 2024.</i>	
Pris ikke-varige driftsmidler i jordbruket, kr/kg				
<i>Kraftfôr</i>		9,3%		<i>Kostnader beregnet ved å ta ned PNS importert råvare</i>
<i>Handelsgjødsel</i>		-20%	<i>Anslå jordbrukets totale kostnader til ikke-varige driftsmidler i 2024.</i>	<i>Anslag mht valuta, gass, forholdet NPK/N</i>
<i>Energi</i>		3,3% (KPI)		<i>Forutsatt samme prisnivå samlet. Justeres derfor mht kjøpekraft.</i>
<i>Øvrige ikke-varige driftsmidler</i>		3,3 % (KPI)		<i>Forutsatt samme prisnivå. Justeres derfor mht kjøpekraft.</i>
Produktivtetsframgang for volumet av ikke-varige driftsmidler		Uendret	<i>Anslå jordbrukets totale kostnader til ikke-varige driftsmidler i 2024.</i>	
Arbeidsforbruk	-1,2 %	Uendret		<i>Totalkalkylen, tabell 1.8</i>
Antall årsverk	40 550	40 550		<i>Totalkalkylen, tabell 1.8</i>
Endring i pris på produkter uten målpris		4,3 %	<i>Anslå jordbrukets inntekter fra markedet i 2024.</i>	<i>Vektet gjennomsnittlig vekst korrigert for ingen vekst (KPI) for kjøtt.</i>

Volumendring total jordbruksproduksjon		Uendret	Anslå jordbrukets inntekter fra markedet i 2024.	
--	--	---------	--	--

3.1. Inntektsutvikling i jordbruket og sammenligningsgruppen

Gjennomsnittlig inntekt for lønsmottakere tom. 2022 er hentet fra det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, mens inntekt for 2023 og 2024 må framskrives. Dette er gjort i tråd med forutsetningene som er oppgitt i Tabell 3, der Norges Bank prognoserer en årslønnsvekst på 5,1 % fra 2022 til 2023 og 4,4 % fra 2023 til 2024. Siden forhandlingene mellom LO og NHO er avviklet i perioden før jordbruksforhandlingene, vet vi nå at lønnsveksten for 2023 endte på 5,2 %, og dette brukes derfor i stedet for Norges Bank sin prognose på 5,1 %.

I jordbruksoppgjøret som ble vedtatt av Stortinget i juni 2022 ble det lagt opp til at jordbruket skulle ha en inntektsutvikling i 2022 som tilsvarte kronemessig lik utvikling som andre grupper med 24 000 kr, samt starte på tettingen av inntektsgapet med 40 000 kr. Summen av dette skulle gi en utvikling til 508 600 kr/årsverk for 2023. Budsjetterte tall viser nå at det mangler 14 800 kr for at denne utviklingen skal inntreffe.

Som tabellen viser prognostiserer BFJ med at inntektene per årsverk i jordbruket kun øker med 12 700 kroner fra 2022 til 2023. Dette skyldes ekstraordinære kostnadsøkninger på innsatsfaktorer, nedgang i melkevolum og dermed et lavere prisuttak på målpris melk til bonde. Når inntektene ikke stiger som forutsatt, synker også inntektseffekten av jordbruksfradraget.

Tabell 3 Sammenligning av inntektsutvikling i jordbruket med gjennomsnittlig årslønn for lønsmottakere.

	Jordbruket		Sammenligningsgruppe	
	Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk i jordbruket, inkl. inntektseffekt av jordbruksfradraget ¹		Gjennomsnittlig årslønn ³	
	Kroner	Årlig endring, kr	Kroner	Årlig endring, kr
2015	356 600	43 100	514 900	11 100
2016	376 300	19 700	523 600	8 700
2017	361 800	-14 500	535 100	11 500
2018	374 300	12 500	551 200	16 100
2019	342 400	-31 900	569 900	18 700
2020	385 900	43 500	587 600	17 700
2021	409 900	24 000	609 600	22 000
2022	468 800	58 900	634 700	25 100
2023	481 500 ²	12 700	667 704 ⁴	33 004
2024			697 083 ⁴	29 379

- 1) Totalkalkylen for jordbruket, tabell 1.5
- 2) Totalkalkylen for jordbruket, tabell 1.5, prognose for 2023
- 3) Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene.
- 4) Framregning til 2023 basert på resultat av lønnsoppgjøret 2023 (5,2 %) og til 2024 i tråd med Norges Bank sin prognose for årslønnsvekst i 2024 (+4,4 %).

3.2. Kostnader for ikke-varige driftsmidler i jordbruket

Fra foregående år har det vært sammenfallende endringer internasjonalt som har gjort sterke utslag på både inntekts- og kostnadssiden i jordbruket. Som viktige årsaker trakk Budsjettnemnda for jordbruket fram:

- pandemi
- leveringsvansker pga. flaskehals i transportsektoren
- energiprisøkning
- krigen i Ukraina

Budsjettnemnda for jordbruket poengterer at kostnadsveksten fortsetter i 2023. «Det er renteoppgang. Kronekursen er svekket, noe som fører til prisvekst på alt som importeres». På grunn av utviklingen i kostnadsveksten, som startet høsten 2021 og inn i 2022, og at prisene derfor har et høyere nivå på inngangen av 2023 vil prisnivået være høyere for budsjettåret. For noen kostnader vil nivået være stabilt, men noen vil også gå ned.

3.2.1. Prisutvikling på viktige innsatsfaktorer

Tabellen under viser hvilke vektete gjennomsnittspriser Budsjettnemnda for jordbruket har lagt til grunn for årene 2021, 2022 og 2023, samt hva forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag har lagt til grunn i framskrivningene til 2024:

Tabell 4 Vektete gjennomsnittspriser Budsjettnemnda for jordbruket har lagt til grunn for årene 2021, 2022 og 2023, samt forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag sine anslag for 2024:

	Revidert regnskap 2021 (BFJ)	Foreløpig regnskap 2022 (BFJ)	Budsjett 2023 (BFJ)	Anslag 2024 (NBS)
Handelsgjødsel (for gjødselåret 1.7-30.6)	3,47 kr/kg	5,71 kr/kg	8,09 kr/kg	6,48 kr/kg
Kraftfôr	4,07 kr/kg	4,77 kr/kg	5,16 kr/kg	5,63 kr/kg
Diesel	10,76 kr/liter	15,12 kr/liter	13,08 kr/liter	13,52 kr/liter
Elektrisitet inkl. strømstøtte (jordbruk)	1,06 kr/kWh	0,97 kr/kWh	1,02 kr/kWh	1,05 kr/kWh
Plast (jordbruk)	6 378 kr/100kg	7 982 kr/100kg	8 040 kr/100kg	8 308 kr/100kg
Andre driftsmidler				Ingen endring økning på KPI: 3,3 %

Økning i byggekostnadsindeks	8,8 %	8,7 %	5,0 %	5,1 % (snitt siste fem år)
Økning i indeks for maskiner og redskaper	5,6%	9,6 %	12,2 %	7,1 % (snitt siste fem år)

Kilde: Totalkalkylen 2023, tabell 1.1, 5.15, 5.16, 5.19 og 5.20

Handelsgjødning

Basert på prisoppgaver fra forhandlere av gjødning har Budsjettnemnda prognosert en prisøkning på handelsgjødning i 2023 på 41 prosent.

For gjødning slo mesteparten av prisutviklingen i 2021 først ut i vekstsesongen 2022 og med ytterligere økning til 2023. Dette fordi det aller meste som ble brukt i 2021 var innkjøpt før prisstigningen og at prisene var fastsatt før prisveksten satte inn. De internasjonale prisene på handelsgjødning og råvarer til handelsgjødningproduksjon startet å øke kraftig fra tidlig i 2021. Dette skyldes i hovedsak og sterk etterspørsel etter jordbruksvarer som igjen økte etterspørselen etter handelsgjødning med lange leveringstider for å bygge opp produksjonskapasiteten for råvarer til handelsgjødning. I budsjettåret har det også vært flere prisjusteringer, med prisoppgang høsten 2022 og prisnedgang etter nyttår. For 2022 bidro prisøkningen til 16 prosent nedgang i forbruket av gjødning. For gjødningåret 22/23 ble en del gjødning kjøpt i juni for bruk i 2023. Dette volumet er anslått til å være 45 000 tonn. Volumet er flyttet til budsjettåret der det er antatt brukt. Volumet budsjetteres derfor med omtrent samme volum som for 2022, med betydelig usikkerhet knyttet til hvordan bøndene vil tilpasse seg prisøkningen i 2023.

I Totalkalkylen er det lagt til grunn en vektet gjennomsnittspris på handelsgjødning på 8,09 kr/kg i 2023. Våren 2023 viser fortsatt høy pris på NPK-gjødning samtidig som det på N-gjødning stadig varsles prisnedgang. Forholdet NPK/N er høyere enn tradisjonelt, og de europeiske gassprisene er vesentlig lavere enn på sitt topp-nivå når gjødningprisene var på sitt høyeste. NBS forventer enn redusert gjødningpris for gjødningåret 23/24, basert på gassprisene og tilpasninger til nytt gjødningår.

For 2023 legger forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag til grunn at en pris på handelsgjødning i gjødningåret 1.7.23-30.6.24 på 6,48 kr/kg. Forhandlingsutvalget vil samtidig understreke den store usikkerheten i prisutviklingen framover, og legger til grunn at usikkerheten ved estimatene for prisreduksjonen ikke må bæres av bonden i en svært presset økonomisk situasjon.

Kraftfôr

Kraftforprisene er avhengig av råvarepriser på verdensmarkedet og derfor kronekursen samt prisen på norsk korn. Budsjettnemnda for jordbruket har lagt til grunn en vektet gjennomsnittspris på 5,16 kr/kg i 2023.

For 2024 legger forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag til grunn en økt kraftfôrkostnad, som følge av bortfall av prisnedskrivning av importert karbohydratråvare samt en ytterligere svekkelse av norske kroner. For 2024 legges det til grunn en kraftfôrpris på 5,63 kr/kg.

Energi

Oljeprisen har hatt en stigende prisutvikling fra 2020, 2021 og til 2022, men er budsjettert noe ned i 2023. For diesel har Budsjettnemnda tatt utgangspunkt i innhentede priser på anleggsgas pr. 7.4. Prisen er framregnet på grunnlag av terminkontrakter (futurespriser) og effekten oljeprisen har på drivstoffprisene. Prognosert konsumprisindeks er lagt til grunn for andre elementer i drivstoffprisen. Utviklingen i spotprisen på elektrisk kraft etter strømstøtte er relativt stabil for årene 2021-2023.

For 2023 legger forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag til grunn at prisene på energi ikke øker ytterligere, men forutsetter samme prisnivå og justerer derfor prisene med KPI. Dette gir en pris for strøm på 1,05 kr/kWh og 13,52 kr/liter for diesel i 2024.

Øvrige ikke-varige produksjonsmidler

For øvrige ikke-varige produksjonsmidler som såfrø og plast legger forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag til grunn en uendret pris og justerer derfor prisene med KPI på 3,3 % i 2024.

3.2.2. Volumutvikling for ikke-varige driftsmidler

Tabellen avdekker ikke noen klar trend i forbruk av driftsmidler, heller ikke når man sammenligner mot volumindeks for inntekter. Ettersom forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag har lagt til grunn uendret produksjonsvolum i 2024, tilsier det ubetydelige endringer i volumet av ikke-varige driftsmidler. Det legges heller ikke til grunn noen produktivitetsframgang for ikke-varige driftsmidler.

Tabell 5

	Volumindeks ikke-varige driftsmidler	Volumindeks for inntekter inkl. tilskudd
2014	93,1	93,9
2015	94,9	95,7
2016	95,7	97,6
2017	95,6	97,5
2018	98,1	97,1
2019	96,7	97,2
2020	97,3	98,2
2021	100	100
2022*	94,9	98,4
2023**	93,6	96,1

Kilde: Totalkalkylen 2023, tabell 8.2

* Foreløpige tall

** Budsjett

3.3. Leasing, kapitalslit og realrente på lånt kapital

Kapitalkostnadene i 2024 er beregnet av sekretariatet til Budsjettnemnda for jordbruket etter oppdrag fra partene. Det blir i Norges Banks pengepolitiske rapport pr. 23. mars angitt en lønnsøkning på 4,4 prosent og en KPI-økning på 3,3 prosent. For renta er det sagt at rapportens økning i styringsrente fra 3,3 prosent i 2023 til 3,5 prosent i 2024 skal

legges til grunn for endringen i rente for rammelån i SSBs rapport fra 10. mars. Det vil si at renta for rammelån øker fra 4,7 prosent i 2023 til 4,9 prosent i 2024.

Det er forutsatt uendret investeringsvolum i investeringsberegningene. Det er angitt at gjennomsnittlig prisvekst for bygninger og maskiner og redskaper siste fem år skal brukes. For bygninger er den 5,1 prosent og for maskiner og redskaper 7,1 prosent. For grøfter og hydrotekniske anlegg er det benyttet samme prisvekst for investeringene som for bygninger, dvs. 5,1 prosent. For biler er det benyttet 7,1 prosent. For byggevarer gir prisveksten økte investerings- og vedlikeholdskostnader. Siden investeringene avskrives over flere år vil ikke prisveksten slå særlig ut i økt kapitalslit samme år mens det slår direkte ut i økte kostnader til vedlikehold.

Basert på disse forutsetningene legger forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag til grunn NIBIO sine beregninger av økte leasingkostnader på 126 mill. kroner, en økning i kapitalslit på 277 mill. kroner og en økning i realrentekostnader på 269 mill. kroner fra 2023 til 2024.

3.4. Arbeidsforbruk, produktivitet

For å finne fram til arbeidsforbruket legger Budsjettnemnda for jordbruket til grunn arbeidsforbruksregistreringene i SSBs tellinger basert på oppgaver fra bønder. SSB gjennomførte de to siste fullstendige tellingene av arbeidsforbruket i jordbruket i 2010 og 2020. Utvalgstillinger/landbruksundersøkelser som er lagt til grunn for nemndas arbeidsforbruksserie mellom årene 2010 og 2020, ble gjennomført for årene 2013 og 2017.

SSB foretok en fullstendig landbrukstelling i 2020 der samtlige næringsutøvere i jordbruket ble spurt hvor mange arbeidstimer som ble lagt ned i gårdsdrifta i perioden 1.10.2019 – 30.9.2020.

I 2020 var det en økning i arbeidsforbruk, fra 42 300 årsverk i 2019 til 42 700 årsverk i 2020. Av dette er det beregnet at ca. 500 årsverk er knyttet til pandemieffekten innen hagebruket. I 2022 er arbeidsforbruket beregnet til 41 050 årsverk, og videre har BFJ prognosert at arbeidsforbruket vil synke med 1,2 % i 2023 og 1,1 % i 2024. BFJ sine prognoser baserer seg på framskrivninger av den relative endringen i årsverk, samt utviklingen i areal, husdyrhold og gårdsbruk.

Tabell 6 Antall årsverk i jordbruket i perioden 2013 til 2022, samt Budsjettnemnda for jordbruket sine prognoser for 2023 og 2024. Tallene er hentet fra Totalkalkylen, tabell 1.8.

	Antall årsverk i jordbruket	Prosentvis endring fra året før
2013	46 200	-2,5
2014	45 500	-1,5
2015	44 750	-1,6
2016	44 000	-1,7
2017	43 300	-1,6
2018	42 800	-1,2
2019	42 300	-1,2
2020	42 700	0,9

2021	42 100	-1,4
2022*	41 050	-2,5
2023**	40 550	-1,2
2024**	40 100	-1,1

* Foreløpige tall

** Prognose fra BFJ

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag legger til grunn at antall årsverk ikke reduseres fra 2023 til 2024. Til grunn for rammeoppsettet brukes dermed 40 550 årsverk i 2024.

3.4.1. Volumanslag for produksjonen i 2023

Forutsatt en vesentlig styrking av økonomien i norsk jordbruk i 2022/23 legges det til grunn at produksjonsvolumet ikke går ned.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag legger til grunn uendret produksjonsvolum fra 2023 til 2024.

3.5. Prisanslag for produkter uten målpris i 2024

De største produktene uten målpris er svinekjøtt, storfekjøtt, sau- og lammekjøtt, fjørfekjøtt, egg, blomster og diverse hagebruksprodukter. For å oppnå nødvendig inntektsvekst må det tas ut høyere priser i engrosmarkedet, men grunnet stram økonomi hos markedsregulator for kjøttslagene, antas det her kun KPI-justering. For øvrige produkter uten målpris legges det til grunn vektet gjennomsnittlig prosvekst de siste 3 år.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag legger til grunn en forventet prisvekst på produkter uten målpris på 4,3 %.

4. NBS sitt rammekrav i årets forhandlinger

I dette kapitlet beskrives NBS sitt primære rammekrav for forhandlingene med Norges Bondelag. Kostnadsdekning for ikke-varige driftsmidler (handelsgjødsel, kraftfôr, energi mm.) og kapitalslit og leasing er anslått til 1 575 mill. kroner i 2024.

Det er lagt til grunn at prisen på varer uten målpris øker med 4,3 %, til 920 mill. kroner. Økte kostnader fratrukket økte markedsmuligheter tilsvarer 655 mill. kroner som må dekkes inn i årets forhandlinger. Det er også forutsatt uendret arbeidsforbruk fra 2023 til 2024.

Størrelsen på kravet om redusert inntektsgap til andre grupper baserer seg på tidshorizonten for økonomisk jamstilling, samt grundige vurderinger knyttet til bondens tre innsatsfaktorer for lønnsdannelse; jord, arbeid og kapital. Resultatmålet i jordbruksforhandlingene er vederlag til arbeid og egenkapital. Det betyr at inntektene det forhandles om i jordbruksoppjøret skal dekke både lønn til bonden og kapitalkostnader. Derfor vil reell lønnsevne i praksis være vesentlig lavere for bonden enn det framkommer fra linje 8 og 9 i rammeoppsettet.

Med dette som utgangspunkt krever forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag:

- **Kronemessig lik utvikling som andre grupper i 2024 på 29 379 kr/årsverk.**
- **Redusert inntektsgap for sammenligning av lønn med resten av samfunnet i 2024 med 287 053 kr/årsverk.**

Dette gir i sum et rammekrav på 13,49 milliarder kroner for 2024, i tillegg til utbetaling av 600 mill. kroner i negativt overheng i 2023.

Tabell 7 NBS sitt rammeoppsett for 2024.

		Grunnlag 2023, mill. kr (BFJ)	Volum- endring 2024	Pris- endring 2024	Ramme 2024, mill. kr
Kostnadsdekning					
1a	Handelsgjødsel	3 225		-20,0 %	-645
1b	Kraftfôr	9 924		9,3 %	923
1c	Energi	4 357		3,3 %	144
1d	Øvrige ikke-varige driftskostnader	14 481		3,3 %	480
2	Kapitalslit og leasing	9 324			403
3	Realrente på lånt kapital i jordbruket	705			270
A	SUM kostnadsdekning				1575
Økte inntektsmuligheter i markedet					
4	Endret produksjon av norske jordbruksvarer	42 618	0 %		0
5	Økte priser på varer uten målpris	21 211		4,3 %	920
B	SUM Markedsmuligheter				920
SUM A- B,	Dekke kostnadsvekst fratrukket økte markedsmuligheter				655
Inntekt og arbeidsforbruk					
6	Endret arbeidsforbruk	19 523	-1,1 %		-210
7	Ikke endret arbeidsforbruk		1,1 %		210
8	Kronemessig lik inntektsutvikling	40 550		29 379	1 190
9	Redusert inntektsgap til andre grupper	40 550		287 053	11 640
C	Sum inntekt og arbeidsforbruk, mill. kr				12 830
SUM	Rammekrav (A-B+C), mill. kroner				13 490

4.1. Engangsutbetaling i 2023

NBS beregner et negativt overheng på 600 mill. kroner i 2023 som følge av manglende oppnåelse av fjorårets fremforhandlede avtale, dette tilsvarer i snitt 14 800 kr/årsverk. Alle referansebruk for melk viser svake tall i 2023 grunnet kostnadsutviklingen og resultatet av fjorårets avtale. Det er prekært for likviditeten til disse produsentene at de får en ekstrautbetaling i 2023. Dette kommer i tillegg til kravet på 13,5 mill. kroner for 2024.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at det negative overhenget på 600 mill. kroner i 2023 betales ut som en engangsutbetaling på 2864 kr/dyr i husdyrtilskudd til alle melkekyr høsten 2023.

5. Finansiering av kravet

Totalt tas det ut 3449 mill. kroner i markedet gjennom økte målpriser fra 1.7.23 og forventet prisoppgang på ikke-målprisprodukter. Budsjettoverføringer skjer fra 1.1.2024. Inntektsvirkningen av jordbruksfradraget er beregnet å øke med 1 mrd. kroner som følge av at ramma gir grunnlag for økt næringsinntekt i 2024. Dette er en betydelig økning i jordbruksfradraget, som nå treffer vesentlig flere pga. økte inntekter. Jordbruksfradraget er et særfradrag, som skal kompensere for lave inntekter. Som økningen viser, bør en videre fremover i opptrappingsplanen til jordbruket vurdere jordbruksfradraget i sin helhet.

Finansiering	Mill. kr
Målpriser fra 1.7.23	2528,9
Budsjettmidler 2024	9 914
Økt inntektsvirkning av jordbruksfradraget	1000
Ledige midler fra 2022	47,6
SUM FINANSIERING	13 490

5.1. Målprisøkninger

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever følgende økninger i målpriser fra 1.7.2023:

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Økt målpris, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1 404,1	5,91	1,46	2050,0
Poteter	79,0	6,38	0,50	39,5
Grønnsaker og frukt	4 176,2		10 %	417,6
Norsk matkorn	204,7	4,75	0,106	21,8
Sum målprisendringer				2528,9

5.1.1. Gjennomgang av gul boks

Forpliktelsene i «gul boks» i WTO gir allerede i årets jordbruksforhandlinger begrensninger på målpriser og andre virkemidler for både korn, kraftfôr og melk. I årets krav til jordbruksoppgjøret har ikke NBS tatt hensyn til at foreslåtte virkemidler kan være i konflikt med taket i gul boks. Innenfor WTO-regelverket er det anledning til å gå over taket i gul boks i ett år.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener det må settes ned en partssammensatt arbeidsgruppe skal foreslå hvilke ordninger som nå må tas ut av gul boks og beskrive konsekvenser av dette.

5.2. Budsjettoverføringer

Totalkalkylen viser at 70 prosent av inntektene i jordbruket hentes i markedet, mens 30 prosent er budsjettoverføringer. Bevilgninger over statsbudsjettet må brukes aktivt for å sikre de samfunnsmessige mål som markedsprisene ikke ivaretar.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag understreker at budsjettoverføringer er avgjørende for å kompensere bønder som har driftsulemper knyttet til topografi, klima og bruksstørrelse. Uten tilstrekkelig budsjettstøtte blir mulighetene for å foreta inntektsutjevning dårligere. Det vil gjøre det umulig å oppnå de landbrukspolitiske målene. Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever økte budsjettmidler med 9 914 mill. kroner i 2024.

6. Økonomiske utslag på referansebrukene

Mens Totalkalkylen viser inntektssituasjonen for hele jordbrukssektoren sett under ett, er referansebruk beregninger på bruksnivå for ulike produksjoner, bruksstørrelser og områder. Beregningene omfatter 30 referansebruk. Referansebrukene benyttes under forhandlingene for å lese av effekten av ulike grep man tar, og ulike kostnad-/inntektsnivå på varer og tjenester. Referansebrukene er derfor et fordelingsverktøy, og ikke et oppslagsverk for å lese av nivåene til forskjellige produksjoner.

Referansebrukene

Gjennom referansebrukene får man et bilde av hvordan lønnsomheten varierer mellom ulike produksjoner, distrikter og bruksstørrelser. Referansebrukene brukes til å vurdere økonomiske konsekvenser jordbruksoppjøret får for ulike produksjoner, distrikter og bruksstørrelser.

Totalt er det nå 30 referansebruk. 10 av disse består av bruk fra hele landet, resten er sortert etter ulike driftsformer, etter størrelse og geografi.

Referansebrukene bygger på NIBIOs driftsgranskinger, der det årlig innhentes skatteregnskaper og tilleggsopplysninger om areal, arbeid og arbeidsinnsats hos 900 jordbruksbedrifter over hele landet. Driftsgranskningene omfatter i hovedsak bruk der inntekten fra jordbruket har et vesentlig omfang (arbeidsinnsats på ett årsverk eller mer).

Referansebrukene representerer ikke hele jordbruket. Mange jordbruksbedrifter kan ha en produksjon som er dekket av referansebruksberegningene, men de vil likevel ikke kjenne seg igjen i referansebruksberegningene fordi en selv for eksempel har et annet produksjonsomfang, et annet investeringsomfang eller et annet investeringsår enn det gjennomsnittet et referansebruk viser.

Det er foretatt beregninger av sekretariatet i Budsjettnemnda for jordbruket på referansebrukene som viser utslag av NBS sitt krav. Dette er vist i tabellen på neste side.

Til grunn for referansebruksberegningene er det blant annet forutsatt:

- 2023-tallene er ikke inkludert effekt av NBS sitt krav om økte målpriser fra 1.7.23 og engangsutbetaling til melkeprodusentene i 2023.
- 2024-tallene viser fullt utslag av kravet (helårvirkning).
- Økning i jordbruksfradrag som følge av kravet er inkludert.
- Det er lagt til grunn en økning i kraftfôrpris på 7,55 % som følge av økte målpriser og redusert prisnedskrivning på importert karbohydratråvare.
- For referansebruk 12 (økologisk melk) er det lagt inn 9,3 % prisøkning på kraftfôr som følge av at NBS foreslår å fjerne prisnedskrivningstilskuddet på kraftfôr til økologiske drøvtyggere.

- Det er lagt inn 3,3 % økning i ikke-jordbruksavtalebestemte inntekter¹.
- Det er lagt inn 0,2 prosentpoeng økning av gjeldsrenter, ingen kostnadsendring for kår, 3,4 prosent på kapital (avskrivninger), ingen kostnadsendring på drivstoff eller elektrisk kraft², og 5,3 prosent økning for alle andre kostnadsposter unntatt for såkorn, settepoteter og handelsgjødsel, som regnes fram særskilt.

---

¹ Denne skulle egentlig vært satt til 4,3 % i tråd med rammeoppsett.

² Denne skulle egentlig vært satt til 3,3 % i tråd med rammeoppsett.

Tabell 8 *Utslag av NBS sitt krav på referansebrukene. Tabellen viser vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk à 1845 t, inkludert økt inntektsverdi av skattefradraget. Inkl. volumframregninger fra regnskapsåret til 2022 og 23, men ikke ytterligere volumframregninger til 2023.*

REF.		2021	2022	2023	2024	2024-2023	2024-2022	2024-2021
BRUK		A	B	C	Inkl. skatt* D	D-C	D-B	D-A
1	Melk, 33 årskyr. Landet	429 200	449 000	374 100	730 800	356 700	281 800	301 600
2	Korn, 507 dekar korn. Landet	401 400	775 800	574 600	794 500	219 900	18 700	393 100
3	Sau, 169 vinterfôra sauer. Landet	286 400	364 100	472 600	756 200	283 600	392 100	469 800
4	Melkeproduksjon geit, 146 årsgaier. Landet	458 200	494 800	457 500	682 900	225 400	188 100	224 700
5	Svin og korn, 49 avlssvin + 378 dekar korn. Landet	609 000	754 100	920 800	997 400	76 600	243 300	388 400
6	Egg og planteprod., 6831 høner + 301 daa korn. Landet	516 500	570 500	533 400	702 400	169 000	131 900	185 900
7	Poteter og korn, 128 daa poteter + 284 daa korn. Landet	501 500	580 400	501 200	697 800	196 600	117 400	196 300
8	Ammeku, 31 ammekyr. Landet	308 600	386 900	452 300	756 200	303 900	369 300	447 600
9	Frukt og bær, 49 dekar frukt og bær. Landet	530 400	550 900	646 700	723 200	76 500	172 300	192 800
10	Grønnsaker, 115 dekar grønnsaker + 346 daa korn. Landet	447 500	553 200	433 100	619 900	186 800	66 700	172 400
11	Fjorfekjøtt og planteprodukter, 126 845 fjorfeslakt. Landet	747 500	980 800	925 800	976 500	50 700	-4 300	229 000
12	Økologisk melk, 32 årskyr. Landet	481 100	516 700	479 800	878 300	398 500	361 600	397 200
13	Melk, 16 årskyr. Landet	366 700	390 800	385 900	656 500	270 600	265 700	289 800
14	Melk, 53 årskyr. Landet	500 600	513 600	372 800	801 400	428 600	287 800	300 800
15	Melk, 71 årskyr. Landet	593 900	615 300	458 700	909 900	451 200	294 600	316 000
16	Melk, 42 årskyr. Arealsone 1 og 3	535 900	573 700	465 900	891 900	426 000	318 200	356 000
17	Melk, 30 årskyr. Arealsone 5A	390 400	405 400	331 600	679 300	347 700	273 900	288 900
18	Melk, 36 årskyr. Arealsone 2	451 000	472 800	378 600	758 300	379 700	285 500	307 300
19	Melk, 30 årskyr. Arealsone 5B	417 200	428 800	367 700	701 200	333 500	272 400	284 000
20	Melk, 44 årskyr. Arealsone 4	431 500	449 000	320 000	724 000	404 000	275 000	292 500
21	Melk, 29 årskyr. Arealsone 6 og 7	442 700	454 300	382 000	753 200	371 200	298 900	310 500
22	Korn, 331 dekar korn. Østlandet	393 400	762 200	544 000	840 000	296 000	77 800	446 600
23	Korn, 782 dekar korn. Østlandet	523 800	894 100	732 400	926 500	194 100	32 400	402 700
24	Sau, 159 vinterfôra sauer. Arealsone 5A og 5B	258 600	329 400	434 900	724 900	290 000	395 500	466 300
25	Sau, 177 vinterfôra sauer. Arealsone 6 og 7	333 500	408 500	509 100	810 700	301 600	402 200	477 200
26	Sau, 86 vinterfôra sauer. Landet	121 500	163 200	233 900	567 400	333 500	404 200	445 900
27	Sau, 288 vinterfôra sauer. Landet	388 000	480 200	558 900	766 100	207 200	285 900	378 100
28	Ammeku, 29 ammekyr. "Grasområder" (5A, 5B, 6, 7)	326 200	383 000	437 700	715 300	277 600	332 300	389 100
29	Ammeku, 35 ammekyr. "Kornområder" (1, 3, 4)	292 300	400 400	448 000	739 800	291 800	339 400	447 500
30	Ammeku, 45 ammekyr. Landet	368 300	463 600	524 600	844 500	319 900	380 900	476 200

6.1. Vurderinger av vederlag til egenkapital

Resultatmålet i jordbruksforhandlingene er *vederlag til arbeid og egenkapital*. I fordelingen av midler i NBS sitt krav har vi tatt utgangspunkt i utslaget på referansebrukene og vurdert nødvendig kapitalavkastning for hvert av referansebrukene. Her er avkastning på egenkapital satt lik avkastningen på gjeld. Selv om dette er prinsipielt feil fordi avkastningen skulle vært høyere, er konsekvensen en høyere lønnsevne enn dersom man hadde brukt korrekt avkastningskrav. Da det ikke er tatt noen beslutning på hvilken forrentning kapital skal ha i jordbruket, har NBS valgt å legge seg på tilsvarende avkastning som gjelden er beregnet til å ha i grunnlagsmaterialet til jordbruksoppjøret. Fremstillingen vår vil derfor gi noe høyere lønnsevne enn det som er faglig korrekt.

I tabellen på neste side er resultatene av referansebrukskjøringene, slik de er beregnet av sekretariatet for BFJ, vist i kolonnen til venstre. I kolonnen til høyre er vederlag til egenkapital trukket fra. Disse beregningene har aldri vært fremlagt ved tidligere kravdokument, og er derfor første gang de vises. Dette er beregnet av NBS og baserer seg på data om egenkapital og gjeldsandel for hvert enkelt referansebruk, slik det er oppgitt i grunnlagsmaterialet fra BFJ. Dette er beregninger med anerkjente matematiske formler, for beregning av rentabilitet gitt et avkastningskrav på totalkapitalen. Beregningene viser derfor for første gang et mer korrekt bilde av referansebrukenes vederlag til arbeid, med økningene i inntekt som NBS legger til grunn. Disse varierer mye mellom produksjoner. Fjørfe er et eksempel på en kapitaltung produksjon, med mange nyere driftsbygninger. Utslaget av kravet er 976 500 kr per årsverk i 2024, men trekker man fra egenkapitalavkastning som beskrevet ovenfor, sitter fjørfebonden igjen med arbeidsvederlag på 375 784 kr per årsverk. Svin er også en kapitaltung produksjon, men som her kommer høyere ut på arbeidsvederlag. Dette er fordi driftsbygningene er mye eldre og behovet for utskifting melder seg. For svineproduksjon vil derfor behovet for vederlag til kapital bli vesentlig høyere enn det her fremkommer. I andre enden finner man blant annet frukt og bær, som fremdeles er en svært arbeidsintensiv produksjon med mindre investeringer i utstyr. Utslaget av kravet på 723 200 kr per årsverk tilsvarer derfor et arbeidsvederlag på 615 317 kr.

Referansebruk nr. 22 har tilsynelatende et høyt arbeidsvederlag på 749 046 kroner per årsverk. Dette bruket har 0,3 årsverk. Det vil si at denne produksjonen har en lønnsevne på 224 714 kr per bruk. Samtidig viser økningen i inntekter til disse brukene en satsning på korn i de marginale områdene for korn.

Tabell 9 *Utslag av NBS sitt krav på referansebrukene i 2024. Kolonnen til venstre viser vederlag til arbeid og egenkapital (kolonne D i forrige tabell, beregnet av sekretariatet for BFJ). Kolonnen til høyre viser vederlag til arbeid etter at vederlag til arbeid ved 5,63 % totalkapitalrentabilitet er trukket fra.*

REF.		Vederlag til arbeid og egenkapital	Vederlag til arbeid ved 5,63% TKR
BRUK			
1	Melk, 33 årskyr. Landet	730 800	473 186
2	Korn, 507 dekar korn. Landet	794 500	627 257
3	Sau, 169 vinterføra sauer. Landet	756 200	598 086
4	Melkeproduksjon geit, 146 årsgeiter. Landet	682 900	421 746
5	Svin og korn, 49 avlssvin + 378 dekar korn. Landet	997 400	726 555
6	Egg og planteprod., 6831 høner + 301 daa korn. Landet	702 400	323 873
7	Poteter og korn, 128 daa poteter + 284 daa korn. Landet	697 800	234 731
8	Ammeku, 31 ammekyr. Landet	756 200	443 631
9	Frukt og bær, 49 dekar frukt og bær. Landet	723 200	615 317
10	Grønnsaker, 115 dekar grønnsaker + 346 daa korn. Landet	619 900	358 182
11	Fjørfekjøtt og planteprodukter, 126 845 fjørfeslakt. Landet	976 500	375 784
12	Økologisk melk, 32 årskyr. Landet	878 300	631 425
13	Melk, 16 årskyr. Landet	656 500	512 635
14	Melk, 53 årskyr. Landet	801 400	437 826
15	Melk, 71 årskyr. Landet	909 900	498 554
16	Melk, 42 årskyr. Arealsoner 1 og 3	891 900	526 933
17	Melk, 30 årskyr. Arealsoner 5A	679 300	429 000
18	Melk, 36 årskyr. Arealsoner 2	758 300	457 811
19	Melk, 30 årskyr. Arealsoner 5B	701 200	447 812
20	Melk, 44 årskyr. Arealsoner 4	724 000	383 868
21	Melk, 29 årskyr. Arealsoner 6 og 7	753 200	567 010
22	Korn, 331 dekar korn. Østlandet	840 000	749 046
23	Korn, 782 dekar korn. Østlandet	926 500	572 331
24	Sau, 159 vinterføra sauer. Arealsoner 5A og 5B	724 900	561 704
25	Sau, 177 vinterføra sauer. Arealsoner 6 og 7	810 700	669 350
26	Sau, 86 vinterføra sauer. Landet	567 400	457 827
27	Sau, 288 vinterføra sauer. Landet	766 100	570 668
28	Ammeku, 29 ammekyr. "Grasområder" (5A, 5B, 6, 7)	715 300	422 815
29	Ammeku, 35 ammekyr. "Kornområder" (1, 3, 4)	739 800	397 356
30	Ammeku, 45 ammekyr. Landet	844 500	475 383

7. Jord og planteproduksjon

Grunnlaget for all matproduksjon starter med planteproduksjon. For å øke sjølforsyningsgraden må all dyrka jord tas i bruk og ny jord må dyrkes, og bruken av utmarksbeite må økes.

Her omtales virkemidler som gjelder alle eller flere produksjoner. Virkemidlene for de enkelte produksjoner er i hovedsak omtalt under kapitlene grønt, korn og kraftfôr, samt grovfôr under kapittelet om husdyrhold.

7.1. Teigbasert arealtilskudd

Dagens soner for arealtilskudd fanger i for liten grad opp forskjeller i de faktiske dyrkingsforholdene og kompenserer ikke godt nok for driftsulemper. Det trengs derfor et bedre verktøy for å nå målet om økt selvforsyning.

Det har i mange år vært jobbet med problemstillinger rundt treffsikkerheten i arealtilskuddet. En rekke rapporter har vært utarbeidet, blant annet i 2010, 2013 og 2014. Til jordbruksoppgjøret 2018 utredet en partssammensatt arbeidsgruppe kriterier, tekniske forutsetninger og kostnader for et driftsvansketilskudd. Utgangspunktet var at formålet med et driftsvansketilskudd er å hindre areal å gå ut av drift fordi det er knyttet merkostnader til driften ut over det som det allerede er kompensert for. Arbeidsgruppa vurderte at det er teknisk mulig å innføre et driftsvansketilskudd knyttet til bratthet og teigstørrelse, men at det gjenstår mye utviklingsarbeid.

Med dagens kartgrunnlag er det mulig å vurdere hver enkelt gård med tanke på størrelse, klima, topografi, arrondering og andre forhold som påvirker produksjonsforholdene.

Godt datagrunnlag på teignivå vil også forenkle en rekke andre arbeidsprosesser mellom myndigheter og jordbruk. For eksempel vil arbeid knyttet til avlingserstatning og arealplanlegging i kommuner og fylkeskommuner kunne forenkles.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at Landbruksdirektoratet og NIBIO får i oppdrag å skissere en løsning for et kartbasert arealtilskudd på teig- eller skiftenivå, basert på dagens tilgjengelige data. Forslaget til tilskuddsutforming skal ta høyde for at en på sikt kan videreutvikle tilskuddet med flere parametere. Det skal gjennomføres en pilot i 6-8 kommuner. Det settes i første omgang av 10 millioner kroner over forskningsmidlene over jordbruksavtalen.

7.2. Drenering

Drenering er viktig både for å redusere klimagassutslipp fra arealene og for å tilpasse jordbruket til et endret klima. Godt drenert jord gir bedre så- og høsteforhold, økt plantevekst, økt næringsopptak, redusert avrenning, bedre jordhelse og redusert risiko for jordpakking. Tilfredsstillende drenering er en forutsetning for å få gode avlinger og for å øke norsk planteproduksjon. God drenering kan redusere faren for erosjon som følge av overflateavrenning og bidra til bedre vannkvalitet. Redusert erosjon bidrar til å bevare jord som en ressurs for framtidig matproduksjon. Drenering er et tiltak der man i dag ikke har metoder for å måle reduksjon i utslipp og som ikke kan bokføres i det offisielle utslippsregnskapet.

I jordbruksoppgjøret 2019 ble bevilgningen til drenering økt fra 58 til 68 mill. kroner. Etter dette har den ikke blitt økt. I jordbruksoppgjøret 2022 ble satsen økt fra 2000 til 2500

kr/dekar. Ved annen grøfting kan det gis 38 kroner per løpemeter grøft begrenset oppad til 2500 kroner per dekar.

Økt tilskuddssats førte til 30 prosent økt aktivitet fra midten av 2022 og et tilsvarende høyere tildelt beløp sammenlignet med 2021. Det ble innvilget 91,4 mill. kroner i tilskudd, som vil bidra til å drenere nær 39 000 daa.

Det er store variasjoner i grøftekostnader. Grøftekostnad avhenger både av størrelse på skiftene og av hva slags utstyr som kan brukes (Rådalshjul og kjedegraver eller gravemaskin). Et flatt tilskudd på 2500 kr per dekar sikrer ikke at de arealene med størst behov for drenering blir drenert, og det blir ofte valgt løsninger som ikke gir tilstrekkelig dreneringseffekt. Overgang til å beregne tilskudd som andel av kostnadsoverslag vil stimulere til økt aktivitet. Det vil også gjøre drenering av små skifter mer lønnsomt.

I dag er 48 % av jordbruksarealet leiejord³. Leiekontrakter har et tidsperspektiv på 10 år, mens drenering er en investering i et 30-årsperspektiv. Dermed trengs det svært kraftige stimuli for å gjøre det attraktivt å drenere leid jord.

Andelen dårlig drenert jord i Norge var anslått til 8% i 2010 (812 000 daa) og 640 000 daa i 2018.⁴

Siden ordningen ble innført i 2013, er det innvilget tilskudd til drenering av nær 424 000 dekar⁵, dvs. i snitt ca. 40 000 dekar i året.

Forhandlingsutvalgets i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at kravet til at omsøkte arealer skal være grøftet tidligere må omgjøres. Det må være mulig å få innvilget dreneringstilskudd til nydyrkede areal og areal som tidligere ikke har vært drenert.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at dreneringstilskuddet må utformes slik at det er utløsende i alle deler av landet, for eksempel med en tilskuddssats på 70 % av kostnadsoverslag.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at bevilgningen til drenering over LUF må økes med fra 68 mill. kroner til 260 mill. kroner, gitt at det allerede ligger 95 mill. kroner i ordningen i ubenyttede midler fra tidligere år.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at dersom ikke tilskuddssatsen endres til en betraktelig andel av kostnadsoverslaget, må det settes av 500 000 kroner over klima- og miljøprogrammet til en utredning av variasjoner i dreneringskostnader og kartlegging av øvrige barrierer for at det ikke blir drenert mer.

---

³ Resultatkontrollen 2023, tall for 2021.

⁴ https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2638981/NIBIO_RAPPORT_2020_6_6.pdf?sequence=2&isAllowed=y

⁵ LUF-rapport 2022

7.3. Gjeninnføre tilskudd til nydyrking

I tillegg er det de ti siste årene i snitt godkjent nydyrking av 20 000 dekar i året⁶. Dette er arealer som det i dag ikke kan søkes dreneringstilskudd for.

Statstilskudd til nydyrking har ikke blitt benyttet siden 1991. Strukturrasjonaliseringen de siste tiårene har gjort at mange bruk ikke rår over de ressurser de trenger for å produsere mat på norske fôrressurser.

Det er viktig at tilskuddet er av en slik størrelse at det har utløsende effekt.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at det innføres et nydyrkingstilskudd på 50% av kostnadsoverslag. Det settes av 225 mill. kroner til en egen ordning i Landbrukets Utviklingsfond.

7.4. Kartlegging av dyrkbart areal

Statistikken over dyrkbar jord er basert på 40-50 år gamle kart. Det er usikkert om disse kartene fanger opp de arealene som reelt sett er dyrkbare under dagens driftstekniske forhold. En god del av dagens nydyrking er på annet areal enn kartlagt dyrkbar jord.

Det er flere årsaker til at de må gjøres ny kartlegging av dyrkbar jord:

- Økt selvforsyning krever økt bruk av norsk jord og det er derfor viktig å ha en oppdatert oversikt over potensialet for nydyrking.
- For jordvern hensyn er det spesielt viktig med kartlegging rundt byer og tettsteder.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at NIBIO får i oppdrag å starte en ny kartlegging av dyrkbar jord i Norge. Områder rundt de store tettstedene prioriteres først.

7.5. Kalking

Omfanget av kalking i jordbruket er redusert de siste årene. Kalking er viktig tiltak for å øke avlingene, gjennom å øke pH i jorda til et nivå som er gunstig for tilgjengeligheten av næringsstoffene plantene trenger. Det er nødvendig å kalke med 5 til 12 års mellomrom. I tillegg til å øke avlingene, bidrar kalking til reduserte lystgassutslipp. Mekanismen for dette er velkjent, men det er i dag ikke metodikk for å bokføre dette i det offisielle utslippsregnskapet. Regnskapsgruppa for klimaavtalen skal til høsten igangsette et prosjekt som blant annet skal se på klimaeffekt av kalking.

I 2022 ble det solgt 259 000 tonn kalk til en snittpris på 759 kr/tonn.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at det innføres et nytt tilskudd til kalking på 200 kroner/tonn. Dette settes av 100 mill. kroner til ordningen i Landbrukets utviklingsfond i 2024.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår dersom det ikke innføres et tilskudd til kalking, skal det settes av 500 000 kroner over Klima- og miljøprogrammet som skal sammenstille tilgjengelig kunnskap om kalkingsbehov i Norge og kartlegge barrierer for at det ikke blir kalket mer.

---

⁶ SSB tabell 08123

7.6. Kløver

Mer bruk av kløver i enga er et tiltak som kan bidra til økt grovfôr kvalitet, redusert mineralgjødselbruk og reduserte klimagassutslipp. Kløverfrø er kostbart, og det er stort potensial for å ta det mer i bruk. For at kløveren skal trives må man så ny eng med 25 % kløver i frøblandingene minst hvert femte år. Deretter må man gjødsle med mindre N enn det man ellers har gjort. Det er spesielt viktig i første engår. Kløveren blir konkurrert ut hvis det er for mye lett løselig nitrogen. Til gjengjeld får en gratis nitrogenfiksering og muligens like stor avling, og litt bedre fôr kvalitet. Det er viktig med godt tilslag på kløveren.

For hver kg N som blir redusert kan man regne med 5 kg CO₂-ekv. sparte utslipp i jordbrukssektoren. I tillegg spares 5 kg CO₂-ekv. i industrien som slipper å produsere den gjødselen som ikke lenger blir brukt. Utslippskuttet i industrien krediteres industrien og ikke jordbruket.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at mer bruk av kløver er et godt tiltak i arbeidet med å øke proteininnholdet i grovfôret og redusere klimagassutslippene.

7.7. Inspirasjonsbønder grovfôr og korn

I arbeidet med å øke sjølforsyning er det sentralt å øke avlingene og kvaliteten. Det er behov for flere tiltak som kan bidra til å spre praktisk kunnskap om god agronomi. En effektiv måte å gjøre dette på er gjennom bonde til bonde-kommunikasjon.

I Landbrukets Økoløft som ble startet i 2016 er kjernen i prosjektet 30 inspirasjonsbønder fra ulike produksjoner og ulike landsdeler. De deler erfaring gjennom møter, gårdsbesøk og foredrag. Dette har vært svært vellykket. Det er bevilget ca. 3 mill. kroner årlig fra Landbruksdirektoratet til Landbrukets Økoløft.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at det settes av 5 millioner kroner til en satsing med inspirasjonsbønder. Det opprettes et prosjekt innen grovfôr og ett for korn, med 20 bønder innen hver produksjon. Koordineringsansvar legges til NLR.

7.8. Tilskudd til digitale gjerder

Mye av utmarksressursene i Norge er ubenyttet. Vi har også mye innmark som er gått ut av drift. Topografien i Norge gjør at gjerdehold er kostbart og arbeidskrevende. Det samme er tilsyn i beitesesong på utmark, da man ikke har kontroll på hvor dyrene befinner seg.

NBS ønsker derfor en storskala satsning på digitale gjerder. Nofence er en fantastisk norsk utviklet teknologi som er en unik landbruksoppfinnelse på linje med teknologiske fremskritt som skurtresker, melkerobot osv.

For den enkelte bonde er det en betydelig investeringskostnad og det ligger en risiko i levetid og at teknologien er relativt fersk. Det er også slik at med dagens rammevilkår er det ikke bedriftsøkonomisk lønnsomt å investere i digitale gjerder (kost-nytte for den enkelte bonde er for lav samt at det er mangel på likviditet til å foreta investeringen).

Det er derfor helt nødvendig med et raust tilskudd for å utløse investeringene i det monn som trengs.

Med digitale gjerder har man en mulighet til å ta i bruk arealer som er vanskelig å gjerde inn. Tradisjonell gjerding har også betydelige investerings- og vedlikeholdskostnader. Med en storstilt satsning på digitale gjerder i Norge vil det gi en skalafordel ved økt volum som vil ta ned enhetskostnaden. Dette vil kunne være positivt for dette eksportproduktet som har store muligheter internasjonalt.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det under ordningen tilskudd til tiltak i beiteområder må settes av en egen pott på 50 mill. kroner øremerket digitale gjerdesystemer. Enkeltpersoner kan søke på denne ordningen. Tilskuddet gis som 50 % av investeringskostnaden.

7.9. Utvikling av beite-hub

Mer beiting er en viktig forutsetning for økt selvforsyning. Etterspørselen etter beiting har et bredt spenn fra ulike offentlige aktører til private aktører. Denne etterspørselen må samordnes for at gårdbruker skal kunne hente ut inntektspotensialet. Det foreslås derfor at det avsettes midler til en «beite-hub» som kan organisere dette markedet.

Beite-huben må bygges på moderne teknologi som sikrer enkel bruk for gårdbruker. Løsningen og verdiforslaget må også være lettvinnt og attraktivt for store kjøpere av beitetjenester som for eksempel reiseliv, Statnett og Vegvesenet.

NIBIO må ha en rolle i å verifisere posisjonsdata og dataflyt i løsningen. Beite-huben bør testes ut av en pilotgruppe før løsningen kan skaleres opp.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og NBS foreslår at det settes av inntil 30 mill. kroner i forsknings- og utviklingsmidler til utvikling av en beite-hub med tilhørende pilotprosjekt i 2024.

- **Inntil 10 mill. kr til utvikling av ny teknologiplattform «Beite-hub» som samordner tilbud og etterspørsel for beitetjenester, samt kalkulerer grunnlag for oppgjør.**
- **Inntil 10 mill. kr til utvikling av robuste prosesser for samling av posisjonsdata, slik at disse kan brukes som oppgjørsgrunnlag. Denne posten kan tildeles NIBIO, eventuelt i samarbeid med andre aktører.**
- **Inntil 10 mill. kr for å teste kart- og budsjettdata i beite-huben. Posten skal forvaltes av LMD/NIBIO og vil utbetales i henhold til leveranse av beitetjenester.**

7.10. Beitebruk i statsalmeningene

Statsallmenningene i Sør- og Midt-Norge omfatter et areal på totalt 30 millioner dekar. Mesteparten av dette er store sammenhengende høyfjellsområder. Fjellstyrenes administrasjon av beiteretten i statsalmeningene er hjemlet i fjelloven kap. IX, §§ 15 og 16. Fjellstyrene kan fastsette nærmere regler for beitebruken. Fjellstyret har både kompetanse

til å regulere beite de bruksberettigede imellom, og til å leie ut beite til gårdbrukere uten bruksrett. Etter § 16 kan fjellstyret fastsette nærmere regler for organisering av beite i statsallmenningen.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at det settes ned en arbeidsgruppe som skal utrede hvordan beiteressursen på statsallmenningene kan utnyttes enda bedre enn i dag. Gruppen skal kartlegge tilgjengelig beiteressurs, utnyttelsesgrad, hvordan beitebruken kan økes og hvordan fjellstyrene med sine ansatte Fjelloppsyn kan forenkle beitebruken for beitebrukeren. Denne gruppen bør bestå av representanter fra næringa, Fjellstyresystemet og staten.

7.11. Oppfølging av nasjonalt program for jordhelse

Jord som fungerer godt, er grunnlaget for matproduksjon og leverer også flere andre viktige økosystemtjenester. En satsning på jordhelse er å tilrettelegge for vedvarende høy avlingskvalitet og -mengde og samtidig et bidrag til jordbrukets tilpasning til klimaendringene (virker bl.a. flomdempende), til beskyttelse av vannressursene mot avrenning og til reduksjon av klimaendringene ved karbonbinding.

En arbeidsgruppe, med Landbruksdirektoratet som sekretariat, la 28.2.2020 fram «Nasjonalt program for jordhelse – Faggrunnlag og forslag til utvikling av tiltak og virkemidler for økt satsing på jordhelse» (Jordprogrammet). Arbeidsgruppa var sammensatt av representanter for sentrale faginstanser på jordområdet, samt faglagene i landbruket.

I Jordprogrammet legges følgende definisjon av jordhelse til grunn:

Jordhelse er jordas evne til å fungere som et levende system, som bidrar til å opprettholde plante- og dyreproduksjon, opprettholde eller forbedre vann- og luftkvalitet, og fremme plante- og dyrehelse. Frisk jord opprettholder et mangfold av jordorganismer som bidrar til å kontrollere plantesykdommer, insektangrep og ugras, danner gunstig samarbeid med planterøtter, resirkulerer næringsstoffer, forbedrer jordstrukturen med positive ringvirkninger for jordas evne til å holde på vann og næring; og der samlet effekt er bedre forhold for planteproduksjon.

Det er mange jordhelsefremmende teknikker/tiltak som ikke eller i liten grad er utprøvd under norske forhold, og det er mye vi ikke kjenner til om jordas respons på ulike driftsmåter. Det er derfor stort behov for innovasjon og utvikling, under ulike lokale forhold, i en satsing på jordhelse. Det er også behov for kunnskapsdeling. Det kan skje fra kompetansemiljøer til landbruket, men ikke minst fra bonde til bonde.

Det er flere tiltak for god agronomi som også er gode jordhelsetiltak som det ikke er virkemidler for i dag. Eksempler nevnt i Jordprogrammet er kalking, vekstskifte, jordløsning, faste kjørespor og tilførsel av organisk materiale.

Partene i jordbruksforhandlingene har tilsluttet seg «4 promille»-initiativet, og har forpliktet seg til å ha et fokus på karbon i jord. Mange av tiltakene som stimulerer til bedre jordhelse vil, alene eller i kombinasjon med andre, også kunne ha et vesentlig potensial for økt karbonbinding.

I dag er det estimert at 60–70 prosent av EUs jordressurser er negativt påvirket. Dette inkluderer alle typer jord, fra skog, myr og utmarksbeiter til jordbrukslandskap. Det vil si at 30–40 prosent har god tilstand i dag. Det finnes per i dag ikke en tilsvarende analyse av

norske arealer. Det er dermed uvisst hvor stor andel av den norske jorda som er negativt påvirket etter samme målemetodikk, men vi vet at f.eks. karboninnholdet er redusert på åkerarealer og at jordpakking er et problem som reduserer avlinger.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener det bør settes av 1 mill. kroner over klima- og miljøprogrammet til et prosjekt som skal identifisere gode tiltak på gårdsnivå som skal bidra til bedre jordhelse i ulike kulturer over hele landet. Prosjektet skal resultere i en veileder til bedre jordhelse for bonden, samt annet formidlingsmateriell.

NLR har dratt i gang grupperåd med tema jord og jordhelse, som så har utviklet seg til dyrkingsnettverksgrupper innenfor Karbon Agro-metoden. Informasjonen og kunnskapen opparbeidet i prosjektet har vi spredd via markvandring, artikler, korte fagmøter og fagdag. Engasjementet for jordhelse og Karbon Agro-metoden har økt de siste årene blant bønder som ikke driver med denne driftsmetoden i dag, da de praktiske eksemplene via pilotbøndene viser at det er mulig å ta store avlinger samtidig som du tar vare på jorda di.

Sammen med pilotbønder og andre foregangsbønder har NLR utført flere forsøk og demonstrasjonsfelter som har gitt en praktisk tilnærming og kompetanse. Det har resultert i bred praktisk erfaring med ulike jordhelsetiltak, og gjør tiltakene mindre risikable å prøve ut for nye interesserte. Mye av denne utprøvingen og utviklingen er finansiert gjennom øko. satsningsmidlene til NLR.

Det er mye ny kunnskap som utvikles i utlandet og som må videreutvikles for å kunne passe inn i Norge. Det er derfor viktig å ha et godt nettverk med rådgivere og bønder i utlandet for å ha oversikt over hva som rører seg utenfor Norges grenser.

NLR har etablert et nettverk av nasjonale fagressurser inne jordhelse. Disse bidrar på nasjonalt nivå med kompetansebygging både for rådgivere og produsenter samt internasjonalt. Disse ressursene klarer ikke NLR å opprettholde og videreutvikle uten øremerkede midler. Uten at NLR koordinerer arbeidet med jordhelse vil det bli veldig fragmentert og tilfeldig hvem det er som får tilgang på den faglige forankrede kompetansen som fins i NLR i dag.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at det settes av 1 million kroner årlig til en egen fagressurs i NLR som skal koordinere og styrke det nasjonale tilbudet innen jordhelse.

7.12. Digitale jordleiekontrakter

I jordloven §8 er det krav om at det ved jordleie skal foreligge en skriftlig leiekontrakt med minst 10 års varighet. Det er i dag stor variasjon i hvor godt dette følges opp av jordeier og jordleier og hvor strengt det håndheves av kommunen.

10-årige skriftlige leiekontrakter gir bedre forutsigbarhet for den som drifter jorda. Det er nødvendig for å kunne gjøre beslutninger om å investere i grøfter, driftsapparat og for å gjøre nødvendig vedlikehold på hydrotekniske anlegg, kanter og kalking. Ellers vil vedlikeholdsbehovet over tid bygge seg opp. Jordas avlingspotensiale vil synke og utslipp til luft og vann vil øke. Jord i god hevd er en grunnleggende forutsetning for å kunne øke sjølforsyninga og drive mer klima- og miljøvennlig.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det i forskrift om produksjons- og avløsertilskudd i jordbruket må tilføyes et krav om at

jordleiekontrakt må være digital registrert for at det skal kunne mottas produksjonstilskudd for den leide jorda.

Dette vil gi kommunen bedre oversikt over hvem som driver jorda, og det vil også kunne frigjøre krefter til å følge opp jord som ikke er i drift.

7.13. RMP og SMIL

Under regionale miljøprogram (RMP) og spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) gis det tilskudd til en rekke tiltak med betydning for jord og planteproduksjon. Dette er omtalt i kap. 21.16 og 22.2.

7.14. Tilskudd til frøavl mm.

7.14.1. Tilskudd til frøavl

Formålet med tilskudd til frøavl er å fremme dyrking og frøforsyning av klimatilpassede sorter av gras, belgvekster, rotvekster og grønnsaker gjennom tilskudd til avl og overlagring. Tilskuddsordningen skal også fremme dyrking og forsyning av økologisk stikklok gjennom tilskudd til avl.

Tilskuddet gis som pristilskudd, arealtilskudd og tilskudd til overlagring.

Frøavl legger grunnlaget for norsk grovfôrproduksjon, og er på den måten viktig for jordbruket over hele landet. Frøavl og tilpassa sortsmateriale er viktig i arbeidet med å bedre grovfôrdyrkinga, både i forhold til kvantitet og kvalitet. Norsk grovfôrproduksjon er avhengig av stabil tilgang på såfrø av arter og sorter tilpasset norske forhold. Utenlandsk sortsmateriale er ikke tilpasset norsk klima og norske dyrkingsforhold. Dette gjelder særlig i høyereleggende strøk og de nordligste landsdelene.

Bevilgningen til tilskudd til frøavl ble økt med 1 mill. kroner til 20 mill. kroner i fjorårets jordbruksforhandlinger.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener det bør bevilges 21 mill. kroner til tilskudd til frøavl i 2024.

Avgift på sertifisert såkorn

I prisen for sertifisert såkorn ligger en avgift som går til utviklingen av nye sorter til beste for norsk landbruk i regi av Graminor. Avgiften er i dag på 50 øre/kg såkorn.

De arealene som blir sådd med leierenstet eller egenrenstet såkorn bidrar ikke til norsk sortsutvikling med dagens ordninger. Derfor er det kun de som bruker sertifisert såkorn, og med det betaler foredleravgift, som bærer kostnadene for norsk kornforedling. Det har vært praksis for såvareforretningene å legge avgift også på importert såkorn, men man ser nå at nye aktører ikke praktiserer dette.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at alle kornprodusenter må bidra til finansiering av sortsutvikling. Dagens ordning med avgift på norsk sertifisert såkorn erstattes med en ordning med et nytt, fast trekk over omsetningsavgifta for korn, på i størrelsesorden 1,5 øre/kg.

7.14.2. Tilskudd til lagring av såkorn

Gjeldende forskrift om beredskapslagring av såkorn ble vedtatt i 2011 og iverksatt fra 2012. Finansieringen av ordningen ligger i jordbruksavtalen, mens det praktiske ansvaret for lagring ligger hos godkjente såvareforretninger med egen produksjon. Tilskuddet gis til såvareforretningene. Bevilgningen til beredskapslagring av såkorn ble økt med 3 mill. kroner til 9 mill. kroner i fjorårets jordbruksforhandlinger etter å ha stått stille over lang tid. Fra 2022 ble satsen økt fra 60 øre/kg til 90 øre/kg, men en opplevde en avkortning til 66,7 %.

Volumet i såkornberedskapsordningen legger i dag opp til et beredskapslager på 25% av et års omsetning av såkorn i et normalår inkl. såkornforretningenes egne forretningsmessige lager som skal være på minimum 5%. Det er vårkornkvantumet som inngår i beregningsgrunnlaget.

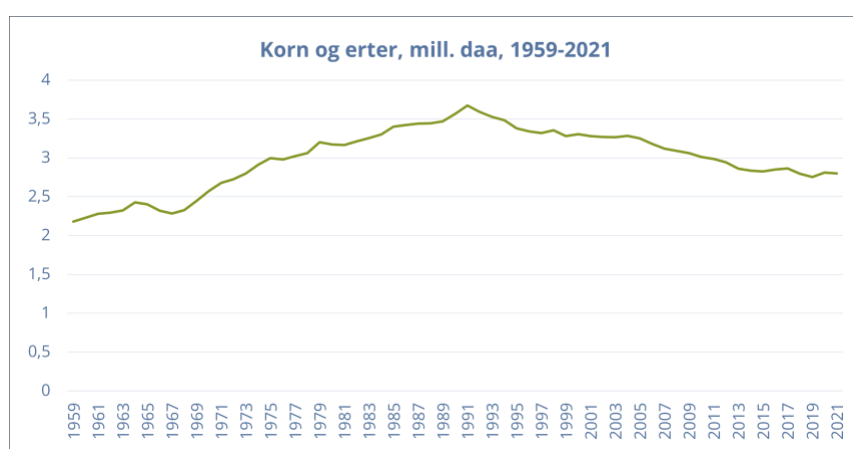
Det kommet innspill om at ordningen ikke fungerer som tiltenkt. Dette bør gjennomgås før en eventuelt endrer tilskuddsutmåling og bevilgning.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at tilskuddet til lagring av såkorn skal videreføres på samme nivå i 2024.

8. Korn og kraftfôr

Antall kornprodusenter er halvert fra 2000 til 2020. Kornarealet er redusert med mer enn 20 % siden 1990. Rundt 30 % av det fulldyrka jordbruksarealet i Norge brukes til å produsere korn. Samtidig har grasarealet økt i kornsonene, spesielt i de marginale kornområder, mens det går ned i resten av landet. Kornøkonomien spiller en viktig rolle i kanaliseringspolitikken, og er avgjørende for å øke sjølforsyningsgraden og sikre norsk matberedskap. For å nå målet om høyere sjølforsyning er vi avhengig av å øke norskandelen i melet og norskandelen i fôret til husdyrsektoren.

Figur 5 Totalt norsk kornareal i perioden 1959-2021. Data hentet fra Totalkalkyleregisteret.

For korn- og proteinråvarer er det rom for å øke norsk produksjon. Vi importerer i dag både karbohydratråvarer, proteinråvarer og matkorn. Markedet for korn er i stor grad styrt av råvareforbruket til kraftfôr. 80 prosent av norsk korn går til husdyrfôr.

Kornbonden fikk et helt nødvendig og lenge etterlengtet inntektsløft i 2022. Gode kornavlinger i 2022 bidrar også til dette.

Det er usikkert hvordan kostnadsutviklingen vil bli i 2023. Høye gjødselpriser gjennom 2022 og 2023, samt generelt høye kostnader vil påvirke økonomien i 2023, og dersom ikke disse kompenseres vil det gi en svekking av økonomien til kornbøndene fremover. Dersom gjødselprisene over tid faller noe, vil dette kunne bidra til framtidig kornøkonomi.

Det er stor variasjon i produksjonsvilkår og inntekt mellom kornprodusenter. Politiske målsettinger som variert bruksstruktur og produksjon over hele landet lar seg ikke finansiere i markedet.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at kornøkonomien må løftes videre i tråd med kostnadsutviklingen og utviklingen i landbruket generelt. Utfordringer med svakere kornøkonomi grunnet lavere avlingspotensial i marginale kornområder må møtes gjennom styrket arealtilskudd.

Partnerskapet for norsk matkorn og planteproteiner sin rapport «Markedet for norsk matkorn» gir et oppdatert kunnskapsgrunnlag for økt produksjon og bruk av norsk matkorn.

Gjennom Partnerskapet har næringen selv satt mål om 90% norskandel i melet innen 2030 og jobber for å ta posisjoner i et marked som utfordres kraftig av import. For å nå dette målet er det behov for en større hveteproduksjon. I dag er norskandelen på matkorn hos norske møller på ca. 65 %.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag legger til grunn en ambisjon om 90 % dekning av norsk matkorn.

8.1. Målpris på korn

Kornpris er viktigste tiltak for å bedre kornbondens økonomi. Heving av kornpris vil stimulere til økte avlinger per dekar og økt kornareal. Det er viktig at kornprisen til enhver tid justeres mellom kornarter, slik at vi stimulerer til en arealmessig fordeling mellom kornartene, som stemmer med industriens behov.

Som et tiltak for å stimulere til økt satsning på hvete har Felleskjøpet Agri spilt inn at målprisen for mathvete bør økes 2 øre mer enn for bygg, og at målprisen for matrug bør senkes med 10 øre. Felleskjøpet Agri skriver at den årlige fordelingen av norsk fôrkorn tilgang per nå ikke er veldig avvikende fra industriens behov, men industrien ønsker likevel noe mer hvete og proteinvekster. Samtidig, med prognosert nedgang i kraftfôromsetningen vil FKA peke på at det kan bli for mye bygg.

Forhandlingsutvalget i Norsk- Bonde og Småbrukarlag vil øke målpris på mathvete med 0,12 kr/kg og bygg med 0,10 kr/kg.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener det bør utredes innføring av proteinbetaling for alt fôrkorn for å stimulere til delgjødning som gir mindre avrenning og bedre utnyttning av gjødsla. Dette bør gjøres som del av en større gjennomgang av markedsordningen for korn, se kap. 8.6.

I jordbruksoppgjøret 2022 var partene enige om å suspendere målprisen på oljefrø midlertidig. Det ble satt en referansepris på 7,38 kr per kg som trer i kraft dersom importpris faller under denne (fratrasket prisnedskrivningstilskudd).

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at oljefrø bør forbli utenfor målprissystemet, så lenge prisene i verdensmarkedet fremdeles er høye. Dersom prisen går ned mot norsk nivå, bør målpris vurderes gjeninnført.

8.2. Arealtilskudd og arealtrinn

Små kornprodusenter har de siste årene sakkert akterut i forhold til de store. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener disse må nærme seg de store kornprodusentene i inntekt per årsverk. Små bruk har høyere enhetskostnader enn store bruk, det er derfor viktig at virkemidlene ivaretar slike forskjeller. En måte å sikre de små brukene på, er å differensiere på arealtilskudd. Fram til 2014 var arealtilskudd korn differensiert med en sats for 0-800 daa og en lavere sats for areal over 800 daa. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at struktur differensiering i arealtilskuddet for korn må gjeninnføres for å sikre at alt kornareal i Norge er lønnsomt å drive.

Fortsatt utgjør kornbruk med 0-300 dekar nær 70 % av brukene, og de driver 1/3 av kornjorda. De største brukene, over 800 daa, utgjør 6 %, men driver relativt sett en stor andel av jorden, 1/4.

Områder med lavere avlingspotensiale, vil ikke få tilstrekkelig inntektsvekst av prisøkning på korn. Dette vil kreve økning i arealtilskuddet i arealsone fra 3 til 5-7. Viktigste i denne sammenheng er sone 4.

Det må stimuleres økonomisk til mer vekstskifte med olje- og belgvekster på de kornarealene der dette er klimatisk mulig. NIBIO⁷ har anslått at det er potensial for å øke arealet med olje- og belgvekster fra ca. 70 000 dekar til ca. 160 000 dekar. Dette gir en tilsvarende nedgang i kornareal.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil differensiere arealtilskuddet til korn for å øke inntekten per årsverk også på de minste kornbrukene, samt differensiere mellom korn og olje- og belgvekster for å stimulere til vekstskifte på de beste kornarealene. Følgende intervaller og satser innføres:

		AK-sone 1	AK-sone 2-3	AK-sone 4	AK-sone 5-7
1-250 dekar	Korn	350	473	612	662
	Oljevekster og belgvekster	450	573	712	762
251- 2000 dekar	Korn	309	382	522	572
	Oljevekster og belgvekster	409	482	622	672

8.3. Prisnedskrivningstilskudd

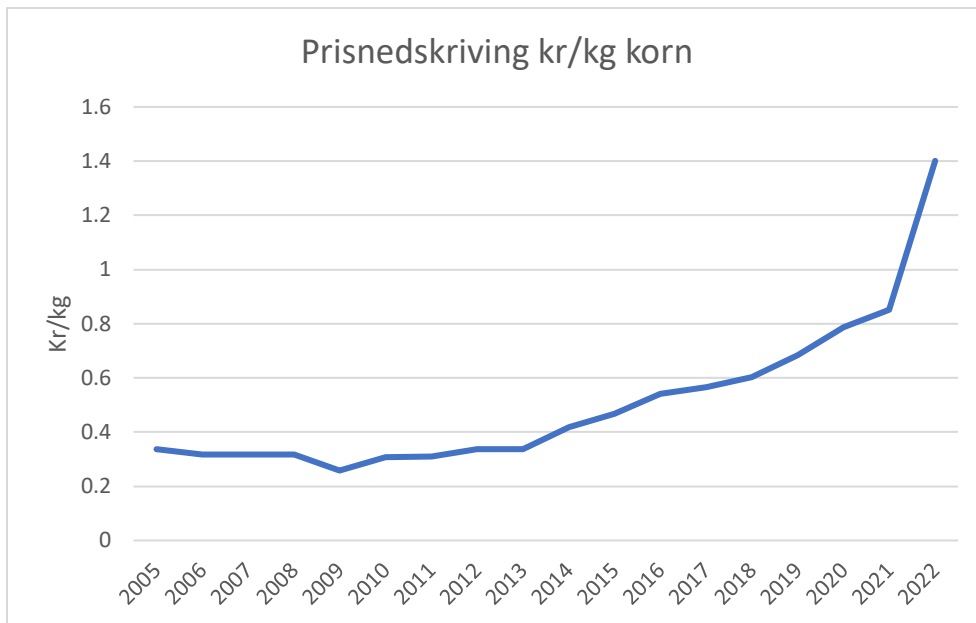
Prisnedskrivningstilskuddet skal sikre at kornet blir omsatt gjennom markedsordningen for korn, og bidra til at husdyrprodusenter får lik tilgang til kraftfôr til omtrent samme pris, i hele landet. Tilskuddet bidrar også til lavere råvarekostnader for bakerivirksomhet og kraftfôrproduksjon. Diskusjonen om prisnedskrivning på korn må ses i en større sammenheng, se egen omtale i det innledende kapitlet til dokumentet.

I 2023 brukes det drøyt 2 milliarder kroner av budsjettmidlene i jordbruket til prisnedskrivning av korn, både norsk og importert korn. Dette mener Norsk Bonde- og Småbrukarlag ikke er bærekraftig og at kornpriser fremover i betydelig større grad må tas ut i markedet.

I jordbruksforhandlingene i 2022 var partene enige om å innføre midlertidig prisnedskrivning av importerte karbohydratråvarer til kraftfôr.

Over flere år har det vært en nedadgående trend i mengden hjemmeproduert fôr, og en økende trend i mengden innkjøpt kraftfôr. I 2020 utgjorde de norske råvarene 61 prosent av råvareforbruket i kraftfôret. Økningen i kraftfôrforbruk er i stor grad knyttet til den økte produksjonen av kylling og egg, og noe til svin. Men det har også vært en betydelig økning i kraftfôrforbruk til drøvtyggere, hvor produserte mengder i nokså liten grad har endret seg.

⁷ https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2605814/019_Muligheter%2bfor%2bomt%2bproteinproduksjon.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at i dagens markedssituasjon er prisnedskrivningstilskuddet et viktig virkemiddel, men at for mye nedskrivning av korn truer økonomien i grovfôrproduksjonen. Spesielt er prisnedskrivning på importert korn uheldig.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at tilskuddet til prisnedskrivning av korn til kraftfôr gradvis må reduseres over de neste tre årene. I første omgang fjernes halvparten av tilskuddet til prisnedskrivning av importerte karbohydratråvarer til kraftfôr ikke skal videreføres.

8.4. Matkorntilskudd

I jordbruksforhandlingene 2022 var partene enige om å midlertidig sette matkorntilskuddet til null fra 1.7.22. Bakgrunnen var at en vurderte at de ekstraordinære høye prisene for matkorn på verdensmarkedet ga norsk matmel og bakeindustri en styrket konkurransesituasjon ift. importerte produkter.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener matkorntilskuddet, som ble midlertidig fjernet i jordbruksavtalen 2022, skal gjeninnføres i påvente av styrket tollvern.

8.5. Frakttilskudd kraftfôr

Formålet med fraktordningene for korn og kraftfôr er å utjevne kostnadene til kraftfôr mellom ulike distrikter. Husdyrmiljøene må ha tilgang på kraftfôr, og for den norske landbruksmodellen er det sentralt at distriktene er konkurransedyktige. Fraktordningene for korn og kraftfôr utjevner fraktkostnader og bidrar til å utjevne prisforskjeller. Kostnadene til frakt har økt de siste åra. Tilskuddet til mellomfrakt gis for frakt av korn fra overskuddsområder til produksjonsanlegg i underskuddsområder, mens tilskuddet til stedsfrakt gis til husdyrprodusenter som kompensasjon for transport av kraftfôr.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår å øke tilskuddet til mellomfrakt med 15 millioner kroner og tilskuddet til stedsfrakt med 20 millioner kroner.

8.6. Gjennomgang av markedsordningen for korn

Markedsordningen for korn består av importvernet, målprissystemet og tilskuddsordninger over jordbruksavtalen og markedsreguleringen.

Dagens markedsordning har eksistert i om lag 25 år og har behov for en samlet gjennomgang.

Et eksempel på dette behovet er at stedstrekket i dag i stor grad fungerer som et konkurransevirkemiddel mellom aktører, og ikke i tråd med det opprinnelige formålet. Felleskjøpet Agri har til årets jordbruksoppgjør foreslått å opprette et nytt tilskudd til innfrakt på korn for å kompensere for dette. NBS har unnlatt å fremme forslag om dette, da man først bør foreta en helhetlig gjennomgang av markedsordningen for korn. Et annet eksempel på et tema som bør ses på, er å gjeninnføre lagertilskudd.

NBS har ikke noe bestemt mening om hvordan dette arbeidet legges opp. Det behøver nødvendigvis ikke være en tradisjonell partssammensatt gruppe.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener det må foretas en helhetlig gjennomgang av markedsordningen for korn. Gjennomgangen må gjøres i lys av konklusjonene fra arbeidsgruppa om gul boks.

8.7. Investeringsmidler til tørker og lager for korn

Mottak- og tørkeanleggene på gårder er i mange tilfeller mer enn 30 år gamle og ikke dimensjonert for dagens produksjon. Tilstrekkelig tilgang på lagerplass og muligheter til å tørke korn er viktig for å kunne få korn av god kvalitet og sikre en hensiktsmessig logistikk under innhøstinga og slik øke inntjeninga. Flertallet av kornprodusentene er for små til at de kan forsvare egne tørke- og lageranlegg økonomisk, og fellesanlegg bør derfor prioriteres.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det må prioriteres investeringsstøtte til oppgradering og nybygg av tørker og lager for korn.

8.8. Toll på import av proteinråvare

Tollvernet er avgjørende for å bedre lønnsomheten i norsk planteproduksjon. Vi har handlefrihet til å legge avgift på importerte proteinfôrråvarer. Tabellen under viser at det over tid har vært en reduksjon i andelen norskproduserte råvarer i kraftfôret. For protein er nedgangen dramatisk fra 37 til 6 prosent norskprodusert, noe som blant annet skyldes forbudet mot kjøttbeinmel.

Tabell 2.7 Andel norskproduserte råvarer i kraftfôret, 2000–2021

	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020	2021 ¹
Norskprodusert andel råvarer i kraftfôret	75 %	76 %	65 %	55 %	57 %	48 %	61 %	58 %
Herav:								
Karbohydrater	82 %	89 %	77 %	73 %	73 %	60 %	79 %	75 %
Fett	87 %	62 %	50 %	49 %	52 %	55 %	56 %	58 %
Protein	37 %	16 %	17 %	5 %	4 %	4 %	5 %	6 %

¹ Foreløpige tall

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket

Kilde: NOU 2022:14 *Inntektsmåling i jordbruket*, side 24

Det er ikke toll på innførsel av protein som fôrråvare til husdyrfôr. Høyere pris på proteinråvare vil gjøre det lønnsomt å ha en lavere proteinandel i kraftfôret, hvis ikke en kan erstatte det importerte proteinet med et mer proteinrikt grovfôr (gras) eller annen norsk proteinråvare (raps, belgvekst og korn).

Det er politisk fastsatte priser på råvarer som inngår i produksjonen av kraftfôr. Prisrelasjonen mellom eksempelvis soyamel og fôrkorn (bygg) i Norge, har de siste årene ligget på 1,5, altså at prisen på soyamel har vært om lag 50 % høyere enn fôrkorn. På verdensmarkedet har denne prisrelasjonen normalt ligget mellom 2 og 3 de siste 20 årene. Gjeldende referansepris på soya i Norge er 4,79 og prisen på bygg er 4,06. Hvis vi skulle hatt samme bytteforholdet mellom soya og bygg i Norge som på verdensmarkedet, ville dette krevd at soyaprisen var mellom 8 og 12 kroner per kilo.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det må innføres toll på importert proteinråvare. Disse inntektene må brukes til å styrke norsk produksjon av proteinråvare.

9. Frukt, bær, grønnsaker og potet

Produksjon av frukt, bær, grønnsaker, poteter og blomster, heretter omtalt som grøntsektoren, er en svært arealintensiv og arbeidskrevende del av norsk jordbruk, med stor verdiskaping på lite areal. Norskandelen totalt for frukt, bær, grønnsaker og poteter har de ti siste årene ligget på litt over 30 %⁸. Norskandelen for grønnsaker er rett under 50 % og frukt og bær på rundt 5 %. Variasjonene er store fra produkt til produkt. Flere grønnsaker har en norskandel på over 80 og 90 % av totalforbruket, mens den er overraskende lav for enkelte grønnsaker, slik som løk og knollselleri (ca. 70 %). Norskandel i sesong varierer også mye mellom kulturer. Norskandelen på epler er 50-60 % i sesong, mens den er 95 % for bringebær. Omsetningen av norske matpoteter har gått betydelig ned de siste ti årene, mens importen har økt i samme periode. Norskandelen ligger nå på mellom 60 og 70 %. De siste ti årene er totalforbruket av frisk frukt er gått ned med -9 % og friske bær med -2 %⁹.

I mange kulturer er det stort potensial for å øke norskandelen. Med økt etterspørsel etter norske grøntprodukter vil dagens produsenter raskt kunne øke produksjonen. Sentralt i videre grøntsatsing er å skape økt etterspørsel etter norsk vare, mens virkemidler over jordbruksavtalen må målrettes mot nye og mindre produsenter.

Som i resten av norsk jordbruk har kostnadsveksten de siste årene skapt store utfordringer. I tillegg medførte koronapandemien store utfordringer med arbeidskraft. Både jordbær- og bringebærproduksjonen har stupt med 25 % de siste par årene som følge av et voldsomt kostnadspress og usikkerhet for sesongarbeidskraft.

Selv om hele det norske jordbruket benytter seg av utenlandsk sesongarbeidskraft, er det bare i grøntsektoren en finner produsenter med 50-100 sesongarbeidere. De mindre brukene med grøntproduksjon kan klare seg med 1-3 sesongarbeidere, i tillegg til familien.

Tabellen nedenfor viser utviklingen i antall produsenter og bruksstørrelse i 2005 og 2021.

Tabell 10 Hentet fra rapport fra partssammensatt arbeidsgruppe om vurdering av strukturdiversifisering og tak på tilskudd over jordbruksavtalen. Frukt og bær <10 daa er hentet fra søknad om produksjonstilskudd (Landbruksdirektoratet).

		2005	2021
Potet	Antall bruk <10 daa	3 198	682
	Antall bruk >10 daa	1719	787
	Snittareal på bruk >10 daa	74 daa	146 daa
Grønnsaker	Antall bruk <10 daa	527	409
	Antall bruk >10 daa	815	420
	Snittareal på bruk >10 daa	63 daa	168 daa
Bær	Antall bruk <10 daa	804	394
	Antall bruk >10 daa	599	337
	Snittareal på bruk >10 daa	38 daa	55 daa
Frukt	Antall bruk <10 daa	482	359
	Antall bruk >10 daa	687	592
	Snittareal på bruk >10 daa	30 daa	36 daa

⁸ OFG årsrapport 2022

⁹ https://ofg.no/globalassets/materiell/frukt--og-grontstatistikken/presentasjon_seimnar_mars2023.pdf

Det realistiske potensialet for å ta i bruk arealer over hele landet til grøntproduksjon, begrenses av størrelse på arealene og avstand til mottaksanlegg og marked. Det foreligger ingen form for mottaks- eller forsyningsplikt, heller ikke fraktkompensasjon, som kan sammenlignes med ordningene for kjøtt, melk og korn. Ingen store overbyggende organisasjoner har et ansvar for markedsregulering. I de fleste tilfeller sikres avsetning gjennom kontrakter via en produsentforening mot detaljist/industri. Risikoen ved å produsere uten en produksjonskontrakt er så stor, at det i begrenset grad gjøres.

Grøntsektoren skiller seg videre fra hoveddelen av norsk landbruk, ved svakere tollvern som gir svært sterk konkurranse fra import. Grøntsektoren fokuserer på effektiv logistikk og å holde transportkostnadene nede for å være konkurransedyktige.

Dette fokuset på pris og effektivisering har ført til spesialisering og geografisk konsentrasjon av produksjon. Lønnsomheten øker med nærhet til grossist/pakkeri, der utviklingen også har gått i retning av større og færre enheter. Uansett hvordan inntransportkostnaden fordeles, vil det samlet sett være mest økonomisk rasjonelt om produsentene er lokalisert nært grossist/pakkeri. I enkelte verdikjeder i grøntproduksjonen har seinere ledd begynt å integrere seg bakover i verdikjeden, eksempelvis ved å ta kontroll ved pakkerivirkomheten.

Prisfokus og krav til effektivisering har ført til spesialisering og geografisk konsentrasjon av produksjon, men også til økt risiko for økonomiske og avlingsmessige tap og redusert leveringsdyktighet, og at produsentmiljøer forsvinner. Effektiviseringen og strukturrasjonaliseringen er en motsetning mot statens vedtatte mål for jordbruket. Desentralisert produksjon og variasjon vil bidra til en mer bærekraftig sektor, økt risikospredning, større mangfold i produkter, produksjonssystemer og omsetning. I tillegg er dette beredskap i praksis.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at de viktigste tiltakene for å øke norskandelen av forbruket av grøntprodukter er styrket tollvern og en reell satsing på norske varer i offentlige innkjøp.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at videre grøntsatsing over jordbruksavtalen må ha hovedfokus på virkemidler som kan motvirke vertikal integrering og den sterke sentraliseringen av grossister og produsenter, slik at nye produsenter kan slippes til og at arealer over hele landet som egner seg til grøntproduksjon i større grad kan brukes til dette. En slik satsing inkluderer tilskudd til produsenteide fellesanlegg og utvikling av et kartbasert arealtilskudd (se kap. 7.1).

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at følgende forslag må følges opp, fremmet av Sp, Ap og SV ved Stortingets behandling av jordbruksoppgjøret 2021: «Stortinget ber regjeringa foreslå tiltak for å utnytte mer av arealene over hele landet som er egnet til grøntproduksjon. Dette må inkludere løsninger for mottaks- og foredlingsleddet, samt identifisere utfordringer med tollvern for de ulike kulturene. Gjennomgangen skal være klar i forkant av jordbruksoppgjøret 2022.» Det bør spesielt foreslås flere virkemidler for å fremme produsentstyrte fellestiltak.

9.1. Offentlige innkjøp av norsk grønt

Ifølge anslag fra NIBIO (2022) er norskandelen av frukt og grønt i offentlige innkjøp på ca. 20 prosent, og det anslås at norskandelen i offentlig sektor er lavere enn for resten av storhusholdningsmarkedet og dagligvaremarkedet. Erfaring viser at i svært mange

anbudsprosesser er pris det tungtveiende kriteriet. Med det svake tollvernet på norsk frukt og grønt, innebærer dette at importvarer prioriteres i offentlige innkjøp.

Å øke andelen norsk frukt og grønt i offentlige anskaffelser vil være viktig for å øke produksjonen av norsk frukt og grønt. Faktorer som synes å bidra til en lav norskandel dreier seg om budsjettbeskrankninger og prispress på etterspørselssiden, strukturelle forhold på tilbudssiden, og om utformingen av de offentlige anbudene, ifølge Nibio.

Gartnerhallen har nå igangsatt et arbeid for å undersøke mulighetene for å ta nye steg for å øke norskandelen i offentlige innkjøp av frukt og grønt. De vil teste ut hvordan Gartnerhallen, i samarbeid med offentlige innkjøpere, kan legge til rette for å utnytte handlingsrommet i anskaffelsesregelverket. Dette skal de bidra til gjennom å få opp konkrete eksempler på hvordan organisasjoner kan gjennomføre dette i praksis. For å lykkes er de avhengig av involvering fra offentlige innkjøpere som er villig til å prøve nye metoder. Gartnerhallen peker på at det viktigste tiltaket i første omgang er å legge klare politiske føringer på offentlige innkjøpere om at norsk frukt og grønt skal prioriteres.

Forhandlingsutvalget mener at Grøntutvalgets anbefalinger bør følges opp ved at det innføres et mål om å øke den norskandel for grønt med 50 prosent innen 2035, samt en handlingsplan som sannsynliggjør at målet nås. Bedre markedstilgang er avgjørende for at flere skal produsere frukt og grønt, og offentlige innkjøp er et avgjørende virkemiddel som må inkluderes i handlingsplanen. Det må legges tydelige føringer for offentlige innkjøpere at norsk frukt og grønt skal prioriteres.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at det settes av midler over klima- og miljøprogrammet til en pilot for å utvikle et offentlig bestillingssystem for norsk/lokal frukt og grønt. Det må legges vekt på et enkelt og ubyråkratisk system som også små kommuner og andre offentlige aktører med mindre ressurser på anskaffelser, enkelt kan ta i bruk.

9.2. Markedstilgang for flere grøntprodusenter – over hele landet

Det er stort potensial for å produsere poteter, frukt, bær og grønnsaker på mindre arealer over hele landet. NIBIO anslår at norsk grøntproduksjon kan femdobles. For å ta i bruk mer av arealene som kan brukes til grøntproduksjon i Norge, må det satses på å utvikle systemer for at mindre grøntprodusenter kan få levert varene sine uten å måtte stå for hele salgsprosessen selv. De senere år er det fortrinnsvis store produsenter som får leveringsavtaler, og det er vanskelig for nye og mindre grøntprodusenter å få slike avtaler. REKO, gardsutsal, Bondens Marked, andelslandbruk og direktesalg til hotell og restaurant er i dag alternativet for dem som vil starte opp grøntproduksjon i mindre skala. Dette gir stor verdiskaping og mangfold både for bonden og for forbrukeren. Slike former for omsetning er i vekst, men for de fleste bønder vil grøntproduksjon kun være aktuelt dersom man slipper å stå for hele salgsprosessen. Samtidig vil det for de aller fleste forbrukere være lite sannsynlig at direktesalgskanaler vil bli viktigere enn dagligvarebutikker.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at et viktig satsingsområde er samarbeidstiltak som styrker små og mellomstore grøntprodusenter sin plass i verdikjeden og sikrer at de kan få levert varene sine til

totalmarkedet. Å utvide tilskuddet til fellesanlegg til frukt til å gjelde hele grøntsektoren er et viktig tiltak (se neste avsnitt).

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil understreke at det er behov for å videreutvikle eksisterende direktesalgskanaler for lokale grøntprodukter (REKO, Bondens Marked, gardsutsalg, andelslandbruk).

9.1. Utvide periode for tollbeskyttelse

Grøntsektoren skiller seg noe fra andre sektorer med hensyn til tollvernet under WTO. Dette henger sammen med at mye av den norske grøntproduksjonen i vesentlig grad er sesongbasert. Produktene har ulike tollsatser i ulike perioder, med høyest tollsats i det som betegnes som norsk vekstsesong. For en rekke produkter kan det importeres tollfritt eller til lavere toll utenom definert norsk sesong. En utfordring med det sesongbaserte tollvernet er at det reflekterer den norske sesongen enda dårligere i 2021 enn det gjorde da tollsatsene ble fastsatt i 1995. Sesongdefinisjonen vil bli enda mer misvisende i årene framover med nye dyrkingsmetoder, sortsutvikling, lagringsteknologier med mer.

Det sesongbaserte tollvernet er imidlertid ikke fleksibelt til tross for at sesongbegrepet endrer seg over tid. De sesongbaserte bundne tollsatsene, inkludert lengden på tollperioden, er like forpliktende som Norges øvrige tollsatser. Dette kan utgjøre noen vesentlige barrierer i arbeidet med å utvide norsk sesong og å øke norskandelen i det norske markedet. Samtidig som Norge bandt til dels høye tollsatser for sentrale produkter i norsk landbruk, bandt Norge også en relativt stor andel (25 prosent) av tollinjene til null. Dette var basert på produksjonsforholdene i Norge og det varespekteret som ble produsert da Norges forpliktelser ble konkretisert.

Norske sesonger er i endring rent klimatisk, noe som gir grobunn for nye sorter og utvidet vekstperiode, men også nye produksjonsmetoder, som tunnelldyrking av jordbær, gjør det mulig å produsere bær over lengre tid enn tidligere. Dette bør gjenspeiles i tollperiodene.

Forhandlingsdelegasjonen fra Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det må igangsettes et arbeid for å utvide perioden for tollbeskyttelse for enkelte produkter.

9.2. Tilskudd til produsenteide fellesanlegg i grøntsektoren

Tilskudd til fellesanlegg for frukt er ett av få virkemidler i jordbruksavtalen mot vertikal integrering i grøntsektoren. Dette er et driftstilskudd som stimulerer til felles lagring, sortering og organisert omsetning av norsk frukt. Det bidrar til å beholde den medlemseide strukturen i fruktlagersystemet. Nesten alle fruktlagrene har i dag leveringsavtaler med de store matvarekjedene. Fruktprodusentene som ligger lengst vekk fra markedet er de som er aller mest avhengige av fellesanlegg.

Et viktig tiltak for å øke desentralisert produksjon og motvirke vertikal integrering, er å utvide tilskuddsordningen til fellesanlegg for lagring frukt, til å gjelde for hele grøntsektoren. Det vil bedre muligheten for samarbeid mellom produsenter og kan gi grobunn for produksjonsklynger.

Produsenteide fellesanlegg har en svært viktig funksjon i å opprettholde en spredt og variert grøntproduksjon over hele landet, og i å sikre produsentenes eierskap og innflytelse i verdikjeden. Historisk har lagring og pakking skjedd på den enkelte gård. Mange produsenter har i senere år gått sammen om å etablere felles lager og pakkeri – både for å klare investeringer i ny teknologi, og for å utnytte kapasitet effektivt. Ved å gå sammen, kan flere produsenter investere i teknologi for moderne kjøling eller tørking og lagring av ulike grøntprodukter, som igjen har stor betydning for å opprettholde kvalitet på produktene, og for å sikre at en størst mulig del av det produserte volumet når ut til markedet. Ved å innlemme fellesanlegg som håndterer andre kulturer i ordningen, kan man bidra til å sikre produsentenes eierskap i fellesanleggene og legge til rette for videre utvikling av fellesanleggenes sentrale funksjon.

I dagens ordning får nystartede fruktlager en unødig vanskelig start, fordi beregningen av fruktlagertilskuddet baseres på gjennomsnittlig mengde mottatt frukt de siste tre årene. Det bør ses på en annen beregningsmetode for nystartede medlemseide anlegg.

I dag utmåles tilskuddet på grunnlag av gjennomsnittlig mengde pakket frukt til konsummarkedet. Det bør ses på hvordan beregningsmodellen bedre kan ivareta anlegg som er i oppstartsfasen. Det er stordriftsfordeler også knyttet til fellesanlegg, med lavere kostnader dersom man har færre produsenter med støtte volumer. Det bør derfor også innføres en komponent i tilskuddsutmålingen som gis per produsent tilknyttet fellesanlegget.

For 2023 ble fruktlagertilskuddet økt fra 17,0 til 20,7 mill. kroner.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår å øke fruktlagertilskuddet med 4 mill. kroner til 24,7 mill. kroner for 2024.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde og Småbrukarlag mener utmålingen av tilskudd til fellesanlegg må tilpasses en oppstartsfase på en bedre måte enn i dag, og det må tas inn en komponent i utmålingen av tilskudd som gis per produsent tilknyttet fellesanlegget.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at tilskuddet til fellesanlegg for frukt må utvides til å gjelde hele grøntsektoren. Dette støtter produsenteide lager, pakkerier, innfrysing og terminaler (HUBer). Det opprettes en arbeidsgruppe som kommer med forslag om etablering av tilskudd til fellesanlegg for grøntsektoren til jordbruksforhandlingene 2024 med sikte på etablering fra 2025.

9.3. Investeringsmidler til grøntsektoren

I 2019 var partene enige om at 9 millioner kroner av IBU-ordningen skulle øremerkes til produsenter som ønsker å etablere småskalaproduksjon av grønnsaker, frukt og bær. Denne øremerkingen ble ikke videreført fra 2021. Ifølge Innovasjon Norge ivaretas markedshager/småskala grønt fullt ut gjennom dagens ordninger.

Det er viktig å stimulere til økt rekruttering til grøntsektoren og økt geografisk spredning i produksjonen. For å sikre rekruttering er det nødvendig at nye produsenter gis prioritet ved tildeling av midler til investering og utvikling.

Tidligere har det vært en felles nedre arealgrense på 3 dekar for søknad om plantetilskudd. Noen fylker, som Vestland, har denne grensa fortsatt. De ulike fylkene har i dag ulike regler for minsteareal. Innovasjon Norge bør fjerne nedre arealgrense for søknad om

plantetilskudd for alle fylker. Dette må framgå av tildelingsbrevet fra LMD til Innovasjon Norge.

Nyplanting kan innebære omarronding og grøfting av arealet for å tilrettelegge til mer moderne og tilpasset mekanisering, og for at jorda og plantene skal være i god stand for optimal produksjon. Kostnadene ved nyplanting kan derfor være på opp mot 70 000 kroner per dekar. Omarronding og grøfting tas i dag ikke med i kostnadsoverslaget for plantetilskudd.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at følgende føringer legges til grunn for bruk av IBU-midler innen grøntproduksjon:

- Nye og småskala produsenter prioriteres.
- Det åpnes også for tilskudd til mobilt utstyr.
- Tilskudd til nyplanting innen frukt- og bær dyrking uten nedre arealgrense. Det gis ikke plantetilskudd for planting av frukttrær på kornareal. Kostnader til omarronding og grøfting må tas inn i beregningen av tilskudd til nyplanting.
- Gjeninnføre øremerking av IBU-midler til småskala grønt, med 20 mill. kroner. Dette inkluderer også jordkjellere.

9.4. Tilskudd til markedshager

Markedshager er definert som småskala grønnsaksdyrking for salg direkte til forbruker. Markedshagekonseptet er effektivt og får mye matproduksjon ut av små arealer. Det er tatt i bruk mye lett teknologi for små arealer, og investeringsmidler til denne type produksjon har vært viktige. Markedshager etableres både av etablerte bønder som ønsker flere ben å stå på og av nye som ønsker å skape seg en inntekt på små arealer. Lykkes man med dyrking og kontinuerlig salg kan man få god inntjening, men produksjonsformen er sårbar da man har ansvar for hele verdikjeden selv.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at det innføres et eget tilskudd til markedshager på 50 000 kr. Kriterier kan være at:

- Det blir dyrka minst 10 ulike grønnsakssorter
- Arealet er 1-5 dekar
- Det er direktesalg til kunde (ikke grossist)

9.5. Arealtilskudd – mer til de første 5 dekar

I dag er det ingen differensiering på størrelse på areal i arealtilskuddene. For å stimulere til grøntproduksjon på mindre arealer og på flere bruk, mener forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag at arealtilskuddene må graderes slik at det gis mest støtte til de første dekarene. Før 2014 var takene på 80 dekar for grønnsaker, 40 dekar for frukt og 40 dekar for bær.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår følgende intervaller og satser for arealtilskuddene for grønnsaker, frukt, bær og potet. Satsene over de øverste trinnene skal trappes ned over tre år til 0 kr/daa, slik at det da blir tak på tilskuddene.

Vekstgruppe	Intervall (dekar)	Arealtilskudd, sats kr/dekar i sone							
		1	2	3	4	5A	5B	6	7
Potet	1-5				xxx				Xxx
	6-50				Xxx				Xxx
	51-300				xxx				Xxx
	>300				0				0
Grønnsaker	1-5				Xxx				Xxx
	6-50				Xxx				Xxx
	51-300				xxx				xxx
	>300				0				0
Frukt	1-5			Xxx				Xxx	
	6-20			Xxx				Xxx	
	21-80			xxx				xxx	
	>80			0				0	
Bær	1-5			Xxx				Xxx	
	6-20			Xxx				Xxx	
	21-80			xxx				xxx	
	>80			0				0	

9.6. Distriktstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker

Distriktstilskuddet var i starten et prioritert tilskudd til mange småprodusenter med «driftsvansker», men har i dag mer preg av å være et rent volumtilskudd. Det het fram til 2014 distrikts- og kvalitetstilskudd, da dette opprinnelig også var et kvalitetstilskudd som var innrettet slik at det skulle lønne seg å produsere frukt/bær i klasse 1 til konsum.

Tidligere var det øvre kvantumsgrenser på 100 000 kg frukt og 76 000 kg bær. Dette ble fjernet i jordbruksoppgjøret i 2014. Det var også et maksimalbeløp for grønnsaker som varierte fra 153 600 kr i sone 1 til 431 400 kr i sone 6 og 7. Dette ble fjernet i 2014. For frukt og bær var det ikke maksimalbeløp. Tidligere har det vært et felles maksimalbeløp for grønnsaker, frukt og bær.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil på sikt gjeninnføre kvantumstak for distriktstilskudd til frukt på 100 000 kg og bær på 76 000 kg, men av hensyn til forutsigbarhet for produsentene gjøres dette ikke i år.

For å motta distriktstilskudd må man ha omsatt mer enn minstekvantum. De som er tilskuddsberettiget mottar tilskudd for hele kvantumet. Gjeldende minstekvantum for å motta distriktstilskudd er:

- Samlet for frukt og pressfrukt: 2000 kg
- Bær: 1000 kg
- Samlet for tomat og slangeagurk: 2000 kg
- Salat: 5000 stk

I lys av oppblomstringen av småskala grøntproduksjon bør minstekvantumsgrensene senkes.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at minstekvantum må reduseres til 1000 kg frukt og pressfrukt, 500 kg bær, 1000 kg tomat og slangeagurk og 2500 stk salat.

I fjorårets jordbruksoppgjør ble det innført et ekstra distriktstilskudd for industribær på 2,10 kr/kg.

Eplesaft og sider oppnår gode priser i butikk og burde ikke konkurrere om budsjettmidler som skal gå til kvalitetsproduksjon for friskkonsummarkedet. Tilskuddssats for pressfrukt over jordbruksavtalen bør ligge noe under tilskuddssats til klasse 1 frukt til friskkonsum i sone 1.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår å øke distriktstilskuddet i alle vekstgrupper utenom pressfrukt. Totalt utgjør økningen 15,7 mill. kroner.

9.7. Distriktstilskudd for potetproduksjon i Nord-Norge

For å bidra til potetproduksjon i Nord-Norge, gis det et distriktstilskudd på kr 1,89 pr kg matpotet.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil øke distriktstilskuddet for potetproduksjon i Nord-Norge med 50 øre per kilo. Tilskuddet utvides til å også gjelde frilandsgrønnsaker i Nord-Norge på lik linje med poteter og med samme sats pr. kg omregnet også til stykkpris.

9.8. Tilskudd til innfrakt av potet i Nord-Norge

Det eneste potetanlegget nord for Saltfjellet ligger på Senja. I motsetning til for melk og kjøtt, betaler produsenten transportkostnadene inn til mottak. Dette gjør at kostnadene for potetprodusentene øker jo lenger vekk de ligger fra Senja. Dette er en utfordring for å opprettholde produsentmiljø i bl.a. Steigen.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener det må innføres et tilskudd til innfrakt av potet i Nord-Norge. Tilskuddet gis som en sats som beregnes med utgangspunkt i antall km og tonn. Anslått behov er 2,5 mill. kroner.

9.9. Målpriser

Det er vesentlig usikkerhet knyttet til kostnadsutviklingen på innsatsfaktorer, og det forventes et turbulent marked også i kommende år. Gartnerhallen har anbefalt en økning i målpris på 6-10 %.

Den midlertidige hevingen av øvre prisgrense fra 12 til 20 prosent i inneværende avtaleperiode, har gitt økt handlingsrom og fleksibilitet i et uforutsigbart marked med raske endringer både nasjonalt og internasjonalt.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår følgende endringer i målpris:

- Målprisen for frukt, bær og grønnsaker økes med 10 %
- Målprisen for potet økes med 50 øre/kg

Øvre prisgrense videreføres på 20%.

9.10. Mer mangfoldig dyrking

Grøntutvalget peker på at en utfordring med intensiv planteproduksjon er avrenning av næringsstoffer til vassdrag. Eksempler på tiltak som kan bidra positivt er redusert høstpløying, delt gjødsling, økt bruk av grasdekte soner og belter i drag og mot åpent vann, vedlikehold av eksisterende dreneringsløsninger og flomvern. Med et stadig mer ustabil vær, og periodevise store nedbørsmengder, øker behovet for tiltak. Grøntnæringen er avhengig av en rekke plantevernmidler til bekjempelse av skadedyr, sykdom og ugras. Bruk av plantevernmidler kan medføre risiko for negative helse- og miljøeffekter.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil styrke satsingen på jordhelse og fangvekster samt videreføre bevilgningen til oppfølging av handlingsplan for plantevernmidler. Det er viktig å stimulere til økologisk grøntproduksjon så det fortsatt kan ha en spyspissfunksjon. Det foreslås også å sette av 1 million kroner årlig til en egen fagressurs i NLR som skal koordinere og styrke det nasjonale tilbudet innen jordhelse (se kap. 7.11) og 1 mill. kroner over klima- og miljøprogrammet til å utvikle veiledningsmateriell og formidling om tiltak for bedre jordhelse i ulike kulturer over hele landet.

9.11. Tilskudd til markedstiltak i grøntsektoren (OFG)

Opplysningskontoret for frukt og grønt (OFG) er det eneste opplysningskontoret som finansieres med jordbruksavtalemidler. I 2022 var bevilgningen på 25,9 millioner kroner. I tillegg er det bevilget ca. 21 millioner kroner over statsbudsjettet til skolefruktordningen, administrert av OFG. OFG er opprettet for å drive generisk (nøytral) informasjons- og markedsføringsarbeid til nytte for alle som produserer og selger friske grøntvarer.

OFG har som **formål** å stimulere til økt totalforbruk av frisk frukt, friske bær og grønnsaker i Norge. Hovedhensikten med bruk av de midlene som kommer fra jordbruksavtalen er å styrke omsetningen og forbruket av norske varer. I tillegg skal OFG arbeide for å sikre potetens posisjon som en del av et balansert norsk kosthold (potet inngår ikke i 5 om dagen).

OFG sitt **hovedmål** er 5 om dagen for hele befolkningen.

I de to siste jordbruksoppkjørene har NBS pekt på at midlene det offentlige bruker til skolefruktordningen bør brukes til å fremme norsk frukt og grønt. OFG har i 2022 igangsatt et arbeid med norsk frukt og grønt i Skolefruktordningen, i forbindelse med inngåelse av nye rammeavtaler for perioden august 2022 til juni 2024. Dette har ført til at det nå blir levert små norske gulrøtter i pose gjennom hele skoleåret og norske epler én gang i uka fra uke 35 til 48. Samtidig setter det noen begrensninger at Helsedirektoratet vekter pris høyt, og at det som tilbys må oppleves som attraktivt av elevene.

Forhandlingsutvalget mener at OFG sitt konkrete initiativ for å fremme norsk frukt og grønt i skolefruktordningen er meget bra, og ber om at arbeidet videreføres. Dersom pris setter begrensninger for å kunne tilby mer norskprodusert vare, bør tildelingen fra Helsedirektoratet økes. Det bør rapporteres årlig på hvor store andeler og volumer norskprodusert vare som omsettes gjennom skolefruktordningen.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at fryste norske produkter også må inn i mandatet for Opplysningskontoret for frukt og grønt.

Det øremerkes en bevilgning på 27 mill. kroner til OFG i 2024.

9.12. Avrensordningen for potet (prisnedskrivning potetsprit og potetstivelse)

Avrensordningen for poteter skal sikre avsetning av norskproduserte, frasorterte poteter. Avrenset brukes som råstoff til produksjon av rektifisert potetsprit, potetmel og glykose. Produsenter av disse produktene kan søke om tilskudd til prisnedskrivning. Prisnedskrivningen utbetales etter solgt volum/mengde av henholdsvis potetsprit og potetstivelse. Avrensprisen er 50 øre per kg for 2023. Tilskuddet til avrensordningen for potet ble økt med 3 mill. kroner til 44 mill. kroner i 2023 (potetsprit 22,5 mill. kroner og potetstivelse 21,5 mill. kroner).

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår å videreføre bevilgningen på 44 mill. kroner til avrensordningen for potet.

Det er strenge krav til skallkvalitet og utseende på konsumpoteter. Dette medfører at en stor andel av potetene (ca. 35 prosent i snitt) sorteres ut som avrens. En stor andel av de utsorterte potetene er fullverdig vare når potetene blir skrelt. Disse kan brukes til annen industriell produksjon. Til produsenten blir alt utplukket avregnet som avrens selv om de fleste pakkeriene selger store deler av dette videre til annen potetindustri. Prisen på avrens er 50 øre, men når sorterings- og fraktkostnader blir trukket er prisen nærmere null til produsenten. Produsenten får dermed nesten ikke betalt for volumet som selges til annen potetindustri. Vi vet ikke hvor mye poteter som selges videre til annen industriell produksjon.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at Landbruksdirektoratet foretar en faglig gjennomgang av potetmarkedet og avrensordningen. Det opprettes en referansegruppe.

9.13. Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak

9.13.1. Graminor AS

Graminor har ansvar for foredling av jord- og hagebruksvekster i Norge. Formålet er å sikre at produsentene har tilgang på variert og friskt sortsmateriale som er egnet for norske forhold. Graminors arbeid er av stor betydning for å sikre norsk matproduksjon tilpasset et endra klima.

Graminor deltar i et nordisk samarbeid. Den nasjonale andelen av finansiering av nordisk privat-offentlig partnerskap (PPP) bevilges over jordbruksavtalen.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil øke bevilgningen til Graminor med 2,6 mill. kroner. I tillegg gis det en engangsbevilgning på 1,6 mill. kroner til utvikling av Njøs frukt- og bærsepter.

9.13.2. Sagaplant AS

Sagaplant er et nasjonalt plantehelsesenter. Sagaplant fremstiller klimatilpasset, sykdomskontrollert og sortsekte plantemateriale av hagebruksvekster for norske forhold.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil bevilge driftsstøtte på 13,9 mill. kroner til Sagaplant. Det gis i tillegg et engangstilskudd på 6 mill. kroner for driftsåret 2024, til vedlikehold for å sikre samfunnsoppdrag med fremavl av planter.

9.13.3. Oppsummering tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak

	2022	2023	Krav 2024
Utvikling av plantemateriale - oppformering (Sagaplant)	12,9	12,9	13,9
Sagaplant - engangsbevilgning	-	-	6
Utvikling av plantemateriale - Graminor	25,5	24,9	27,5
Frukt- og bærprogrammet - Graminor	1,5	1,7	1,6
Utvikling av plantemateriale, nordisk «Prebreeding»	2,4	2,4	2,4
Kvalitetstiltak settepotetavl	10,0	14,0	14,0
SUM	52,2	55,9	65,4

10. Husdyrhold

Her omtales virkemidler som er felles for alle eller flere av husdyrproduksjonene. Deretter omtales hver enkelt av produksjonene.

10.1. Arealtilskudd grovfôr

Forhandlingsvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil øke arealtilskuddet til grovfôr med 200 kroner/dekar i sone 1 til 5 og 300 kroner/dekar i sone 6 og 7 (Nord-Norge).

10.2. Telledatoer

Problematikken rundt telledatoer gjelder først og fremst storfe.

Husdyrtilskudd utbetales på bakgrunn av dyretallet per 1. mars og 1. oktober, med utbetaling i februar påfølgende år. Ordningen med telledato medfører dessverre bl.a. ujevn tilførsel av slakt til slakteriet, og samsvarer ikke nødvendigvis med et optimalt driftsopplegg hos den enkelte bonde. Markedsregulator Nortura må bruke sterke prisvirkemidler og forhøyet omsetningsavgift, i et forsøk på å få mest mulig stabile leveranser rundt telledatoen.

Til årets jordbruksoppgjør har det i regi av OPS Landbruk blitt utarbeidet to delrapporter som har vurdert datagrunnlaget og endringer i tilskuddssystemet for å kunne bruke Husdyrregisteret som basis for utmåling av tilskudd.

Rapportene anbefaler at det lages et nytt dataverktøy der antall dyr telles hver eneste dag i året. Det er ikke anslått hva dette vil koste og hvor lang tid det vil ta.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at det isteden utarbeides et forenklet opplegg basert på 12 telledatoer i året.

10.3. Tak på husdyrtilskudd

Maksimalbeløpet på husdyrtilskudd på 530 000 kroner ble midlertid suspendert for utbetaling i 2023.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener et maksimalbeløp på husdyrtilskuddet må gjeninnføres, og at det settes til 530 000 kr i 2024.

10.4. Produksjonsregulering

For å oppnå jamstilling og løfte små og større bruk er man avhengig av å heve økonomien betydelig. En betydelig styrkning av økonomien vil kunne føre til nyetablering og utviding av besetninger.

Dersom produksjonsvolumer kun reguleres gjennom pris (tilbud/etterspørsel), vil det føre til svekket produsentøkonomi og sløsing med ressurser. I neste omgang fører svekket produsentøkonomi til sentralisering av produksjon og større driftsenheter.

For å bevare økonomien på et stabilt nivå er man avhengig av et marked i balanse. Derfor må man få plass produksjonsregulering. Man må se på hvordan man samtidig kan slippe

til nye produsenter, samt vurdere om det skal være en nedre grense for å være omfattet av produksjonsregulering.

Det er svært viktig å få på plass nye konkrete produksjonsregulerende tiltak innen kort tid for å unngå eventuell overproduksjon. Dagens system for markedsregulering er ikke tilfredsstillende. Det er svært viktig for legitimiteten til næringa at vi leverer så tett opptil markedsdekning på norskprodusert vare som mulig, men at vi ikke produserer mer enn det markedet etterspør.

NBS mener at det er økonomisk og miljømessig optimalt å regulere produksjonen i en tidlig fase (før individet er født).

For egg har næringa lagt fram et forslag til produksjonsregulering som nå ligger til politisk behandling. Også for sau og storfe foregår det konstruktive diskusjoner i næringa om hvordan produksjonsregulering kan innrettes. For egg er vi flere år på overtid med å innføre produksjonsregulering. Utfordringene med overproduksjon av egg viser hvor viktig det er å være i forkant med å utvikle produksjonsregulerende verktøy. Økonomien i sauene er i dag svak og det er for tiden markedsbalanse, men man har tidligere hatt store utfordringer med overproduksjon.

Det er svak underdekning av storfekjøtt per dags dato. Forbrukstrendene viser dreining fra mørkt kjøtt til lyse kjøttslag. Samtidig skal økonomien i storfekjøtt styrkes betydelig (jamstilling). Når prisøkningen når forbruker vil man kunne få noe redusert forbruk av storfekjøtt. Når man stimulerer produksjonsøkonomien i storfekjøttproduksjonen vil det kunne føre til overproduksjon. Det er i dag ingen gode muligheter for produksjonsregulerende tiltak. Det er kun tiltak for å regulere markedet etter at overproduksjon er et faktum.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at det legges fram et forslag til produksjonsregulering som er omforent mellom partene, i god tid før jordbruksoppgjøret 2024. Dersom dette mot formodning ikke er på plass, må staten ta ansvaret for kostnadene ved eventuell overproduksjon, og ikke jordbruket (jf. avtale fra 1982).

10.5. Frakttilskudd slaktedyr

Formålet med tilskudd til frakt av slaktedyr er å jevne ut transportkostnader ved frakt av slaktedyr fra produsent til slakteri. Et viktig premiss for ordningen er at det er tilstrekkelig kompensasjon for frakt, da dette indirekte eller direkte påvirker slakterienes mulighet til å jevne ut prisene mellom produsenter.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil øke tilskuddet til frakt av slaktedyr av storfe, småfe og gris med 105 mill. kroner, og innlemme fjørfe i ordningen.

10.6. Tilskudd til dyreavl mm.

10.6.1. Tilskudd til veterinærreiser

Veterinærordningen er en viktig bærebjelke i distriktene. Men den økte vaktbelastningen begynner å bli svært krevende i mange distrikter. Strukturendringer i landbruket medfører at det må kjøres stadig flere km per veterinærbesøk. Dette medfører at ordningen med reisetilskudd blir stadig viktigere for å drive en økonomisk forsvarlig praksis uten at det blir uoverkommelig dyrt for bonden. Med lite dagpraksis, blir det dårlig næringsgrunnlag og vanskelig å ha tilstrekkelig mange veterinærer med i vaktordningen. Høye reiseregninger til bonde medfører at bonden vurderer å la være å tilkalle veterinær fordi dyrets verdi er lavere enn regningen fra veterinæren. Dette blir en negativ spiral. Denne spiralen kan snus bla. ved å styrke reisetilskuddet vesentlig.

Ordningen med tilskudd til veterinære reiser er svært viktig og treffer godt.

I dag får veterinærene 594,5 kr/time i reisetilskudd. Dette er ifølge veterinærene altfor lavt og viser at det fremdeles er stor grad av underdekning i ordningen.

For reise- og ventetid i forbindelse med båt- og fergereiser gis kr 450 kr/time i godtgjørelse.

I mars 2023 leverte en arbeidsgruppe nedsatt av Landbruks- og matdepartementet en rapport om Tilgang på veterinærtjenester i Norge. Tilskuddet til veterinærreiser drøftes i rapporten. Det må imidlertid arbeides videre med temaet i tråd med framlagte rapport.

Arbeidsgruppa foreslo blant annet å endre den såkalte 0-sonen (egenandelssonen) fra 40 til 60 km. Dette vil være katastrofalt for mange distrikter. Tvert imot bør 0-sonen senkes fra 40 til 30 km i forbindelse med enkeltturer.

NBS mener også at det offentlige, kommuner og Mattilsyn i større grad må knytte til seg praktiserende veterinærer til relevante oppgaver. Dette slik at en deltidsjobb innen offentlig forvaltning kan bidra til en totalitet for veterinæren. Dette for å lette vaktordninger og aktive veterinærer over hele landet. I dag kan praktiserende veterinærer ikke være ansatt i Mattilsynet.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at reisetilskuddet må økes fra 16,37 kr/km til 25 kr/km i 2024.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at 0-sonen må senkes til 30 km ved enkeltturer.

10.6.2. Semin

Tilskudd til utjamning av inseminasjonsreiser er et målrettet tilskudd som brukes for å utjevne de svært varierende kostnadene ved sæddistribusjon og inseminasjonsarbeid som skyldes distriktsvise og lokale forskjeller i reiseavstander og ku-tetthet, og sikrer at alle produsenter får lik tilgang til det beste avlsmaterialet til en mer lik pris uansett bosted. Dette er utjevning som ikke fanges opp av andre tilskuddsordninger i landbruket.

Det er store variasjoner i kostnader ved inseminering. Ifølge GENO er det f.eks. en gjennomsnittlig kostnadsforskjell på kr 290 på en inseminasjon i Finnmark kontra en inseminasjon i Rogaland. Differansen skyldes reiseavstanden mellom besetningene. Forskriften sier at det er det rimeligste fylket som skal legges til grunn for beregningene av skyssutjevning. Med bakgrunn i forskriftsendringen i 2015 ble posten redusert med 6,1 mill. kroner.

Ifølge GENO er det nå en underdekning på 15,6 mill. kroner i ordningen.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at bevilgningen til tilskudd til utjamning av inseminasjonsreiser økes fra dagens 30,6 mill. kroner til 46,2 mill. kroner.

10.6.3. Avlsorganisasjoner

Tilskudd til dyreavl skal medvirke til avlsmessig framgang og populasjoner av friske, sunne husdyr tilpasset vårt miljø og klima. Ordningen skal også sikre genetisk variasjon i populasjonene og bygge på bærekraftige prinsipper basert på en tilstrekkelig stor effektiv avlspopulasjon og inkludering av funksjonelle egenskaper i avlsmålet. Følgende organisasjoner kan søke om støtte: Norsk Sau og Geit, Norges Birøkerlag, Norskjøttfeavlslag TYR, Norsk Fjørfeleg, Landslaget for Telemarksfe og Avlslaget for sidet trønderfe og nordlandsfe. Støtte til Norges Birøkerlag forutsetter at de også bidrar til driften av reinavlsområdet for den brune bia. Norsk Fjørfeleg kan søke om støtte til påvirkning av avlsarbeid i regi av internasjonale avlsselskaper. Landbruksdirektoratet fordeler midlene etter søknad fra de nevnte organisasjonene. Det innhentes uttalelse fra Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag.

I 2023 ble det bevilget 14,3 mill. kroner til ordningen.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at GENO må innlemmes i ordningen. Bevilgningen økes til 30 mill. kroner. GENO tildeles 10 mill. kroner av denne summen.

10.7. Distriktstilskudd kjøtt – sonegrenser i Stjørdal

Distriktstilskudd for kjøtt (og melk) er ordninger med formål å opprettholde bosetting og sysselsetting i distriktene gjennom å utjevne distriktforskjeller i produksjon og omsetning av jordbruksprodukter i tråd med de målsettinger Stortinget har fastsatt. Driftsulempen som hensyntas er naturgitte forhold som vekstforhold, klima, og som følge av dårlig infrastruktur og arrondering.

Det foreligger god dokumentasjon på at sonegrensene for kjøtt i Stjørdal er urimelige i forhold til andre deler av landet. Prinsippet som er fulgt i andre kommuner i Trøndelag, og landet for øvrig, er at sone 1 er knyttet til de lavereliggende områdene, og grenser naturlig til sone 2 i hele kommunen, fra kommunegrense til kommunegrense. Det er gjennomgående at sonene øker med høyde over havet og avstand fra fjorden. Det er dermed helt unaturlig at de høyereliggende områdene ligger i sone 1, særlig områdene innover mot Meråker (sone 3).

Sammenligner en sonegrensene i Stjørdal med liknende dalfører i Sør-Trøndelag og på Nordmøre, for eksempel Orkdal, Meldal, Rindal og Surnadal, så finner en at sonegrensene gjennomgående er satt høyere over havet i Stjørdal. I disse kommunene går grensen mellom sone 1 og sone 2 på kjøtt fra ca 25 til ca 75 moh. Grensen mellom sone 2 og sone 3 går omkring 200 moh. En kan også sammenligne med Verdals kommune i Nord-Trøndelag. Kart som angir temperaturnormalen på sommer og høst i Trøndelag underbygger dette.

De naturgitte forholdene for jordbruksproduksjon er sammenlignbare i Stjørdal og de nevnte kommunene. NBS mener de faglige begrunnelser som lokale landbrukskontor og faglag har fremmet er korrekt. NBS mener argumentet som tidligere er brukt om at en ikke kan gjøre noe pga fare for å få nye krav fra andre områder, kan ikke lenger kan nyttes for denne kommunen. NBS ser pkt. 7.6 og pkt. 7.7 i en sammenheng

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at sone 1 i Stjørdal kommune bør omfatte elvedeltaet og de lavereliggende områdene. De høyereliggende områdene bør flyttes opp til sone 2 i sin helhet. Dette må gjøres i samråd i kommunen og endres i tide til at justerte sonegrenser kan legges til grunn for utbetaling av produksjonstilskuddet i 2024. Dette er anslått til 1,5 mill. kroner.

10.8. Arealsoner for Bjerkreim, Strand og Gjesdal

Kommunene Bjerkreim, Gjesdal og Strand i Rogaland ligger i AK-sone 3, som blir omtalt som en kornsoner med utgangspunkt på Østlandet. Disse tre kommunene har en bruksstruktur, jordsmonn og topografi som gjør det nærmest uråd å drive kornproduksjon. Derimot har de et intensivt og stort husdyrhold, men med et stort innslag av bås fjøs.

Bjerkreim har et grovfôrareal på 59 000 daa og kornareal på 210 daa, Gjesdal 50 000 daa grovfôr og 270 daa korn og Strand 24 000 daa grovfôr og 0 daa korn. Den eneste andre kommunen i sone 3 som har under 1000 daa kornareal er Porsgrunn med 500 daa.

Gjennom oppretting av sone 5 B og satsendringer ned i sone 3 og opp i sone 5, er det over noe tid utviklet seg en langt større viktighet og betydning av det forhold som her tas opp. Om en regner på evnen til å bære et lån knyttet til for eksempel overgang fra bås fjøs til løsdrift mellom nabokommunene Bjerkheim og Egersund hhv i sone 3 og 5 b vil de ulike satser på et gitt omfang kunne gi en forskjell på kr 4 mill kr. Dette med utgangspunkt i ulik soneplassering. NBS mener de faglige begrunnelser som lokale landbrukskontor og faglag har fremmet, er korrekt. NBS mener argumentet som tidligere er brukt om at en ikke kan gjøre noe pga fare for nye krav fra andre områder, kan ikke lenger nyttes for disse kommunene.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at kommunene Bjerkreim, Gjesdal og Strand må flyttes fra AK-sone 3 til AK-sone 5B. Dette får utslag for arealtilskuddet (ca. 130 000 daa) og for driftstilskudd melkeproduksjon og ammeku. Kostnad er anslått til 25 mill. kroner.

10.9. Nødslaktordningen

Nye EU-regler for nødslakt er til vurdering. Det er foreslått at det skal stilles krav om at slaktet skal tas inn på kjølelager seinest to timer etter nødslakt på gården. Det er stor uenighet om det faglige grunnlaget for det foreslåtte kravet, jf. praksis for behandling av vilt. I dag er slakteristrukturen lagt opp etter kravet om maks. 8 timer på dyrebil for transport av levende dyr. Et krav om 2 timer fra nødslakt på gården til kjølelager på slakteri vil dermed medføre at svært mange gårder ikke vil kunne benytte seg av nødslakt, da det er lenger enn 2 timer til nærmeste slakteri. Alternativet med kjølebil er svært kostbart. Et slikt krav vil

dermed i praksis føre til en nedlegging av nødslaktordningen. Dette vil føre både til matsvinn og økonomisk tap for bonden.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at Norge må arbeide for å få et unntak for dette EU-regelverket.

11. Melk

Melkeproduksjon er bærebjelken i norsk jordbruk. Produksjonen er arbeids- og kapitalintensiv, står for en vesentlig del av verdiskapingen og har en avgjørende rolle for jordbrukets bidrag til distriktspolitiske målsettinger. Ett årsverk i melkeproduksjonen skaper 2,5 årsverk utenfor gården.

Antall mjølkebønder er mer enn halvert de siste 15 årene. I 2007 var det 13 667 mjølkebruk, mens antallet var redusert til 6 663 i 2022¹⁰. I 2034 trer løsdriftskravet i kraft for alle norske mjølkeprodusenter. Allerede i 2024 kommer det krav som medfører behov for fjøsombygginger. I 2022 drev 49 % av landets mjølkeprodusenter i båsfjøs, en nedgang på 5 prosentpoeng fra året før¹¹. I 2019 hadde båsfjøsene i snitt 18 kyr, mens løsdriftsfjøsene hadde 40 kyr i snitt¹². Vi er på overtid om vi skal få til en skikkelig satsing på de mindre mjølkebrukene før det er for seint. På den andre siden har mange foretatt store investeringer og utvidet produksjonen, samtidig som de opplever en avkastning som ikke står i forhold til innsatt arbeid og kapital. Nå ser man også at nyere store løsdriftsfjøs og samdrifter legger ned.

Over lang tid har det blitt ført en politikk som gjør at mange som ikke har bygd om fjøsa sine har mista trua på ei framtid med sin produksjonsstørrelse og dermed velger å legge ned produksjonen og selge eller leie bort melkekvota. Dette svekker Stortingets målsettinger om økt beitebruk, landbruk over hele landet og rekruttering.

I en undersøkelse som Tine gjennomførte høsten 2022¹³ regner 33 % av produsentene med båsfjøs det som ganske eller helt usannsynlig at de vil være melkeprodusenter etter 2034, 30 % er usikre, mens 38 % knapt 40 prosent regner det som sannsynlig at de vil fortsette etter 2034. Det ble ikke spurt om 2024.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at økonomiske og sosiale vilkår i melkeproduksjonen må styrkes i så stor grad at nedgangen i antall melkebruk stanser. Videre kreves det at staten legger fram en plan for målrettet investeringsstøtte som gjør det mulig å legge om til løsdrift uten å utvide produksjonen. Dersom staten ikke kan innfri disse kravene, krever forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag subsidiært at 2034-kravene for eksisterende fjøs fjernes (kravene gjelder fortsatt nybygg).

---

¹⁰ SSB tabell 11583

¹¹ TINE Statistikkksamling fra ku- og geitekontrollen 2022

¹² NIBIO, 2019: Investeringsbehov innen melkeprod

¹³ <https://medlem.tine.no/fag-og-forskning/mjolkeprodusentane-sine-framtidsplanar>

11.1. Målpris for melk

Økningen i målpris for melk har de siste årene vært lavere enn prisvekst ellers i samfunnet.

Ved jordbruksoppgjørene i 2017, 2018 og 2019 ble målprisen økt med 3 øre per liter melk. Den spesielle situasjonen i 2020 førte til null i målprisøkning. I 2021 ble målprisen økt med 8 øre og i 2022 med 36 øre. Økningen på 36 øre i målpris har imidlertid tilsvart om lag 26 øre til produsenten, grunnet økte kostnader på produsentens side av målepunktet, i hovedsak transport.

TINE har i forkant av årets forhandlinger anbefalt en målprisøkning på 33 øre. I tillegg kan prisen økes med ytterligere 43 øre som følge av NBS sitt forslag om å ta inntransport ut av PU-ordningen (se kap. 11.5). Som følge av at LMD har foreslått å fjerne transporttilskuddet til Q-meieriene og Rørosmeieriet, frigjøres ytterligere 3 øre. Ut over dette mener NBS det er rom for å øke målprisen med ytterligere 67 øre.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at målprisen for melk må økes med 146 øre fra 1. juli 2023.

11.2. Produksjonstilskudd

NBS sitt forhandlingsutvalg vil styrke produksjonstilskuddene for melk på følgende måte:

- **Driftstilskudd melk økes med:**
  - **Sone 2:** +44 000 kr/foretak
  - **Sone 1, 3 og 4:** +40 000 kr/foretak
  - **Sone 5:** +55 000 kr/foretak
  - **Sone 6 og 7:** +60 000 kr/foretak
- **Tilskuddet til små og mellomstore melkebruk videreføres med dagens satser.**
- **Husdyrtilskudd melkeku økes med:**
  - **1-14 kyr:** + 2897 kr/ku
  - **15-30 kyr:** + 2000 kr/ku
- **Distriktstilskudd melk økes med:**
  - **Sone B til E:** +20 øre/liter
  - **Sone F til H:** +25 øre/liter
  - **Sone I:** +35 øre/liter
  - **Sone J:** +50 øre/liter
- **Utmarksbeitetilskuddet økes med 1000 kr/ku**
- **Beitetilskuddet økes med 500 kr/ku**

11.3. Kvote tak

Ordningen med melkekvoter er svært viktig for spredt melkeproduksjon.

Melkekvoteordninga har til hensikt å tilpasse melkeproduksjonen etter markedets behov i en overskuddssituasjon, og bidra til å nå de «målsetninger Stortinget har fastsatt, herunder distriktsprofil og variert bruksstruktur». Kvote taket er i dag på 900 000 liter både for ku- og geitemelk.

Regjeringa har i Hurdalsplattformen sagt at den vil senke kvotetaket for kumelk ned mot 500 000 liter. De som har tilpasset seg dagens høye nivå, kan beholde kvotene eller selge kvotene tilbake til staten til avtalt pris.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener kvoteordningen for melk er avgjørende for å sikre en livskraftig melkeproduksjon med variert bruksstruktur over hele landet, samt å tilpasse produksjonen til markedets behov, og ønsker derfor en reduksjon i kvotetakene til 450 000 liter for kumelk, og 150 000 liter for geitemelk, uten tilbakevirkende kraft.

11.4. Tiltak for å øke andelen eid melkekvote og få ned kvoteprisene

I Hurdalsplattformen har regjeringa sagt at den vil *vurdere tiltak for å redusere kvotekostnader og redusere delen leigekvoter.*

I kvoteordningen for melk har det blitt gjort en rekke ulike endringer siden den ble innført i 1983. I dag er det store utfordringer ved privat omsetning og utleie av melkekvote, i form av høye kvotepriser ved kjøp og høye leiepriser. Store beløp går ut fra aktive melkeprodusenter til produsenter som har sluttet med melk. En følge av dette er også uønskede strukturendringer og melkeproduksjon løsrevet fra ressursgrunnlaget.

Sentrale trekk ved dagens ordning er:

- A. Melkekvoteene er til for å regulere produksjonen av melk i tråd med markedets behov. Konsekvensene av overproduksjon er så store at en er helt avhengig av kvoter i melkeproduksjonen. Dette har full forståelse innen næringa.
- B. Omfanget av leiekvoter har utviklet seg i takt med avgangen fra næringa, slik at det har fått et for stort omfang. I dag leies 21% av grunnkvotene ut (331 mill. liter). Dette øker kostnadene og risikoen til den aktive melkebonde, og det gir en krysssubsidiert av andre produksjoner i jordbruket som gjør det mer krevende å måle inntekta i ulike produksjoner.
- C. Kvotesystemet er til for den aktive produsent. Melkekvoter har aldri vært ment som et verdipapir en produsent skulle hente inntekter fra i mange år etter at en selv har avviklet produksjonen. Det er ønskelig at produsentene i størst mulig grad selv eier sin melkekvote.
- D. Det har tidligere vært aksept for lavere forholdstall for all kvote og det har vært delt ut høyere grunnkvote istedenfor høyere forholdstall.
- E. I dagens ordning kan alle innehavere av kvote erverve ny kvote.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde og Småbrukarlag vil sikre og utvikle kvoteordningen for melk, med særlig vekt på å øke andelen eid kvote blant aktive melkeprodusenter og få ned kvoteprisene. Vi er på overtid når det gjelder å endre systemet.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at følgende endringer må gjøres i kvoteordningen for melk:

- A. **Bare aktive produsenter kan erverve ny kvote.** Det gjøres unntak for nye produsenter slik at de kan erverve kvote med sikte på ny produksjon. Kvoteeiere uten egen produksjon skal ikke kunne erverve ny kvote.
- B. **Skatteendring:** Det må gjøres endringer i skattereglene slik at disse ikke favoriserer bortleie av kvote, framfor kjøp/salg. Det vil si at salg av melkekvote for aktive produsenter må gis samme kapitalbeskatning som de som leier ut, dvs 22%. Kjøp av

melkekvote må gis fradragsrett som leie av kvote. Er kostprisen for melkeknoten historisk ikke fordelt på egen aktivapost i regnskapet ved anskaffelsen, vil det ikke kunne settes en inngangsverdi på kvoten ved gevinstberegningen. I slike tilfeller vil gevinsten tilsvare vederlaget. Dette gir ikke den nødvendige motivasjon for salg av melkeknoten. En beskatning tilsvarende kapitalbeskatning som nevnt ovenfor vil løse dette problemet.

- C. **Tidsbegrensning:** Det innføres en generell regel om at kvote som er bortdisponert/utleid inndras til staten uten godtgjøring etter ti år i utleie. Dersom en legger kvote «død» i påvente av igangsetting av egen produksjon, eller tar opp egen produksjon etter ti år med utleie, må det produseres på minst 80% av kvota i 5 år, før en evt. kan gjenoppta utleie. Kvote som var bortdisponert til eget eid selskap (samdrift) per 15. mai 2023 er unntatt fra denne regelen.
- D. **Salg til staten:** I dag er kravet at det skal selges 40 % av det omsatte kvantum til staten til en pris på 4 kr/liter. Dette endres slik at salg til staten skal omfatte 50 % av den kvote som omsettes. Det settes en pris på denne kvote tilnærmet lik laveste kvotepris innenfor de ulike salgsområder, dvs. i dag 10 kr/liter. Denne pris vurderes hvert år og kan falle med fallende markedspriser eller ut fra andre vurderinger. Dette har det motstykke at prisen på kvote kjøpt av staten også er 10 kr/liter.
- E. **Forslag til avviklingsordning for leiekvoter:**
1. All framtidig økning i kvote pga. økning i markedsmuligheter knyttes til økt grunnkvote hos aktive produsenter. Alle framtidige reduksjoner som følge av reduserte markedsmuligheter gjøres med lavere forholdstall for all kvote (eid og utleid).
  2. Det varsles en ordning med devaluering av alle kvoter (eide og leide) over en 10 års periode fra 1.1.2024. De devaluerte kvoter deles ut igjen til aktive produsenter. De som mottar tidligere leiekvoter omgjort til eid grunnkvote betaler kr 10 for dette. Disse midlene går til eier av leiekvoter som mister sine 10 %.

Forslagene A, B, C, D, og E må sees i sammenheng. NBS mener disse tiltakene vil føre til mer frambudt kvote og en lavere kvotepris. Over tid vil kvoter på denne måten flyttes fra utleier til aktiv produsent. Om en utleier sitter helt i ro og ikke foretar seg noe vil han likevel få kr 10 for sin kvote. Det samme som om han solgte alt til staten. Selger han 50 % privat kan han antakelig få noe mer. NBS antar likevel at salgsprisen på privat marked som følge av de samlede forslag vil falle noe.

En prioriterer altså egen grunnkvote som det produseres på framfor kvote som er utleid. Produsenter som legger sin kvote «sovende» i påvente av framtidig gjenopptaking av produksjonen, unntas fra devalueringsordningen.

NBS mener ovennevnte forslag (devaluering kombinert med prising samt endringen for statlig andel og pris) tar opp i seg de faglige innvendinger som tidligere er fremmet mot devalueringsforslaget. Alternativet til dette er evt. ikke å gjøre noe, hvilket er i strid med Hurdalsplattformen og de langsiktige målsetninger en har for den aktive melkeprodusent.

Dersom det mot formodning ikke skulle la seg gjøre å gjennomføre ovennevnte forslag vil NBS foreslå:

1. Kvoteordningen for melk avvikles fra 31.12.24.
2. Det opprettes en ny kvoteordning for melk fra 1.1.25. Utformingen av denne vedtas etter en forutgående partssammensatt arbeidsgruppe ved forhandlingene våren 2024. Den

nye kvoteordningen skal legges til grunn et større samsvar mellom melkekvote og ressursgrunnlaget på eiendommen.

11.5. Prisutjevningsordninga for melk

Inntektssiden i prisutjevningsordningen er basert på avgifter på norske meieriprodukter. I praksis er det avgifter på konsummelk og fløte til dagligvaremarkedet, samt myse til brunost som er finansieringskilden. Prisdifferensieringen innenfor ordningen har som formål å regulere prisen på mjølk som råvare til ulike anvendelser, for å sikre mjølkeuttaket og produsentenes mulighet til å realisere jordbruksavtalens målpris på mjølk.

De konkurransepolitiske tilskuddsordningene i PU-ordningen ble opprettet for å skape konkurranse i melkesektoren. Ordningene har vært fødselshjelp og har nå vært virksomme i over 20 år.

Regjeringa har i Hurdalserklæringen mål om å: «Bevare prisutjevningsordninga for mjølk, men gradvis fase ut dei konkurransepolitiske verkemidla frå ordninga.»

NBS er positiv til regjeringens forslag av 30.3.2023 om å avslutte transporttilskuddet som har gått til Q-meieriene og Rørosmeieriet. Dette må imidlertid gjøres fra 1.7.2023 og ikke fra 1.1.2024 slik foreslått. NBS mener fortsatt at også de øvrige konkurransepolitiske virkemidler over PU-ordningen, må avvikles. Siden dette ikke nå skjedde 30.3 vil NBS fremme krav om at disse midlene, 150 mill. kroner, må finansieres over andre departementers budsjett fra 1.7.23.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at de gjenværende konkurransepolitiske virkemidlene som er finansiert over PU-ordningen må fjernes fra 1.7.23, og de ledige midlene nyttes til å styrke norske melkeprodukter sin konkurransekraft innenfor PU-ordningen. NBS vil her ikke peke ut hvilke produkter som gjennom PU bør styrkes, men overlater dette til bransjen å foreslå.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at dersom staten allikevel vil videreføre konkurransepolitiske virkemidler, må dette finansieres over andre departementers budsjett.

11.6. Tilskudd til inntransport av melk

Inntransport av melk fra produsent til meieri finansieres i dag over PU-ordningen (400 mill. kroner) og av Norsk Melkeråvare (200 mill. kroner). NBS vil foreslå at dette legges om til en bevilgningssak over jordbruksavtalen. Hele beløpet på 600 mill. kroner brukes til å øke utbetalt melkepris til produsent ved at PU slipper dette ansvar og dermed kan utbetale beløpet til produsent. Ved at Norsk Melkeråvare får sine transportkostnader dekket vil en også kunne øke utbetalingspris til produsent. På denne måte kan melkepris til produsent økes med i størrelsesorden kr 0,43/liter uten at pris i butikk økes tilsvarende.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at det innføres et tilskudd til inntransport av melk på 600 millioner kroner.

11.7. Investeringsbehov og investeringstilskudd til melkeproduksjon

Investeringstilskudd er i sin helhet omtalt i kapittel 21.3. Her følger en omtale spesifikt for melkeproduksjon.

I jordbruksforhandlingene i 2018 var det enighet om at mjølkebruk med 15-30 kyr skulle prioriteres hos Innovasjon Norge, men det fulgte ikke med midler og nødvendige endringer i tilskuddskriterier for å sikre dette. I 2022 ble formuleringen endret til at melkebruk med *under 30 kyr* skulle prioriteres. Øvre grense for investeringstilskudd ble samtidig økt fra 35 %/2 mill. kroner til 40%/3,5 mill. kroner (kronetaket gjelder ikke Troms og Finnmark).

Ifølge Innovasjon Norge sliter de mindre produsentene med å få lønnsomhet for investeringer i løsdrift. Valget står da mellom å utvide produksjonen eller å legge ned når løsdriftskravet trer i kraft i 2034. Også i 2024 kommer det nye krav til driftsbygninger som vil utløse investeringsbehov hos flere mjølkeprodusenter.

NIBIO¹ beregnet i 2021 hva overgangen fra båsfjøs til løsdrift vil koste, på oppdrag fra LMD. NIBIO anslår et investeringsbehov på 18-23 milliarder kroner fram mot 2034, avhengig av størrelsen på fjøsene. Dette er behovet som er følger direkte av tilpasning til løsdriftskravet.

NIBIO har gjort noen forutsetninger om økning i melkeytelse per ku og besetningsstørrelser. Det er forutsatt at meierileveranse per årsku øker fra 7320 liter i 2020 til 8090 liter i 2034. Det er lagt til grunn en total meierileveranse på 1496 mill. liter i 2034, noe som tilsvarer at det er behov for 185 000 melkekyr. Tar en isteden utgangspunkt i at 4000 båsfjøs med i snitt 18 årskyr skal bygges om uten noe særlig økning i melkeytelse og produksjonsomfang, og regner med en investeringskostnad per fjøs på 6,8 millioner kr iht. NIBIO-rapporten, blir det totale investeringsbehovet fra 2021 til 2034 på 27 milliarder kroner, dvs. ca. 2 milliarder kroner årlig.

I NIBIO-rapporten er følgende kostnader ikke beregnet:

- Følgeinvesteringer og økte leiekostnader (kjøp eller leie av melkekvote og jord, oppgradering av mekaniseringslinjene).
- Investeringskostnadene for å oppfylle kravene til kalvingsbinge og beite- og mosjonskrav fra 2024 er ikke anslått, da de ifølge NIBIO er relativt små. Ifølge NIBIO foreligger det ingen statistikk for hvor stor andel av disse besetningene som allerede oppfyller kravet om kalvingsbinge, men det er trolig få av dagens båsfjøs som har en slik bing.
- Løpende investeringer som ville skjedd uavhengig av endrede forskrifter (en del løsdriftsfjøs er bygd på 1980- og 1990-tallet og vil sannsynligvis også stå foran behov for reinvesteringer).
- Omlegging til løsdrift for ammeku.

I tillegg har byggekostnader steget kraftig i etterkant av at rapporten ble publisert. Det totale investeringsbehovet for storfehold kan fort nærme seg 4 milliarder kroner årlig.

NIBIOs beregninger av kostnad per kuplass underbygger at mindre fjøs trenger høyere tilskuddsandel ved investeringer. I NIBIO-rapporten er det beregnet at kostnaden per kuplass er 386 000 kr i fjøs med 15 årskyr (snittet for båsfjøs), og 297 000 kr i fjøs med 40 årskyr (snittet for løsdrift).

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag slår fast at det totale behovet for investeringer knyttet til løsdriftskravet er på godt over 2 milliarder kroner årlig. I tillegg kommer investeringer knyttet til 2024-kravene, løsdrift for ammeku og 2024-kravene. Totalt er investeringsbehovet på nærmere 4 milliarder kroner dersom lovpålagte dyrevelferdskrav skal innfris i 2024 og 2034 uten bruksnedleggelse.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at det må settes av 2 milliarder kroner årlig som en egen bevilgning utenom jordbruksoppgjøret, øremerket ombygging til løsdrift. Til bruk som bygger til under 30 kyr gis det tilskudd på 60 % og til bruk som bygger under 20 kyr gis det 70 %. Kronetaket må samsvare med prosentsatsene. Midlene må fordeles på fylker etter antall båsfjøs i hvert fylke.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at dersom staten mot formodning ikke vil ta kostnaden ved de lovpålagte, tilbakevirkende dyrevelferdskravene, så må løsdriftskravet endres til kun å gjelde nybygg slik at den samlede investeringskostnaden kan fordeles over en lengre periode. Dersom dette heller ikke er mulig, så må staten kommunisere tydelig at de gir blaffen i konsekvensene av å ikke finansiere egen politikk!

11.8. Krav om kalvingsbinge og økt beitetid i 2024

I forbindelse med at kravet om løsdrift ble utsatt til 2034, gjorde Stortinget gjorde noen vedtak om krav fra 2024 om fødebinge for melkeku/ammeku og krav til 16 ukers beiting (økning fra dagens 8 uker).

I en spørreundersøkelse blant melkebønder i Vestland som NIBIO gjennomførte i 2022, svarte ca. 1/3 av produsentene med båsfjøs at de mest sannsynlig vil avvikle produksjonen i 2024, 1/3 at de vil avvikle i 2034, og 1/3 at de vil fortsette med melkeproduksjon også etter 2034¹⁴.

Gevinsten ved kravene som trer i kraft i 2024 er ikke stor nok til å veie opp det faktum at de framprovoserer nedlegginger. For landet som helhet summerer det ikke til et høyt antall bruk, men i enkelte geografiske områder er det av stor viktighet. For enkeltprodusenter er dette den viktigste saken ved årets jordbruksforhandlinger. Det overstyrer alle andre krav, fordi alternativet er tvert avvikling fram mot 1.1.2024 for fødebinge og beitesesongen 2024 for beitekravet.

En av fordelene ved jordbruksforhandlinger er at den praktiske bonde har talsmenn helt opp mot byråkratiet. Dermed kan ideelle og ellers gode forslag bli veid opp mot praktisk gjennomføring. I dette tilfelle mener NBS at det praktiske må gå foran, noe annet er kontraproduktivt.

11.8.1.Fødebinge

Fra 1.1.2024 er det krav om minst én kalvingsbinge for hvert påbegynte antall av 25 kyr.

I små båsfjøs er det praktiske problemer med å få dette til. Mange har lett etter og funnet ulike varianter av løsninger for å møte dette kravet. Det vil likevel være enkeltprodusenter som ikke kan oppfylle kravet.

I et langsiktig perspektiv vil alle forstå at på et tidspunkt vil enten fjøset fornyes eller stenges. Spørsmålet blir da om det er mangel på areal til frittgående fødsel som skal stenge fjøset dersom det ellers tilfredsstillende eier, Mattilsynet og varemottager sine krav. Når kua og

---

¹⁴ NIBIO, 2022: Framtidig mjølkeproduksjon i Vestland fylke. Konsekvensar av nye krav om dyrevelferd i 2024 og 2034.

produsentene har funnet en løsning på dette i noen hundre år, så kan kanskje disse bruk få fortsette til de av andre grunner innstiller produksjonen. Den velferdsmessige framgang er i den store sammenheng svært marginal.

På Vestlandet og andre steder hvor en har tradisjon for konsentrert kalving, vil én binge ikke løse saken med for eksempel 5 kalvinger på et par dager. Det viser at det ikke er selve situasjonen rundt kalvinga som er viktig, men å ha et tilsynelatende bra regelverk som de som ikke er praktikere ikke forstår, men tror er rett.

Kravet om fødebinge høres flott ut og er i og for seg bra, men det er altså ikke noe krav sikrer alle kyr får føde i en slik binge. Det blir for den enkelte gård et tullekrav ikke av hensyn til kua, men av hensyn til noen på Stortinget eller i en eller annen organisasjon som tror dette er bra.

Forhandlingsutvalget i Norsk- Bonde og Småbrukarlag mener at det må utformes en ordning for individuelle dispensjoner fra kravet om fødebinge, basert på dokumentasjon av situasjonen på enkeltbruk som behandles av landbrukskontoret. Subsidiært krever forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag at kravet om fødebinge i 2024 oppheves.

11.8.2. Beitetid

Fra 1.1.24 er det krav om at storfe i båsfjøs skal på beite i minimum 16 uker. Dersom de naturgitte forholdene ikke ligger til rette, kan beitetiden reduseres med inntil 4 uker. For storfe i løsdrift er kravet 8 uker med beite. Løsdriftsfjøs bygget før 2014 som ikke har egnet beite tilgjengelig, kan isteden bruke luftegård.

Vestlandet har en tradisjon med konsentrert kalving og samlet sintid hvor kua er på utmarksbeite i sintida. Slik oppfylles dagens krav om 8 ukers beitetid. Til tross for sterke økonomiske insentiver i melkepris er det fortsatt stort innslag av denne driftsformen, grunnet praktiske forhold. Kombinasjonen av store nedbørsmengder, lite fastmark og mye myr tilsier at produserende dyr bør stå inne eller befinne seg på et begrenset lufteareal nært driftsbygningen.

Utfordringen gjelder ikke bare Vestlandet, men vil være til stede for enkeltprodusenter fra Rogaland i syd til Nordland i nord.

Bonden er opptatt av praktisk dyrevelferd. Det er ikke god dyrevelferd å la dyra synke i myra. Det vil også ødelegge grasdekket slik at det til slutt bare blir gjørme og en må lenger og lenger vekk for å finne beite. Dette er uholdbart for folk og dyr.

Forhandlingsutvalget i Norsk- Bonde og Småbrukarlag mener at det må utformes en ordning for individuelle dispensjoner fra kravet om beitetid, basert på dokumentasjon av situasjonen på enkeltbruk som behandles av landbrukskontoret. Subsidiært krever forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag at båsfjøs får samme krav til beitetid som løsdriftsfjøs.

12. Geit

12.1. Melkegeit

Melkegeita er en viktig del av norsk landbruk, men få og spredte besetninger gir utfordringer for både fagmiljøet og foredlingen. Melkegeita er godt egnet til å nyttiggjøre seg utmarksbeite, og har en spesiell rolle i landskapsforvaltningen.

Dessverre har antall geitebruk falt til et faretruende lavt nivå. Rundt 1990 var det ca. 1 000 geitemelkebruk i Norge. Antallet har sunket til 266 i 2022¹⁵. Geitemelkproduksjon er en næring med lang tradisjon og historie i Norge. Geita er viktig for kulturlandskapet, og næringa har gjort stor innsats i arbeidet med omsetning av kjekjøtt.

Produksjonen av geitemelk må være tilpasset markedets etterspørsel. Det har over tid vært betydelig overkapasitet i næringa. Forholdstallet for 2023 er satt til 0,95.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag legger opp til følgende virkemidler for å styrke geitenæringa:

- **Driftstilskudd til geitemelk økes med 50 000 kr/foretak.**
- **Beitetilskudd økes med 50 kr.**
- **Husdyrtilskudd økologisk melkegeit 147 kr.**
- **Regjeringa må legge fram en handlingsplan for å styrke geitenæringa som matprodusent og kulturbærer i Norge, i tråd med representantforslag 8:125 S (2020-2021).**

12.2. Overvåkingsprogram for geitebesetninger

Geiteholdet har vært gjennom et saneringsprogram, friskere geiter, som har vært svært positivt for næringa. Det er et klart mål at helsetilstanden i geiteholdet opprettholdes. Et målretta tiltak er å gjennomføre et overvåkingsprogram for å kunne kontrollere at den gode helsetilstanden en har oppnådd ikke forringes.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår å etablere et femårig overvåkingsprogram for geitebesetninger. Det settes av 1,3 mill. kroner over tilskudd til dyreavl i 2024.

12.3. Driftstilskudd til bruk med både melkeku og melkegeit

Fram til 2014 fikk de som hadde både melkeku og melkegeit to driftstilskudd. Slik er det fortsatt for melkeku og ammeku. Det er i dag 11 produsenter som har både melkeku og melkegeit. Driftstilskuddets andel av de samlede inntekter knyttet til disse produksjoner er økt betydelig siden 2014. Det er ingen grunn til å tro at det vil bli mange flere produsenter med denne arbeidskrevende kombinasjonen.

Synergieffekter mellom melkeku og melkegeit er langt mindre enn mellom melkeku og ammeku.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil åpne for å kunne motta driftstilskudd både for melkeku og geit. Antatt kostnad er 2,7 mill. kroner.

---

¹⁵ SSB tabell 11583

12.4. Ammegeit

Ammegeit for kjøtt- og ullproduksjon samt rydding og landskapspleie er en liten, men likevel sterkt voksende næring i Norge. Antall besetninger med ammegeit har økt raskt, og det er nå mer enn fire ganger flere besetninger med ammegeiter enn med melkegeiter. Besetningene er små, med et gjennomsnitt på under 10 ammegeiter per besetning¹⁶. Det var 762 ammegeitbesetninger i 2021.

Produksjon med sau og ammegeit har mange likhetstrekk, som lamming/kjeing på våren og slaktning om høsten. Det er derfor naturlig å bruke samme tilskuddsmodell. I mange år har sau og ammegeit vært i samme kategori i tilskuddssystemet, men med ulike forutsetninger. For sau mottar man tilskudd 2 år tidligere i livsløpet enn for ammegeit. Dette gjelder både husdyr- og avløsertilskudd.

For sau gis det tilskudd for alle dyr født i fjor og tidligere, inklusiv værer og ungdyr. Ammegeit er en ekstensiv produksjon, med ekstra fokus på landskapspleie/beitestell. Da er det ofte rett å vente med paring til de er 1,5 år gamle. Med eksisterende ordning vil ammegeita (kode 142) være 3 år før de er tilskuddsberettiget. Bukker (kode 144) får man ikke tilskudd for uansett alder.

Ordningene som de er i dag:

	Produksjonskode	Utløser husdyr- og avløsertilskudd?
Sau	Kode 145 Søyer født i fjor eller tidligere	Ja
	Kode 146 Værer født i fjor eller tidligere	Ja
Ammegeit	Kode 142 Ammegeit som har kjeet	Ja
	Kode 144 Bukker og ungdyr, inkl. kje	Nei

Sau og ammegeit er tilnærmet identiske produksjoner, og må behandles likt tilskuddsmessig. Det enkleste og ryddigste er å endre definisjonen på ammegeit så den blir lik som for sau.

I statens tilbud under jordbruksforhandlingene i 2022 ble det fremmet forslag om å endre tilskuddsregelverket slik at det kan gis tilskudd til hunngeiter i ammegeitbesetninger som ennå ikke har kjeet. I søknadsskjemaet for produksjonstilskudd var det imidlertid ikke søknadskoder som samsvarer med denne inndelingen, slik at tilskudd ikke kunne utmåles i 2023. Partene ba derfor Landbruksdirektoratet om å til jordbruksoppkjøret 2023 legge fram forslag til hvordan en endring kan gjennomføres, inkludert forslag til definisjoner og provenyvurderinger.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at:

- **definisjonen for ammegeit endres til følgende:**
  - **Kode 142 Hunndyr av ammegeit født før 1.7. året før.**
  - **Kode 144 Bukker født før 1.7. året før.**
- **kode 142 og 144 utløser husdyr- og avløsertilskudd med samme satser som kode 145 og 146.**
- **det innføres en overgangsordning i 2023 slik at det blir en utbetaling allerede i 2024.**

¹⁶ Animalia, Kjøttets tilstand 2022.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever følgende endringer i satsene for ammegeit:

- **Husdyrtilskudd 1-75 dyr: +2915 kr/dyr**
- **Husdyrtilskudd 76-150 dyr: +50 kr/dyr**
- **Husdyrtilskudd øko ammegeit: +35 kr/dyr**

13. Sau

Økonomien i saueholdet har vært svak over lang tid. Markedet for sau og lam er nå i god balanse og dyretallet er på et riktig nivå i forhold til etterspørselen. Prognosen for 2023 viser god balanse i det norske markedet for sau og lam. Nortura vurderer at markedsbalansen og framtidsutsiktene for etterspørselen etter sau og lam tilsier at det ikke er rom for økning i produksjonen, men at det må være en ambisjon å beholde dagens kapasitet. Samtidig viser en spørreundersøkelse Totalmarked gjennomførte sommeren 2022 at mange planlegger å avvikle saueholdet. Samtidig meldes det om stor investeringsvilje på sau i Rogaland.

I arbeidet med å øke norsk sjølforsyning er det viktig å innrette virkemidlene slik at sauen har størst mulig fôrandel fra grovfôr og utmarksbeite.

Når inntektene i saueholdet økes er det nødvendig å sikre at dette ikke fører til overproduksjon. Derfor er produksjonsregulering avgjørende for jamstilling. Dette er nærmere omtalt i kapittel 10.4 om produksjonsregulering.

Forhandlingsutvalget til Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever følgende endringer i virkemidler for sau og lam:

- **Husdyrtilskuddet for sau økes med 2 915 kr for 1-75 vfs og 50 kr for 76-150 vfs.**
- **Det innføres tak på husdyrtilskudd ved 250 vfs (dette utgjør 2 % av besetningene).**
- **Beitetilskuddet økes med 50 kroner per dyr.**
- **Ulltilskuddet økes fra 39 kr/kg til 80 kr/kg for klasse 1 hvit ull.**
- **Midler til organisert beitebruk økes med 59 mill. kroner og det åpnes for at enkeltbrukere kan søke tilskudd til digitale gjerdeløsninger. Bevilgningen på 1 mill. kroner til NSG sitt arbeid med rådgiving av beitelag videreføres.**
- **Husdyrtilskuddet for økologisk sau økes med 50 kr.**
- **Kvalitetstilskuddet for lammeslakt videreføres på dagens nivå.**
- **Distriktstilskudd kjøtt økes med 1 kr/kg i sone 3, 4 og 5.**
- **Et forslag om produksjonsregulerende tiltak for sau må være på plass før jordbruksforhandlingene i 2024.**

13.1. Investeringsbehov i saueholdet

I dag er investeringsmidler til driftsbygninger i saueholdet nedprioritert i forhold til for eksempel melkeproduksjon. Men også i sauenæringa er det stort behov for fornying av driftsapparat for at kommende generasjoner vil overta og at dagens brukere fortsetter med sau.

Fornyning av driftsbygninger må sees i et langtidsperspektiv. I en situasjon med svak markedsbalanse bør yngre brukere prioritert først, men alle må få være med i vurderingen. Ved prioritering av investeringsstøtte må distriktsmessige hensyn og gårdens tilgjengelige ressurser (utmarksbeite og jordbruksareal) legges til grunn.

Investeringsstøtte bør knyttes til krav om at det ikke skal medføre produksjonsøkning.

Det bør også vurderes om det i enkelte områder vil være aktuelt å redusere størrelseskrav til bruk som skal få investeringsstøtte.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at innenfor sauenæringa skal investeringsmidler til fornying av driftsapparat ved generasjonsskifte prioriteres. Investeringene skal ikke medføre produksjonsøkning og gårdens tilgjengelige utmarks- og arealressurser må legges til grunn.

13.2. Tilskudd til organisert beitebruk

Det er behov for en økning av midler til organisert beitebruk og midler til investeringer i beiteområder, der det etter hvert er blitt et forholdsvis stort etterslep i fornying og vedlikehold av installasjoner. Behovet for gjerder og andre installasjoner i beiteområdene er stort og det må også kunne være mulig å få tilskudd til tilsyn og elektronisk overvåkning. Det er stor utvikling på dette området og beitebrukerne tar villig i bruk ny teknologi. Dessverre blir det stadig færre beitebrukere i hvert beite-/sankelag og dermed økte kostnader for hver bruker til å vedlikeholde installasjoner. Færre brukere gir mer behov for ny teknologi for å kunne holde oversikt.

I jordbruksoppgjøret 2022 ble bevilgningen økt fra 26 til 31 millioner kroner. 1 million kroner var øremerket Norsk Sau og Geit sitt arbeid med rådgiving av beitelag, mens 6,5 mill. kroner var øremerket CWD-tiltak i Nordfjella og på Hardangervidda.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at den ordinære bevilgningen til tilskudd til tiltak i beiteområder må økes med 9 millioner kroner i 2023. Dette er nødvendig for å sikre fortsatt drift i beitelagene. Potten skal ikke brukes til tiltak mot CWD. 1 million kroner øremerkes Norsk Sau og Geit sitt arbeid med rådgiving av beitelag. I tillegg settes det av en pott på 50 mill. kroner øremerket elektroniske gjerdesystemer (se kap. 7.8). Enkeltbrukere kan også søke på denne ordningen. Tilskuddet gis som 50 % av investeringskostnaden.

13.3. Kvalitetstilskudd lammeslakt

I jordbruksavtalen 2022 ble unntaket fra kravet til om å ha egen klassifisør fjernet for små slakterier, med en antatt kostnad på 20 000 kroner for slakteriene til utdanning av klassifisør. I ettertid har fjerningen av dette unntaket vist å føre med seg en rekke merkostnader, blant annet fordi et nytt krav til slakterier i Klassifiseringsordningen pålegger slakteriene å ha målestav til lengdemåling av slakt fra 2024. For små slakterier medfører dette en stor kostnad i det totale inntektsbildet.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at unntak fra kravet om godkjent klassifisør gjenopprettes, men slakteriene får anledning til å betale ut slaktetilskuddet til maks 85 prosent av dyra levert.

Subsidiært forslag: Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at slakterier som slakter under 2000 lam/sau i året får unntak fra kravet i Klassifiseringsordningen om lengdemåling. Krav om godkjent klassifisør opprettholdes, men Animalia oppfordres til/bes om å utarbeide et tilpasset utdanningsløp for små slakterier.

14. Storfe

Ammekua står for en økende andel av storfekjøttproduksjonen, men fortsatt er det melkekua som bidrar med nesten 70 prosent av storfekjøttet. Prispåslag på storfekjøtt er ikke mulig i tilstrekkelig grad pga. svakt tollvern. For storfekjøtt er tollvernet mer enn sprent og i praksis avhengig av svake kronekursen.

Forhandlingsutvalg i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever følgende endringer i virkemidler for ammeku- og storfekjøttproduksjon:

- **Nytt intervall i husdyrtilskuddet for ammeku på 25 dyr (dvs.: 1-25, 26-50, 51+)**
- **Husdyrtilskuddet økes med 1000 kroner per ammeku for intervallet 1-25 ammekyr.**
- **Det innføres tak på husdyrtilskuddet til øvrige storfe ved 200 dyr, og tilskuddet økes med 500 kr per dyr.**
- **I sone 5-7 økes driftstilskuddet med 1000 kr/ammeku opptil 40 kyr, tilsvarende 40 000 kr/foretak for over 40 ammekyr.**
- **Kvalitetstilskudd storfekjøtt økes med 3 kr/kg for klasse O og reduseres med - 1,456 kr/kg for O+ og bedre. I sum utgjør dette en uendret bevilgning til ordningen. Det skal ikke innføres desimalberegning for kvalitetstilskuddet for storfekjøtt.**
- **Pristilskudd til skinn økes med 70 kr/kg.**
- **Utmarksbeitetilskuddet til storfe økes med 1000 kroner per dyr.**
- **Beitetilskuddet til storfe økes med 500 kroner per dyr.**
- **Satsene for distriktstilskudd kjøtt økes med:**
  - **Sone 3: 1 kr/kg**
  - **Sone 4 og 5: 2 kr/kg (Nord-Norge)**

14.1. Kvalitetstilskudd storfekjøtt

Kvalitetstilskuddet for storfekjøtt ble i utgangspunktet innført for inntjening på ammeku. I dag differensieres det med en sats på 5,50 kr/kg for klasse O og 10,50 kr/kg for klasse O+ eller bedre. Tilskuddet gis ikke for kategorien «Ku» og «Okse» og bare for fettgruppe 4- eller lavere.

Med normal fôring, vil en stor del av NRF-dyra naturlig havne i klasse O. Gjennom høy kraftfôrandel og tunge vekter, er muligheten bedre for å nå høyere klassifiseringer. Dette gir derimot lett feite dyr, og kjøttindustrien får mye fett som det ikke er etterspørsel etter i markedet.

NBS er ikke tilhenger av overgang til desimalberegning da det ikke løser noe problem. Problemet med for mye fett må varemottaker ordne gjennom fetttrekk.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil holde bevilgningen til kvalitetstilskudd storfekjøtt på dagens nivå. Innenfor denne rammen økes tilskuddet til slakteklasse O til 3,00 kr/kg, mens tilskuddet til O+ senkes med -1,456 kr/kg.

14.2. Kastrattilskudd

Ved å kastrere oksekalver vil en kunne ha flere dyr på beite, inkludert utstrakt bruk av utmarksbeite, der det er en mulighet. Kastratproduksjon foregår ofte med to beitesesonger og er en mer ekstensiv produksjon, hvor det brukes mye grovfôr og beite. Dette er en meget begrenset produksjonsform i Norge. I 2018 kom 0,7 prosent av norsk storfekjøtt fra kastrater (Animalia, 2019). Grunnen til at det fortsatt er få kastrater i Norge er at kostnaden med kastrering er høy, samt at kastrater på beite har senere tilvekst. I tillegg oppnår kastrater dårlige klassifiseringsresultater i EUROP-systemet, i motsetning til okser som er framfôret innendørs med høy kraftfôrandel. NIBIO har beregnet at kastrater har et dekningsbidrag som er 2400 kr lavere enn okser¹⁷.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at det innføres et eget kastrattilskudd på 2400 kr/dyr. Dette kommer som et tillegg til tilskuddet for andre storfe. Tilskuddet for kastrater forutsetter at dyra er på beite.

---

¹⁷ https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/3063872/NIBIO_RAPPORT_2023_9_58.pdf?sequence=4&isAllowed=y

15. Bevaringsverdige husdyrraser

15.1. Storfe

Gjennom ratifisering av konvensjonen om biologisk mangfold har Norge forpliktet seg til å bevare de nasjonale husdyrrasene.

Husdyrtilskuddet til bevaringsverdige storferaser har vært et viktig tiltak for bevaring og økning i antall kyr av de seks bevaringsverdige rasene. Siden tilskuddet ble innført har antallet kyr økt jevnt og trutt for alle rasene. Flere av rasene er fortsatt å regne som truet og derfor teller hvert eneste avlsdyr og hvert individ har stor verdi for rasens overlevelse og innavlsutvikling. Økt husdyrtilskudd er derfor avgjørende for at vi skal klare å fortsette den positive utviklinga.

Alle de bevaringsverdige kurasene er i utgangspunktet melkeraser, men en stadig økende andel holdes som ammekyr. Fram til 2016 var det flest melkekyr, men etter det har andelen ammekyr overtatt og økt betydelig, som tabellen under viser. Det samme gjelder antall produsenter, noe som i like stor grad er bekymringsverdig. Bare 29 melkebesetninger har kun kyr av bevaringsverdig rase.

Tabell 1. Tabellen viser utviklingen i antall ammekyr og antall melkekyr av de bevaringsverdige storferasene. Data for 2017, mangler. Tallene er hentet fra kukontrollen, storfekjøttkontrollen og kuregisteret. Tabellen viser at antall ammekyr har økt mer enn antall melkekyr.

	Ammeku	Melkeku	Antall besetninger
2012	658	1 384	584
2013	781	1 412	577
2014	1 096	1 424	572
2015	1 546	1 407	581
2016	1 842	1 428	586
2018	2 420	1 291	595
2019	2 536	1 240	615
2020	2 707	1 313	700
Endring	311 %	-5 %	

Både for den totale driftsøkonomien i melkeproduksjon på disse rasene, samt muligheten til å bevare og drive selektert avlsarbeid på egenskapene vedrørende melkeproduksjon, bør tilskuddet differensieres tydelig mellom melkeku og ammeku.

Både antallet melkekyr og antallet produsenter må øke dersom det skal være grunnlag for fortsatt å drive avl og utvikling for denne produksjonsformen, og å kunne bevare rasene som melkekyr også i framtida.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at husdyrtilskuddet til bevaringsverdige storferaser må differensieres mellom melkeku og ammeku. For melkeku økes tilskuddet med 1290 kr per dyr, mens tilskuddet for ammeku beholdes på dagens nivå.

15.2. Øvrige bevaringsverdige raser

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at satsene for husdyrtilskudd til sau, ammegeit og hest av bevaringsverdige raser videreføres på dagens nivå.

16. Seterdrift

Seterdrifta er en viktig del av norsk kulturarv og utmarksbruk, og for omverdenen en spesielt verdsett del av norsk landbruk. Det er kostbart og arbeidskrevende å drifte og vedlikeholde to produksjonsapparat i stedet for ett. I 2022 var det 865 melkebruk som fikk tilskudd til drift av seter. Det var totalt 742 setre, fordelt på 662 enkeltsetre og 80 fellessetre. Det utgjør 12 % av melkebrukene i landet.

Regjeringen har gjennom Hurdalsplattformen (2021) uttalt at det er et mål å sørge for bedre bærekraft i landbruket gjennom økt bruk av utmarksbeite, setring, klimatilpassing, investering i jord og etablering av et nasjonalt senter for fjellandbruk.

Til årets jordbruksoppgjør har Landbruksdirektoratet, Miljødirektoratet og Riksantikvaren levert rapporten *Forslag til satsing for fortsatt seterdrift – Utreking til jordbruksoppjøret 2023*. Dette er en svært grundig rapport som peker på utfordringer og forslag til styrket virkemiddelbruk for å sikre seterdriftas overlevelse i Norge. Direktoratene peker på at det er store naturmiljø-, kulturmiljø- og landskapsverdier knytta til setrene og at en fortsatt nedgang i antall setre vil gjøre det vanskeligere å nå flere av de landbruks- og miljøpolitiske målene, og at seterdrifta representerer fellesgoder for hele befolkningen. Direktoratene viser til at antall setre i Norge de siste 20 årene er omtrent halvert, og hvis nedgangen fortsetter i samme takt, vil det om 20 år knapt være setre igjen.

Rapporten fra direktoratene er avgrenset til å vurdere de økonomiske virkemidlene som er rettet direkte mot seterdrift, og ikke de generelle vilkårene for melkeprodusenter. De skriver likevel at det er en **grunnleggende forutsetning for setring at det finnes melkebruk som kan drive seter, og dette i stor grad er små og mellomstore bruk.**

Det er ikke vurdert hvordan generelle virkemidler som påvirker produksjonsmåter indirekte påvirker setring. Hvis prisforholdet mellom kraftfôr og grovfôr/beite forblir som i dag trengs for eksempel sterkere støtte til seterdrift enn om dette forholdet endrer seg til fordel for grasproduksjon.

Landbruksdirektoratet, Miljødirektoratet og Riksantikvaren foreslår følgende mål for seterdrift i Norge:

Hovedmål: Seterdrift med melkeproduksjon, med tilhørende miljøverdier og mattradisjoner, er fortsatt et viktig bidrag i norsk bærekraftig jordbruk.

Delmål:

- Seterdrifta i Norge er en del av den ordinære jordbruksproduksjonen, og utnyttelse av ressurser skal fortsatt være hovedgrunnet for seterdrifta.
- Et mangfold av setre finnes når det gjelder beliggenhet, størrelse, driftsmåte og produksjon.
- Naturmiljø-, kulturmiljø- og landskapsverdier knyttet til setrene i drift er ivaretatt.
- Produkter fra setrene er et tydelig bidrag til å bygge Norge som matnasjon.
- Det foreslås to alternative for omfanget av seterdrifta. A og B kan betraktes både som alternativer og, i kombinasjon, som faser i en satsing.
  - **Alternativ A:** Antall setre i Norge med aktiv melkeproduksjon skal stabiliseres på 750 innen 5 år.
  - **Alternativ B:** Antall setre i Norge med aktiv melkeproduksjon stabiliseres og økes til 900 innen 20 år.

Kostnader:

Rapporten slår fast at det vil være realistisk, men kostnadskrevenende, å nå målene. Med alternativ A foreslår direktoratene at setertilskuddet økes til 170 000 kroner, og med alternativ B til 210 000 kroner. I tillegg foreslås det besøkssetertilskudd på 150 000 kroner for det siste alternativet. Det første alternativet innebærer en økt bevilgning på 60 millioner kroner sammenlignet med 2022, mens det andre alternativet utgjør en økning på 90 millioner kroner.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag støtter målene for seterdrifta som er foreslått av Landbruksdirektoratet, Miljødirektoratet og Riksantikvaren, og mener at alternativ B om en økning til 900 setre innen 20 år må legges til grunn.

NBS mener at styrka og målretta virkemiddelbruk for seterdrift vil sørge for bærekraftig matproduksjon på norske ressurser (økt sjølforsyning), og i tillegg en stor produksjon av tilleggsverdier som kommer felleskapet til gode og gir verdiskaping i andre næringer.

16.1. Bevaring av små og mellomstore bruk det viktigste for å opprettholde seterdrifta

I 2019/20 viste en spørreundersøkelse fra AgriAnalyse at kun 29 % av seterbrukerne med ku hadde lagt om til løsdrift på gården, mot et nasjonalt snitt på 40 %. Undersøkelsen viste at seterbrukerne i snitt hadde 22 melkekyr eller 89 melkegeit, mens snittet blant alle melkeprodusenter var 28 melkekyr eller 118 melkegeit. Det betyr at flere seterbrukere vil stå

ovenfor investeringsbehov i årene fram mot løsdriftskravet trer i kraft i 2034, men også i 2024 når nye krav til mosjon og kalvingsbinger trer i kraft. I spørreundersøkelsen svarer flest seterbrukere (1 av 3) at det aller viktigste for at det fortsatt skal være drift på deres seter om ti år, er *at det er lønnsomt å beholde tilstrekkelig liten besetning ved fornying av driftsapparat på gården.*

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det aller viktigste for å videreføre seterdrifta er å opprettholde små og mellomstore melkebruk over hele landet.

16.2. RMP – styrke det nasjonale driftstilskuddet til seterdrift

Tilskudd til seterdrift ble innført som del av det ordinære produksjonstilskuddet i 1989. I 2003 ble tilskuddet flyttet til regionale miljøprogram (RMP).

Seterutredninga (2023) slår fast at setertilskuddet over RMP er viktigste virkemiddel for å sikre antall setre på dagens nivå. Det er en nasjonal føring om at setertilskudd skal gis i alle fylker. Direktoratenes grove anslag viser at gjennomsnittlig tilskudd til seterdrift bør ligge mellom 170 000 og 210 000 for å dekke kostnadene og sikre drift på dagens nivå (750 setre) eller øke til 900 innen 20 år.

I jordbruksoppgjøret 2022 ble det fastsatt en minstesats på 50 000 kr for setring i fire uker 70 000 kr for setring i seks uker. De fleste fylkene har fastsatt høyere satser for setertilskudd enn de nasjonale minstesatsene. De få seterbrukerne i fylker med lave satser bør løftes opp på samme nivå gjennom økte nasjonale minstesatser.

Melkeavdråttene går i mange tilfeller ned i seterperioden, som følge av at dyra må bevege seg mer for å finne fôr, og at næringsinnholdet i fôret på setra kan være lavere enn rundt gården. Det er viktig at styrkede tilskudd for seterdrift bidrar til god utnyttelse av ressursene rundt setra, og ikke på en stor andel tilkjørte fôrmidler. Derfor bør ikke alle midlene til setersatsing gå til driftstilskuddet, men på målrettede investeringstilskudd.

I tillegg bør RMP- tilskudd til biologisk mangfold styrkes for at seterbruk med slik arealbruk får en bedra økonomi.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at nye nasjonale minstesatser bør økes til 120 000 kroner for fire uker, 150 000 kroner for seks uker og 170 000 kroner for åtte uker, samt 15 000 kroner i foredlingstilskudd. Det er noe vanskelig å estimere kostnad ved dette da satsene i dag varierer mellom fylkene, men det ligger trolig i størrelsesorden 50 mill. kroner.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at driftstilskuddet til seterdrift må finansieres 50/50 over jordbruksavtalen og over Klima- og miljødepartementets budsjett.

16.3. IBU-midler

Det er de siste fem årene gitt til sammen ca. 13 millioner i IBU-midler til prosjekter med ordene «seter/støl» i prosjektbeskrivelsen. Dette er lite midler og seterutredninga forventer større investeringsbehov framover. Direktoratene peker på at hvis det skal være lettere å nå fram i konkurranse med andre gode prosjekter, er det mulig å gi føringer om at prosjekter

knyttet til seterdrift prioriteres. Det er krevende å regne hjem lønnsomhet i et driftsapparat som kun brukes noen få måneder i året.

Forhandlingsutvalget i Norske Bonde- og Småbrukarlag mener at det må prioriteres investeringsmidler til istandsetting av jordvegen knyttet til setra, og opprustning og utvikling av seteranlegg. Dette inkluderer også infrastruktur som veg, vann og tilkobling til strømmnett. Det må utformes egne vurderingskriterier for seterdrift, for å ta hensyn til at det er krevende å finne lønnsomhet i et driftsapparat som brukes få måneder i året.

16.4. Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling

Halvparten av de aktive setrene er i dag ikke tilkoblet strømmettet, og de aller fleste av disse benytter dieselaggregat. Pilotprosjekter med solcelleanlegg og batteri viser at teknologien nå er moden også for seterdrift.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det må legges en føring om at investeringer i fossilfri seterdrift må prioriteres gjennom Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling.

17. Kraftfôrbasert husdyrhold

17.1. Gris

Svin har ikke lenger målpris, men planlagt gjennomsnittlig engrospris (PGE) som fastsettes av Nortura. Svineproduksjonen utgjør store volumer som er viktig for slakterier, kraftfôrindustri og servicebransjen over hele landet. Det er positivt at alle deler av næringskjeden er opptatt at vi må ha en overgang til bare norskprodusert kraftfôrråvare. Målt i dyretall og konsum er gris den største kjøttproduksjonen. Slakteri- og foredlingsindustrien er avhengig av en lønnsom svinenæring i hele landet. Utjevning av fraktkostnader knyttet til slakt og kraftfôr er sentralt.

De økonomiske utfordringene er størst hos de mindre besetningene. Det er blitt dyrt å være liten i forhold til alle kollektive tiltak og forskrifter som krever investeringer og økte årlige kostnader. Det er samtidig svært viktig at vi beholder og utvikler produsentmiljøer i hele landet.

En ser en stadig økende tendens til at puljetillegg og rabatt på kraftfôr premierer de største produsentene. At husdyrtilskuddet gis opp til 35 avlsgris og opp til 1400 slaktegris oppveier i noen grad for dette.

For slakteristrukturen er gris i Nord-Norge viktig. Alvorligst er nå situasjonen i Troms hvor en må sette inn nye virkemiddel for å holde på produksjonen. Husdyr- og distriktstilskuddene for gris i styrkes, og det innføres et eget tilskudd til slakteriene i Nord-Norge. Dette er omtalt i kapittel 1.7.6.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil gjøre følgende endringer i husdyrtilskuddet for gris:

- **Avlsgris Sør-Norge: + 20 kr/dyr**
- **Avlsgris Jæren: + 20 kr/dyr**
- **Avlsgris Nord-Norge: + 25 kr/dyr**
- **Slaktegris Jæren: + 20 kr/dyr**
- **Slaktegris resten av landet: + 20 kr/dyr**

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil gjøre følgende endringer i distriktstilskuddet for gris:

- **Sone 4: +1,50 kr/kg**
- **Sone 5: +1,50 kr/kg**
- **Troms: +1,50 kr/kg**

17.2. Egg

For egg er det viktigste tiltaket i årets forhandlinger å få på plass produksjonsregulerende virkemidler (se kap. 10.4). Det er av samfunnsmessige og privatøkonomiske hensyn, meningsløst å drive med en konstant overproduksjon. Klima- og miljømessige hensyn taler for at produksjonen tilpasses forbruket. NBS mener at prisuttaket på egg må økes tilsvarende utslaget av redusert prisnedskrivning på korn (omtalt i kap. 8.3). NBS mener verdien av produksjonsregulering er så stor at kostnadsdekning og inntektsutvikling kan hentes her.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag støtter Norturas forslag om delt omsetningsavgift. Dette må innføres fra 1.7.23, eller så snart det er praktisk mulig. Inngåtte leveranseavtaler før 1.7.23 unntas fra de nye bestemmelsene.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at andre ordninger for egg må styrkes på følgende måte:

- **Husdyrtilskudd verpehøns**
  - **Sør-Norge (1-1000 dyr): + 13 kr**
  - **Nord-Norge (1-1000 dyr): + 13 kr**
  - **1001-7500 dyr: + 13 kr**
- **Besetninger med pålagt avlaving må gis unntak fra vilkårene for telledato slik at dyra inngår i beregning av avløsertilskudd.**
- **Frakttilskuddet for egg økes med 10 mill. kroner.**
- **Dersom ikke Norge får unntak for EU-regelverket for kortere holdbarhet på egg, må det komme et tilskudd over jordbruksavtalen som dekker ekstra kjørekostnader ved kortere holdbarhet, anslått til 65 mill. kroner.**
- **Distriktstilskudd egg**
  - **Vestlandet: +0,20 kr/kg**
  - **Nord-Norge: +0,40 kr/kg**

17.3. Fjørfekjøtt

Den største overføringen til fjørfekjøtt over jordbruksoppgjøret er gjennom tilskudd til prisnedskrivning av kraftfôr. NBS mener disse produkter må øke sitt prisuttak i markedet utover kostnadsdekning og inntektsutvikling.

Produksjonene av fjørfekjøtt er en ren kontraktproduksjon. Den ligger ikke til markedsordningen, og det finnes ingen mottaksplikt. All produksjon av kylling og kalkun samt foreldredyr-generasjoner blir regulert gjennom egne inngåtte leveringsavtaler (kontrakter) mellom produsent og slakteri/foredlingsanlegg og eller dagligvarekjede. Her må en sørge for prisuttak i markedet. Dette er den kjøttproduksjonen som er mest i vekst. Det er positivt at alle deler av næringskjeden er opptatt at vi må ha en overgang til vesentlig høyere norskprodusert kraftfôrråvare for egg og fjørfe.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at ordningene for fjørfe må styrkes på følgende måte:

- **Konsesjonsgrensen for kalkun reverseres til 40 000, uten tilbakevirkende kraft.**
- **Det innføres egne satser for saktevoksende kylling i ordningen for tilskudd til avløsning. Tilskuddet utmåles etter produksjonslengde: 1. Kylling opp til 39 dager. 2. Kylling 40-50 dager. 3. Kylling 51 dager og lengre inkl. økologisk. Dette krever en økning i rammen på 11 mill. kroner med dagens satser.**
- **Besetninger med pålagt avlivning må gis unntak fra vilkårene for telledato slik at dyra inngår i beregning av avløsertilskudd.**
- **Fjørfe innlemmes i frakttilskuddet for slaktedyr.**

18. Andre produksjoner

18.1. Birøkt

Næringsbirøkt er arbeidskrevende og svært intensiv om sommeren. I vintermånedene bruker større næringsbirøktere mye tid på slyngning av honning, smelting av voks og klargjøring av utstyr. Næringen krever spesialkompetanse for å sikre dyrevelferd, kvalitet og produksjon - og har behov for rekruttering, vekst og utvikling.

Antall tilskuddsmottakere i 2022 var 1077 med til sammen 48335 bifolk. Næringa egner seg godt som tillegg til andre produksjoner. Arealet av norske nyttevekster tilsier et behov for rundt 70 000 bikuber til pollinering, mens vi i dag har rundt 50 000. Markedet for honning i 2022 var på ca. 2000 tonn hvor bare ca. 50 % av dette dekkes opp av norsk produksjon. Mye av salget går utenom grossistledet direkte fra birøkter til forbruker «fra kube til bord». Ved økt markedsføring vil norsk honning bli førstevalget til forbruker.

Birøktere har det siste året merket økte priser på sukker, som brukes til vinterfôr. I skrivende stund er prisdifferansen 5 kr per kilo fra mars 2022 til mars 2023, noe som utgjør ca. kr. 100 per bifolk. De fleste venter til høsten med å kjøpe sukker, og det er stor usikkerhet på hvordan prisen vil utvikle seg. I tillegg merkes økningen i strøm, drivstoff og materialkostnader til utstyr og bygg.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag går inn for å

- **Øke husdyrtilskuddet med kr. 100,- per bifolk. Dette er estimert til å utgjøre 4,9 mill. kroner.**
- **Innføre et tilskudd til Norges Birøkterlag på 1,5 millioner kroner for å drifte opplysningsordning for honning og andre biprodukter gjennom portalen MatPrat.no.**
- **Inkludere større næringsbirøktere i avløserordningen gjennom tilskudd på kr. 150 per bifolk, gjeldende fra 100 bifolk og over. Dette er estimert til å utgjøre 3,35 mill. kroner.**

18.2. Hjort

I Norge er det i dag 104 hjortefarmer fordelt over hele landet. Hjort i hegn er husdyr med krav om daglig tilsyn som andre husdyr slik som sau og ammeku. Det er krav til hus/anlegg, kraftige gjerder, håndteringsanlegg, slakteri med mer for å nevne noe. Den enkelte hjortebonde står for en vesentlig del av verdiskapningen gjennom å stå for salg og omsetning selv. For de fleste hjortebønder er det en forutsetning med eget slakteri. Disse er underlagt strenge regler og svært kapitalkrevende. All slakting foregår under kontroll av det lokale Mattilsynet. Hjortebøndene opplever stadig strengere krav fra myndighetene, noe som bidrar til enda bedre kvalitet på drifta, men også økte utgifter.

Hjort i hegn bruker veldig mye like arealer som både ammeku og sau. Produksjonen handler mye om å få til gode beiter for god tilvekst av slaktedyr på lik linje som for sau og ammeku. Det er underdekning av hjort i markedet. Hjorten får i dag husdyrtilskudd for dyr over 1 år, beitetilskudd for alle dyr, avløsertilskudd, arealtilskudd og kulturlandskapstilskudd. Næringen mottar derimot ikke driftstilskudd, slaktetilskudd, utmarksbeitetilskudd m.m. slik som øvrige produksjonslike næringer gjør.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at:

- **Beitetilskuddet for hjort økes med 500 kr/dyr.**
- **Husdyrtilskuddet for hjort økes med 130 kr/dyr.**

18.3. Alpakka og lama

Lama ble introdusert som husdyr i Norge på slutten av 1990-tallet, mens de første alpakkene kom til Norge i 2004. Siden den gang har antallet økt jevnt og trutt. Ifølge Alpakkaforeningen er det i dag ca. 200 alpakkagårder i Norge med totalt 4-5000 dyr. Størrelsen på besetningene varierer veldig, fra bare noen få dyr til den største som har ca. 250 dyr. Mange av disse driver småskala produksjon av fiber/garn og noe kjøtt fra egne gårder. Det finnes ikke godt tallmateriale på antall lama i Norge.

Det eneste tilskuddet som gis til alpakka og lama over jordbruksavtalen er beitetilskudd. Alpakka gis samme beitetilskudd som sau, lam, geit og kje på 60 kr/dyr, mens lama gis samme beitetilskudd som storfe, hjort og hest på 530 kr/dyr.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at

- **Alpakka og lama må innlemmes i velferdsordningene, med samme satser som hjort.**
- **Beitetilskuddet økes til 500 kr for lama (storfe mm.) og 50 kr for alpakka (småfe mm.).**
- **Alpakka og lama innlemmes i husdyrtilskuddet med samme sats som hjort.**

19. Økologisk jordbruk

Økologisk jordbruk har en viktig rolle som spydspiss for å gjøre hele det norske jordbruket mer miljøvennlig og bærekraftig. Det gjelder både tekniske og biologiske hjelpemidler som eksemplene ugrasharv og snylteveps. Like viktig er økologisk landbruks hovedintensjon om å drive landbruk mest mulig i samspill med naturen uten tilførte driftsmidler som handelsgjødsel og plantevernmidler. Det gir positive effekter for biologisk mangfold, jordkvalitet og jordstruktur. Godt drevet økojord kan være mer motstandsdyktig både mot flom og tørke. Dette kan gi sikrere avlinger i usikre tider.

EU har satt mål om 25 % økologisk landbruk innen 2030 gjennom «Farm to fork». Det er grunn til å vente fortsatt økning i importen av økologiske varer ikke minst på grunn av disse ambisjonene.

Norge skiller seg negativt ut med hensyn til andel økologisk jordbruksareal sammenlignet med resten av verden, og ikke minst våre nordiske naboland. Globalt øker det økologiske produksjonsarealet betraktelig, og med EUs nye økoambisjoner, er det en stor risiko for at norsk etterspørsel etter økologiske varer i stadig større grad blir dekket av import.

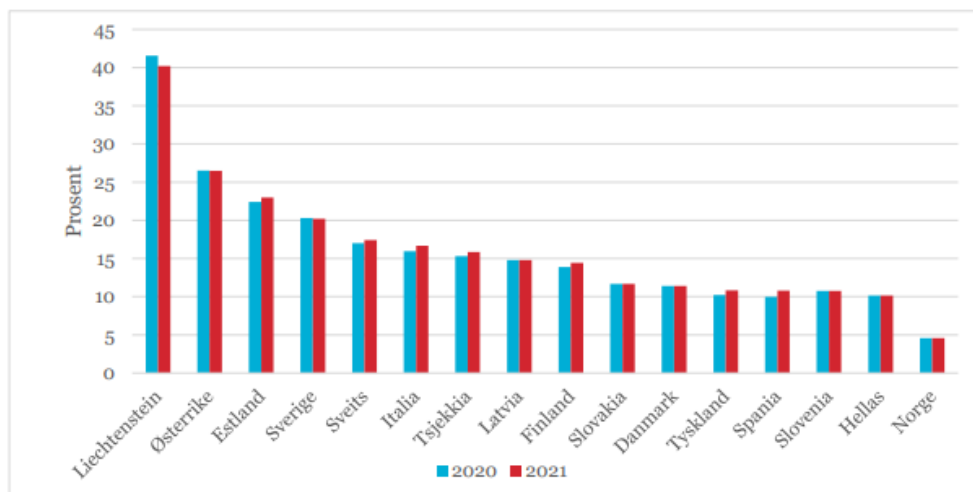
Tidligere var det et tallfestet mål om andel økologisk jordbruksareal. Fjerning av målet merkes godt hos de økologiske produsentene som opplever større usikkerhet når det gjelder leveransesikkerhet. I tillegg er det viktig å få på plass et mål for offentlige innkjøp.

Det norske økologiske jordbruksarealet nådde en topp i 2011, med drøyt 500 000 dekar. Etter det har det vært synkende og har nå flatet ut på ca. 420 000 dekar. Dette utgjør ca. 5 % av det totale jordbruksarealet. Andelen økologiske jordbruksbedrifter har holdt seg stabilt på 5 % siden 2015. Samtidig utgjør økologisk litt under 2 % av omsetningen i dagligvarehandelen. Gjennom direktesalgskanaler er trolig andelen langt høyere.

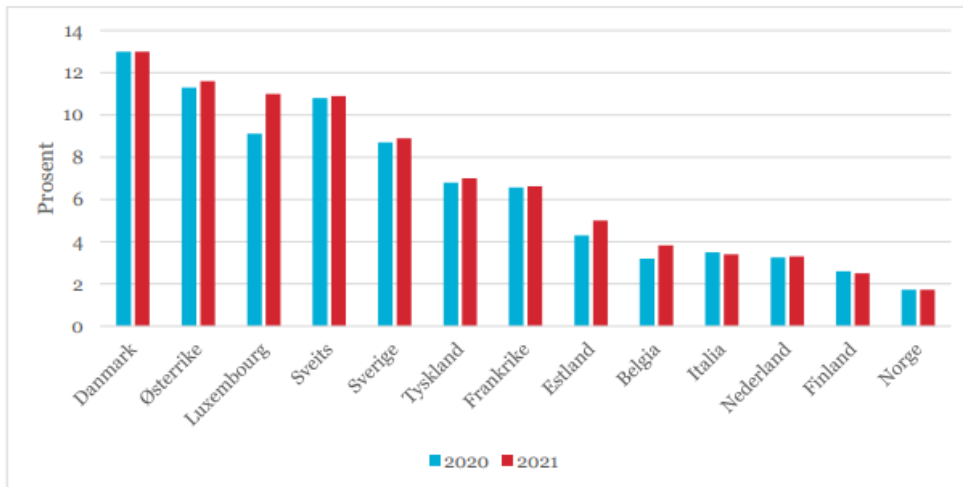
Økologisk produksjon av fjørfekjøtt og egg har hatt den tydeligste oppadgående trenden de siste årene. Den norske produksjonen av økologiske egg er mer enn doblet det siste tiåret.

Norske kraftfôrpriser steg betydelig i 2022, og for økologisk kraftfôr var prisøkningen enda større.

Figur 6 Andel økologisk av totalt jordbruksareal. Kilde: Landbruksdirektoratet rapport 8/2023.

Figur 7 Andel økologisk av omsetning i dagligvare. Kilde: Landbruksdirektoratet rapport 8/2023.

Det er viktig å hele tiden videreutvikle spydspissfunksjonen til økologisk jordbruk. Særlig innen melk er det i dag mindre forskjell mellom økologisk og konvensjonell produksjon, både fordi det har blitt flere krav til konvensjonell produksjon og fordi kraftfôrbruken har økt i økologisk melkeproduksjon. Økologisk må i større grad enn i dag baseres på ressursene i nærområdet.

Også det norske produksjonsvolumet av økologisk grønt går ned. Økologisk produksjon har hatt en viktig spydspissfunksjon, bl.a. ved at alternativer til kjemisk plantevern er blitt tatt i bruk også i konvensjonell produksjon.

Økologisk Norge oppfatter at deler av norsk økologisk grøntproduksjon allerede er erstattet til fordel for import. Flere produsenter er bekymret for at volumene blir så små at det vanskeliggjør produksjonen på sin gård. Det blir mindre mangfold da enkelte grønnsaksvekster er tatt helt ut av sortimentet. Offentlige innkjøp er viktig for å skape en forutsigbarhet for produsentene, samt stimulere til volumer som lettere lar seg håndtere i verdikjeden.

NORSØK har i rapport 1-2023¹⁸ sett på hvorfor Østerrike har lyktes så godt med sin satsing på økologisk landbruk. I Østerrike drives 25 % av jordbruksarealet økologisk. Dette er blant det høyeste i verden. I 2023 lanserer myndighetene sitt sjette økologiske handlingsprogram med mål om å øke andelen økologisk areal til 30 prosent innen 2027, og 35 prosent innen 2030. Miljøprogrammet ÖPUL og 5 % høyere tilskudd ved ulike investeringer, samt matvarekjedenes satsing på økologiske produkter fremheves som viktig for utviklingen av økologisk landbruk.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener det må innføres et mål om at 15 % av jordbruksarealet skal være økologisk innen 2030. Det bør samtidig

18

<https://orgprints.org/id/eprint/45737/1/NORS%C3%98K%20rapport%20nr%201%20vol%208%202023%20%C3%98kologisk%20landbruk%20i%20%C3%98sterrike.pdf>

settes et mål om 15 % økologisk forbruk, og et eget mål om at 25 % av offentlige innkjøp skal være økologiske. I tillegg må spydspissfunksjonen i alle økologiske produksjoner må hele tiden videreutvikles. Koblingen mellom et produksjonsmål og mål om offentlige innkjøp har vært suksesskriteriet fra våre naboland Sverige og Danmark, som har lyktes i å øke sin produksjon og forbruk av økologisk mat.

19.1. Oppfølging av Nasjonal strategi for økologisk jordbruk

I den nasjonale strategien for økologisk landbruk som gjelder for 2018-2030 er det overordnede målet å stimulere til økologisk produksjon som er etterspurt i markedet. Innsatsen skal rettes inn mot tre områder: Kunnskap og kompetanse, legge til rette for økologisk produksjon og utvikling av en effektiv verdikjede. Økologiprogrammet skal være en overbygning for hovedområdene i strategien og bidra til en målrettet og effektiv bruk av virkemidlene over jordbruksavtalen. Denne strategien skal evalueres i år.

I Hurdalsplattformen står det at regjeringa vil øke produksjonen av økologisk mat.

I tråd med arbeidet som pågår med EUs "Farm to Fork"-strategi og målet om 25% økologisk jordbruksareal innen 2030, har alle EU-land utviklet egen handlingsplan for hvordan de skal nå økomålet, og her finnes det eksempler fra mange ulike land hvor noen allerede har høy økoandel og andre har lav. Blant disse handlingsplanene vil det finnes mange tiltak og virkemidler som er relevante for en norsk økohandlingsplan.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag ber om at det utvikles en ny strategi for produksjonen av økologisk mat med et konkret økomål på 15% økologisk jordbruksareal innen 2030, og at den nye strategien skal leveres til neste års jordbruksforhandlinger. Vi forventer også at regjeringa kommer med konkrete delmål og tiltak for å nå disse målene - og at et offentlig innkjøpskrav på 25% økologiske råvarer inngår som en del av strategien. Det bør ses spesielt til Østerrike sin mangeårige satsing på økologisk jordbruk og deres miljøprogram ÖPUL.

Det finnes ikke i dag tall på hvor mye av den økologiske maten som selges i dag som er importert, men det er grunn til å tro at en vesentlig del av omsetningsveksten i seinere år er importert vare. I den nasjonale strategien for 2018-2030 er det pekt på dette og uttrykt at *«Regjeringen vil starte et arbeid for å bedre statistikkgrunnlaget på dette området.»*

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag ber igjen om at statistikken over import av økologiske landbruksvarer kommer på plass, både for dagligvarehandelen og HORECA. Dette for å kunne identifisere hvilke produktgrupper som har importvekst og dermed målrettet virkemiddelbruken for å øke den norske produksjonen.

19.2. Styrking av produksjonstilskuddene til økologisk landbruk

I tillegg til ordinære areal- og husdyrtilskudd gis det tilskudd til økologisk produksjon og arealer som er under omlegging.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår å styrke tilskuddene til økologisk jordbruk ved å:

- **Øke arealtilskuddet for økologiske grønnsaker, frukt og bær med 50 kr/daa.**
- **Øke arealtilskudd for økologisk korn og grovfôr 50 kr/daa.**
- **Styrke husdyrtilskudd til økologisk melkeku med 1000 kr/dyr, ammeku med 500 kr/dyr, andre storfe med 170 kr/dyr, sau med 50 kr/dyr, melkegeit med 147 kr/dyr, ammegeit med 35 kr/dyr og avlsgris og slaktegris og 200 kr/dyr.**

19.3. Verdikjedene for økologiske varer

Små volumer gjør at verdikjedene for økologiske varer har store merkostnader sammenlignet med konvensjonelle varer. I stor grad er produksjonen lokalisert i en viss nærhet til meierier, slakterier og kornmottak som mottar økologisk. I videre økosatsing ser NBS for seg en kombinasjonen av følgende to spor:

1. Å stimulere til klynger av produsenter i nærheten av mottaksanlegg, som vil få levert varene sine som økologisk. Dette må gjøres for å holde kostnadene i verdikjeden nede. Dersom etterspørselen etter økologiske varer øker, vil flere kunne levere økologiske varer.
2. Å generelt stimulere til økologiske produksjonsmetoder over hele landet gjennom tilskuddene. Disse varene vil ikke nødvendigvis kunne leveres som økologisk, men produksjonen vil bidra til spyspissfunksjonen. Det bør f.eks. være lønnsomt å drive med økologisk melk i hele landet, selv om man ikke får levert melka som økologisk. I dag er det bl.a. meieriene som mottar økologisk melk som betaler for ekstrakostnaden ved å produsere økologisk også for den melka som ikke leveres som økologisk. Denne kostnaden må isteden bæres over statsbudsjettet.

19.4. Behov for økt satsing på økologisk fôrkorn

En relativt stor andel av det økologiske kraftfôret er basert på importerte økologiske råvarer. Dette er ikke i tråd med den økologiske tankegangen og bidrar til negativt omdømme for økologiske husdyrprodukter. Det er behov for å øke av produksjonen av både norsk økologisk korn og proteinråvarer. Produksjonen er i dag relativt stabil, selv om antallet produsenter går ned (412 i 2022). Over halvparten av det økologiske kornarealet ligger i Viken. Andelen norske råvarer i økologisk kraftfôr ligger i dag på rundt 30 %, mens norskandelen for konvensjonelt kraftfôr er ca. 60 %.

Til årets jordbruksoppgjør har Landbruksdirektoratet utredet hvordan egenprodusert økologisk korn og total norsk produksjon av økologisk korn og kraftfôrråvare kan økes. Bakgrunnen for utredningen er nye krav i økologiregelverket fra EU, som sier at økologiske husdyrprodusenter må ha en viss andel egenprodusert fôr. Egenprodusert fôr vil her si fôr fra egen gård eller fra Norge eller våre nærmeste naboland. Svin og fjørfe skal ha minst 30 % egenprodusert fôr, mens drøvtyggere skal ha minst 60 % (øker til 70 % fra 2024).

I møter med aktører i verdikjeden har Landbruksdirektoratet fått tilbakemeldinger om at det er en rekke flaskehalsar som forhindrer økt produksjon i Norge. De viktigste er (1) agronomiske utfordringer, som ugras og tilgang på gjødsel, (2) oppfatninger om muligheten for å oppnå lønnsom drift og (3) mottaks- og sorteringskapasitet ved kornmottakene. Den

grunnleggende utfordringen som ligger bak alt dette, er at økologisk korn og kraftfôrråvare er en helt egen verdikjede innenfor den mye større verdikjeden for konvensjonell vare. Verdikjeden for økologisk har en helt annen struktur, og den gir store ekstrakostnader for systemet.

I rapporten er det foreslått fire alternativer:

- 1) **Nullalternativ:** en videreføring av dagens situasjon, uten å iverksette nye tiltak eller endre eksisterende virkemidler.
- 2) **Spor 1:** En rendyrking av spydspissfunksjonen til økologisk jordbruk. I hovedsak å videreføre dagens system. Det må kompenseres for ekstrakostnadene ved produksjonen, uavhengig av sted.
- 3) **Spor 2:** En effektivisering av verdikjeden. En ny retning med vekt på kostnadsreduksjoner, bruk av lokale ressurser, redusert fraktbehov og samling av produksjonen vil samles i klynger og det ikke lenger kan forventes like økonomiske vilkår for økologisk produksjon over hele landet.
- 4) Tiltak som kan gjennomføres uavhengig av sporvalg.

19.4.1. Prisnedskrivning på økologisk kraftfôr

Prisnedskrivningstilskuddet til økologisk korn er større enn til konvensjonelt korn. Dette har sin bakgrunn i et høyere kostnadsbilde for økologisk korn. Dette fører til mye transport og krysskjøring. Dette strider mot grunnprinsippet for økologisk produksjon, hvor bruk av mest mulig lokalprodusert fôr bør være grunnleggende. For å stimulere til en ny tilnærming på dette området vil NBS foreslå at en for drøvtyggere fjerner all prisnedskrivning. Å fjerne prisnedskrivning for korn, uten andre tiltak, vil sentralisere den økologiske produksjonen til de områdene som kan dyrke korn. Derfor må det kompenseres for dette gjennom øvrige virkemidler for økologisk produksjon.

Ca. 50 % av det økologiske kraftfôret går til drøvtyggere. Vi antar derfor at også halvparten av prisnedskrivningstilskuddet til økologisk korn går til drøvtyggere, dvs. 23 mill. kroner.

NBS vil foreslå at prisnedskrivning på økologisk kraftfôr til drøvtyggere fjernes i sin helhet. De frigjorte midlene på 23 mill. kroner brukes isteden til tilpassede husdyrtilskudd basert på normsatt kraftforforbruk på de ulike drøvtyggere.

19.5. Fraktordningene for økologisk korn og kraftfôr

Til jordbruksoppgjøret 2022 gjennomførte Landbruksdirektoratet en gjennomgang av fraktordningene for korn og kraftfôr (rapport nr. 20/2022). Et av områdene det skulle sees på var frakt av økologisk korn og kraftfôr.

Mottak av økologisk korn krever en egen varestrøm med egne siloer. Økologisk dyrket norsk korn kan derfor ikke leveres på alle mottaksanlegg. Det medfører at økologisk korn ofte får lang transport til mottak. Når det kun er to større anlegg som produserer økologisk kraftfôr, medfører det transport fra mottaksanlegg til produksjonsanlegg. Det er derfor større kostnader til transport av økologisk råvare til kraftfôranlegg.

19.5.1. Tilskudd til frakt av økologisk fôrråvare

Husdyrprodusenter som driver økologisk, tar del i den generelle ordningen for frakttilskudd for kraftfôr. Det er store kostnader knyttet til frakt av økologisk korn til nærmeste aktuelle mottak. Tilskuddet er godt utformet, men med for lave satser.

19.5.2. Tilskudd til frakt av økologisk korn

Tilskudd for frakt fra kornprodusent til nærmeste mottaksanlegg som kan ta imot den aktuelle varen. Frakten omfatter følgende økologisk vare: korn, oljefrø, fôrerter, lupiner og bønner.

17.2.6 Verdikjeden for økologisk melk

Landbruksdirektoratet fikk i jordbruksoppgjøret 2021 i oppdrag å foreta en helhetlig gjennomgang av rammevilkårene for den norske verdikjeden for økologisk melk.

Den samlede økologiske melkeproduksjonen var 48 mill. liter i 2021. Dette utgjorde 3,2 prosent av total melkeproduksjon i Norge. Denne andelen har vært relativt stabil siden 2011. Store deler av den økologiske melkeproduksjonen skjer på Østlandet og i Trøndelag. Det var i 2021 244 foretak som drev med økologisk melkeproduksjon.

Det gis blant annet ekstra produksjonstilskudd over jordbruksavtalen til økologisk husdyrhold og til økologisk areal. I tillegg mottar økologiske melkeprodusenter med leveringsavtale med Tine en merpris per liter melk. Gjeldende merpris er 85 øre per liter. Høyere tilskudd og merpris, sammenlignet med konvensjonelle produsenter, skal veie opp for høyere kostnader i produksjonen, samt større risiko for blant annet fôrmangel ved avlingssvikt.

I dag omsettes ca. 57 % av norsk økologisk melk som økologisk. Det er flere årsaker til at ikke all økologisk melk brukes til produksjon av økologiske melkeprodukter. En av grunnene er at den blir produsert langt unna meierier som foredler økologisk melk. En annen årsak er overskudd av melk i vinterhalvåret, som følge av ujevn melkekurve.

Tine og Rørosmeieriet betaler et pristillegg når de kjøper økologisk melk av Tine Råvare. Fra 1. juli 2021 har dette tillegget vært kr 1,40 per liter. Tine beregner pristillegget ut fra merpris til produsent (85 øre) og anvendelsesgraden av økologisk melk. Det betyr at meieriene som kjøper økologisk melk av Tine Råvare betaler 55 øre mer enn det bonden mottar for den samme melka, og dermed bærer kostnaden ved den økologiske melka som ikke blir anvendt som økologisk. Kostnaden ved lav anvendelsesgrad er derfor en vesentlig flaskehals for utvikling av verdikjeden og muligheten til å øke salget av økologiske meieriprodukter ved å kunne tilby produktene til en lavere pris. Det er altså meieriene som foredler økologisk melk som betaler kostnaden ved spydspissfunksjonen til økologisk jordbruk.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår i tråd med rapporten «Verdikjeden for økologisk melk» å innføre pristilskudd for økologisk melk med 0,40 kr/liter som vil gi en kostnad på 19 mill. kroner med utgangspunkt i dagens produksjon av økologisk melk på 48 mill. liter. Dette tilskuddet skal gis til alle som

ønsker å drive med økologisk melk, uavhengig av om de har leveranseavtale på økologisk med Tine.

19.6. Investeringsmidler

I økologisk husdyrhold er det forsterkede krav i forhold til i konvensjonell drift for å ivareta naturlig og god dyrevelferd. Arealkravet per dyr er større, det er krav om tett liggeareal til sau, gris og fjørfe skal ha tilgang til uteareal. Unntak for mulighet til innendørs sluttføring av økologisk storfe til kjøttproduksjon er ikke videreført i nytt økologiregelverk som ble innført i 2022. Det er en betydelig ekstrakostnad å tilpasse husdyrbygg til økologisk drift.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil videreføre den eksisterende føringen hos Innovasjon Norge om at investeringer som følge av EU sitt økologiregelverk prioriteres.

19.7. Tilskudd til utviklingstiltak innen økologisk landbruk

I Økologiprogrammet for 2019-2030 utarbeidet av Landbruksdirektoratet er «Tilskudd til utviklingstiltak innen økologisk landbruk og forskningsmidler over jordbruksavtalen» sentrale.

Flere land har egne forskningsprogram for økologisk landbruk og bruker store midler til å finne gode løsninger for å produsere økologisk mat. I Norge er det ikke øremerkede midler til forskning innen økologisk landbruk. Utlysninger av midler til landbruksforskninga generelt er for tiden på overordnede tverrfaglige nivå med lite fokus på å finne praktiske løsninger for den enkelte bonde.

Det nye regelverket for økologisk landbruk, som tredde i kraft i EU fra nyttår 2021, vil gi store utfordringer for enkelte produksjoner. Det er derfor avgjørende at det blir satt i gang forsknings- og utviklingsarbeid for å finne gode, praktiske løsninger innen disse feltene. Dette kan det legges til rette for blant annet ved at utlysningstekstene for ulike ordninger for tildeling av FoU-midler blir mer målrettet med tanke på dette, slik det er nevnt i Økologiprogrammet.

I fjorårets jordbruksoppgjør ble 5 mill. kroner fra Utviklingsmidler for økologisk landbruk flyttet til Klima- og miljøprogrammet, 5 mill. kroner til NLR sin videreføring av foregangsfylkesatsingen og 6 mill. kroner til Nasjonale tilretteleggingsmidler. Totalt ble rammen for Utviklingsmidler innen økologisk landbruk redusert fra 31 til 15 mill. kroner. Av dette ble 8 mill. kroner lyst ut som prosjektmidler og 7 mill. kroner gikk til to anbudsutlysninger.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det gjennom tilskudd til utviklingstiltak innen økologisk landbruk må gis mulighet til å arbeide med problemstillinger som er knytta til praktisk økologisk drift. Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil bevilge 20 millioner kroner til utviklingsmidlene for økologisk landbruk, med en føring om at praktisk rettede utviklingsprosjekter må prioriteres høyere. Midlene som i fjor ble flyttet til andre ordninger må fortsatt øremerkes til prosjekter innen økologisk landbruk.

19.8. Videreføring av arbeidet i økologiske foregangsfylker

I perioden 2019-2022 overtok NLR og NORSØK oppgaven med å videreføre prosjektene foregangsfylkene tidligere hadde innen økologisk produksjon, agronomi og jordkvalitet. Midlene NLR og NORSØK fikk til dette gjennom jordbruksavtalen var på ca. 10 mill. kroner.

I fjorårets jordbruksoppgjør fikk staten gjennomslag for å overføre 5 mill. kroner fra tilskudd til utviklingstiltak innen økologisk jordbruk, til NLR. Midlene ble øremerket til å videreføre foregangsfylkesatsingen for økologisk jordbruk. Det ble forutsatt at samarbeidet med NORSØK skulle videreføres på dette området, og det ble vist til at NORSØK finansieres over statsbudsjettet. I statsbudsjettet fikk NORSØK redusert sin bevilgning med 1,6 millioner kroner, og samtidig pålagt å bruke deler av bevilgningen til arbeidet med videreføring og videreutvikling av oppgavene de økologiske foregangsfylkene tidligere hadde.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det må settes av 1,5 mill. kroner til NORSØK til samarbeidet med NLR om videreføring og videreutvikling av oppgavene de økologiske foregangsfylkene tidligere hadde. Midlene øremerkes gjennom ordningen Utviklingstiltak innen økologisk jordbruk.

20. Velferdsordningene

På prinsipielt grunnlag mener forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag at sosiale ordninger som sykepenger eller foreldrepenger hører hjemme i ordinære ordninger via NAV, og at selvstendig næringsdrivende bør motta denne støtten på lik linje med arbeidstakere. Så lenge dagens system utelater jordbruket fra disse ordningene, må velferdsordningene over jordbruksavtalen forbedres slik at vilkårene blir like som ellers i samfunnet.

Når lønnsomheten i jordbruket er lav, er gode velferdsordninger spesielt viktig for å ivareta bondens helse og velferd. Sikker tilgang til avløsertjenester og økonomisk trygghet ved sykdom, er av stor betydning for dyrevelferd og menneskevelferd.

Stortinget har pekt på viktigheten av at utøvere i landbruket skal kunne ha sosiale vilkår på linje med andre grupper, og viser spesielt til tilskudd til avløsning ved ferie og fritid og tilskudd til avløsning ved sykdom (Prop. 133 S (2015–2016)). I Hurdalsplattformen er velferdsordningene løftet fram som eget punkt. Plattformen tar for seg både velferdsordninger generelt for næringsdrivende, og for jordbruket:

- Utrede og forbedre sosiale ordninger for sjølstendig næringsdrivende.
- Videreutvikle velferdsordningene for jordbruket og legge fram en egen plan om dette.

Kostnaden til kvalifisert arbeidskraft er i mange tilfelle høyere enn det bønder har mulighet til å betale, og mange gjennomfører derfor arbeidsdagene sine til tross for at det kan forsterke eventuelle plager eller være en fare for den gravides helse.

Bondens gjennomsnittsalder øker. Ifølge SSB falt andelen bønder under 45 år fra 37 til 28 prosent i perioden 2004 til 2020. Samtidig økte andelen bønder over 65 år fra 6 til 15 prosent. I 2021 var gjennomsnittsalderen for en bonde 52 år. Gode velferdsordninger er essensielt for å sikre rekruttering til jordbruket, men også for å ivareta et jordbruk som stadig blir eldre.

Dagens velferdsordninger må styrkes betraktelig, både ved sykdom med mer og til ferie/fritid. Over tid må ordningen følge lønnsutviklingen i samfunnet, ellers vil den svekkes. Tilskudd til velferdsordninger er plassert i «grønn boks» i WTO og det er ingen grense for økning i tilskudd.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil understreke at velferdsordningene er av stor betydning for jordbruksnæringa, og viktig for å ivareta bondens helse og velferd. En styrking av velferdsordningene er et godt og målrettet rekrutterings- og likestillingstiltak. Utbetaling av avløsertilskuddet to ganger i året bør gjeninnføres, for å stimulere til økt bruk.

20.1. Velferdsordninger som likestillingstiltak

Kun 17 prosent av norske bønder er kvinner (2022). Vi hører om kvinner som går i fjøset frem til fødsel starter og om kvinner som er tilbake i fjøset få dager etter fødsel. Årsaken til

dette er først og fremst dårlig økonomi og for svake ordninger for avløser ved sykdom mm, som gjør at det er få andre valg for å få gjennomført dyrestell og annet nødvendig arbeid.

Det er et mål i landbrukspolitikken at kvinner og menn skal ha de samme mulighetene til å drive næringsvirksomhet innenfor landbruk og landbruksbaserte næringer. Bedre velferdsordninger knyttet til svangerskap, fødsel og pass av syke barn vil bidra til å gjøre det mer attraktivt for kvinner å velge bondeyrket.

I dag får foreldre to uker felles permisjon ved fødsel. Dette gjelder ikke i jordbruket, noe som kan bidra til å gjøre bondeyrket mindre attraktivt for begge parter. Samtidig er fødsel utfordrende også for bønder, og samme behov for felles samvær med barn gjelder for bønder som for andre yrker. Ved fødsel må derfor partner kunne få avløsertilskudd i to uker, selv om mor mottar avløsertilskudd i samme periode. Det bør framgå som en generell regel, og ikke bare som en dispensasjonsadgang, slik det er i dag. (Forskriftens § 5).

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil styrke velferdsordningene knyttet til svangerskap, fødsel og pass av syke barn for å arbeide for mer likestilling i jordbruket. Ved fødsel må partner få avløsertilskudd i to uker, slik at begge foreldre kan være hjemme med barnet.

20.2. Tilskudd ved sjukdom, svangerskap og fødsel mv

Vilkårene for å kunne motta tilskudd til avløsning ved sykdom m.m. står i «Forskrift om tilskot til avløsning ved sjukdom og fødsel mv.» Maksimal dagsats for tilskuddet er i 2023 2100 kroner. Hvor høy dagsats det enkelte foretak kan få avhenger av arten og størrelsen på produksjonen. Tilskuddsgrunnlaget er antall dyr, dekar, bifolk eller kvadratmeter.

Formålet med ordningen er å medvirke til å dekke kostnadene til avløsning i jordbruket ved sykdom, dødsfall, svangerskap og fødsel. Den er viktig for rekruttering generelt, og spesielt for å bidra til at kvinner velger landbruk. Ordningen er særlig viktig ved langvarig sykdom for å unngå store økonomiske tap.

88 prosent av bønder har annet arbeid i tillegg til gårdsdrifta. Med en median årsverksinntekt på 212 200 kr er det for mange ikke bare et *valg* å ha flere inntektskilder, men en nødvendighet. Bondens totale inntekt, både fra drift og annet arbeid, skal dekke kostnader ved gårdsdrifta, lån på bolig og fjøs, fritidsaktiviteter til barna, mat, strøm og alle andre utgifter. Kostnader knyttes til drift forsvinner ikke dersom gårdbruker blir syk. Det er derfor urimelig at inntekt fra annet arbeid skal trekkes fra ved utmåling av tilskudd til sykdomsavløsning, såkalt avkortning.

Lønnsinntekt bør likebehandles med annen næringsinntekt, fratrukk for lønn og honorar må fjernes. Fratrukk for sykepenges, foreldrepenger m.m. opptjent fra lønnsinntekt eller annen næringsinntekt må også fjernes. Tilsvarende mener vi at begge skal ha mulighet for å få tilskudd til avløser om begge er syke samtidig.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at tilskudd til avløser ved sykdom, svangerskap, dødsfall mv. økes til 2600 kroner per dag. Avkortning av sykdomsavløsning mot annen inntekt må fjernes.

20.2.1. Avløsertilskudd ved sykt barn

Det er behov for å forenkle og styrke ordninga for bønder med alvorlig og langvarig syke barn. I rapporten «Evaluering av tilskudd til avløsning av jordbrukere ved sjukt barn inntil 365 dager» datert 02.03.2020, kom Landbruksdirektoratet med tre anbefalinger til styrking av ordningen. Forslag to ble tatt til følge i de forenklede jordbruksforhandlingene 2020: «*Utvide dagens regel slik at det kan gis tilskudd for inntil 10 dager mer per år per kronisk sjuke eller funksjonshemmede barn under 18 år jordbrukeren har. Dette forslaget harmoniserer sjukdomsavløsningsforskriften med bestemmelsene i folketrygdloven på dette punktet. Økning i utbetaling per år er estimert til om lag 0,2 mill. kroner.*»

Øvrige forslag var som følger:

«Ny regel om tilskudd til avløsning av jordbrukere som har, eller kunne ha fått pleie- eller opplæringspenger på grunn av sjukt barn. Det foreslås at regelen utformes likt som ved jordbrukerens egen sykdom, det vil si at det kan gis tilskudd til avløsning for inntil 365 dager de siste tre årene, med et tilskuddsfritt opphold på 26 uker. Hovedregelen er at det kun gis ett tilskudd til avløsning for et foretak for samme periode. Det er videre foreslått at barnets sykdom eller skade må være av en slik art at de medisinske vilkårene for å motta pleiepenger fra folketrygden er oppfylt.» Økning i utbetaling per år er estimert til opp mot 3 mill. kroner.

«Fjerne kravet i dagens regel om at jordbrukeren har måtte være med barnet til lege/behandling hver dag det kan gis tilskudd for ved barns «vanlige» sykdom. Det skal fortsatt foreligge dokumentasjon for at barnet har vært sykt.» Økning i utbetaling per år er estimert til opp mot 6 mill. kroner.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag forventer at overstående forslag til endring i ordningen for tilskudd til avløsning av jordbrukere med sjukt barn for inntil 365 dager gjennomføres. Kostnaden ved endringene er estimert til 9 millioner kroner. Endringene vil være et billig sikkerhetsnett for jordbrukere som havner i en vanskelig situasjon, og vil kunne bidra til at det overordnede målet med tilskuddsordningen nås i enda større grad. Foreldre som har fått innvilget 20 dager gis mulighet til å søke på nytt for inntil 365 dager. Det er ofte en utfordring å skaffe kvalifiserte avløser, og ektefelle, samboer eller person med inntekt fra foretaket bør kunne være avløser.

20.2.2. Avløsning ved dødsfall

Gjenlevende ektefelle/samboer, barn eller foreldre etter en avdød jordbruker kan få tilskudd til avløsning i inntil åtte uker etter dødsfallet. I Landbruksdirektoratets rapport fra 2019 om «Konsekvensene av å avvikle samordning mellom tilskuddet og jordbrukerens lønnsinntekt» (Rapport nr. 18/2019) oppgis det at under 1 prosent av tilskuddet til avløsning ved sykdom mm. går til avløsning ved dødsfall.

Retten til tilskudd til avløsning ved dødsfall må utvides til å gjelde tolv uker, mot åtte uker i dag. Det bør være mulig å forlenge ordningen ved behov dersom en ser det er nødvendig for å holde driften i foretaket i gang. En slik økning vil ha en forventet årlig kostnad på i underkant av 0,7 mill. kroner.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at ordningen utvides fra åtte til tolv uker. Utvidelsen finansieres innenfor eksisterende ramme.

20.3. Sjukepengeordningen

Gjennom en kollektiv modell sikres jordbrukere 100 prosent av sjukepengegrunnlaget etter 16 dager i den offentlige sjukepengeordningen. Ordningen gjelder alle jord- og skogbrukere som oppfyller minstekravet til næringsinntekt. For 2023 ble det satt av 36,9 millioner kroner.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår å videreføre bevilgningen til sjukepengeordningen.

20.4. Bondevelferd henger sammen med dyrevelferd

Som yrkesgruppe er bønder mer utsatt for angst og depresjon enn andre, og ifølge AgriAnalyse opplever 66 prosent av bønder bekymring og depresjon knyttet til arbeidet.

Bondens velferd henger sammen med dyrevelferd. Dyreproduksjon er ofte et ensomt yrke med stort ansvar, dårlig økonomi og høy arbeidsbelastning. Det gir høy risiko for psykisk uhelse. Bønder er vanlige mennesker som faller ut av arbeid og daglige rutiner på samme måte som andre som får psykiske problemer.

Et faglig og sosialt felleskap er viktig for å forebygge psykisk uhelse hos bonden. Med stadig færre gårdsbruk og større avstander mellom dem som er igjen, er det særlig viktig med gode møteplasser og etablerte nettverk for å forebygge kriser og som kan bidra dersom en krise inntreffer. Som en del av prosjektet Trygg Bonde har NLR Innlandet etablert Bondens nettverk i en rekke kommuner i regionen. Bondens nettverk er «en systematisk arbeidsmetode for å forebygge psykisk uhelse i landbruket og et sikkerhetsnett hvis en ulykke rammer en bonde. Nettverket består av ulike aktører som har tilknytning til landbruket.»

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at NLR innenfor midlene som er øremerket til HMS skal brukes minst 1 mill. kroner for å etablere og videreutvikle Bondens nettverk i hele landet, med fokus på tiltak med forebyggende effekt.

20.5. Tilskudd til avløsning ved ferie og fritid

Avløsning til ferie og fritid er spesielt viktig for rekruttering til næringa. Ferie og fritid har stor betydning med tanke på likestilling til andre grupper i samfunnet og er sykdomsforebyggende. Bondens arbeidsdag er lang og krevende. For mange er det en kamp å få endene til å møtes. Mange bønder prioriterer derfor ikke ferie og fritid. Men også bønder trenger fri og avkobling. En styrking av tilskuddsordningen til ferie og fritid kan få positive konsekvenser for både bondens helse og dyrevelferden.

For å sikre rekruttering til yrket i framtida og ivareta bondens helse, ønsker Norsk Bonde- og Småbrukarlag å øke tilskudd til ferie og fritid betraktelig. Vi mener bonden bør ha anledning til ferie og fritid på linje med arbeidstakere i andre yrker. Med stram økonomi, er det også mange bønder som ikke benytter avløserordningen for ferie og fritid, da de ikke har råd til å forskuttere lønn til avløser lang tid i forveien. Utbetaling av avløsertilskuddet to ganger i året bør derfor gjeninnføres.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever at tilskudd til ferie og fritid skal kunne dekke fri tilsvarende hva en gjennomsnittlig arbeidstaker har. Dette innebærer at tilskudd til avløsning ved ferie og fritid økes til minimum 2G per foretak. Dette har en kostnad på ca. 550 mill. kroner. Avløsertilskuddet betales ut to ganger i året.

20.6. Landbruksvikar

Landbruksvikarordningen gir en trygghet til hver enkelt bonde for at han eller hun har tilgang på kompetent vikar når sjukdom og ulykker inntreffer. Målsettingen med ordningen er konkret at den skal bidra til delfinansiering av i alt 240 årsverk i landbruksvikarstillinger.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at en god landbruksvikarordning med riktig kompetanse er viktig for bonden og skaper en trygghet i hverdagen. Landbruksvikarordninga foreslås økt tilsvarende lønnsvekst, med 13 000 kroner per årsverk.

20.7. Tidligpensjon

Tidligpensjonsordningen (TPO) skal stimulere til tidligere generasjonsskifter og dermed bidra til rekruttering i jordbruket. Om lag 650 personer mottar tidligpensjon i året.

Satsene er i dag 105 200 kroner for enbrukerpensjon og 168 320 kroner for tobrukerpensjon.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil øke satsen for enbrukerpensjon med 13 000 kr/person, noe som tilsvarer en økning på 20 800 kr/person for tobrukerpensjon.

21. Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Landbrukets utviklingsfond (LUF) består av en rekke tiltak og virkemidler innen næringsutvikling, kompetanseheving og klima- og miljøtiltak som skal stimulere til utvikling i landbruksnæringen. Virkemidlene omfatter bla. tilskuddsordninger, utviklingsprogrammer og prosjekter som skal bidra til å styrke og bygge ut næringsgrunnlaget på landbrukseiendommer. Midlene tildeles fondet som forvaltes av Landbruksdirektoratet. Forvaltningen av virkemidlene i fondet er spredt på flere aktører.

Fondsmidlene kan brukes til:

- tiltak som tar sikte på å styrke og bygge ut næringsgrunnlaget på landbrukseiendommer. Dette gjelder også om landbrukseiendommen er en del av en kombinert arbeidsplass.
- aktivitetsfremmende tiltak innen eller i tilknytning til landbruksnæringene.

21.1. Oppsummering – krav om endrede innvilgningsrammer for ordninger under LUF

Tabell 11 Innvilgningsramme for Landbrukets utviklingsfond i 2022 og 2023 og forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag sine krav for 2024. Mill. kroner.

Ordninger	2022	2023	Endring fra 2023-24	Krav 2024
IBU-midler	879,5	1150,4	1500	2650,4
Nasjonale tilretteleggingsmidler	6	16	0	16
Inn på Tunet-løftet, del 2	3	0	0	0
Regionale tilretteleggingsmidler	43	40	-10	30
Områderettet innsats				
Bærekraftig matproduksjon i nord (3 år)	0	17	0	17
Arktisk landbruk	4	0	0	0
Fjellandbruket	4	3	0	3
Rekruttering og kompetanse i landbruket				
Regionale kompetansenettverk for lokalmat	12,7	14,7	1,3	16
Regionale tilskudd til rekruttering og komp.heving	12	14	0	14
Nasjonal modell for voksenagronom	17	17	0	17
Mentorordning	3	4	4	8
Forskning og utvikling	77	77	0	77
PRESIS- Presisjonsjordbruk i praksis	4	4	0	4
Stiftelsen Norsk Mat	57	66	9,5	75,5
Utviklingsprogrammet for landbruks- og reindrifsbasert vekst og verdiskaping	85,3	84,3	0	84,3
Bondens Marked og Norsk Gardsost		4	0	4
Verdiskap.prog. for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket	112	162	0	162
Skogbruk	221	260	20	280

Oppfølging av handlingsplan mot villsvin	2	3	0	3
Midler til konfliktforeb. tiltak jordbruk/reindrift	1,5	1,5	2	3,5
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	147	170	20	190
Drenering	68	68	192	260
Nydyrking			225	225
Kalking			100	100
Klimasmart landbruk (enkeltbevilgning i 2023)	0	10	-10	0
Tilskudd til tiltak i beiteområder	26	31	59	90
Handlingsplan for plantevernmidler	12	14	0	14
Klima- og miljøprogram	28	37	0	37
Biogass	12	13	0	13
Tilskudd verdensarvområder og utvalgte kult.landskp.	23	25	0	25
Utviklingstiltak økologisk jordbruk	31	15	5	20
Utvikling av beite-hub			30	30
Sum tilskuddsramme	1891	2321	2147,8	4469
Styrking av fondskapital (engangsbevilgning)		60		78

21.2. Kapitalsituasjonen i LUF

Fondskapitalen ble i 2022 økt med 60 mill. kroner til 603 mill. kroner. I 2024 prognoseres det med at fondskapitalen er redusert til 427 mill. kroner og at denne reduseres ytterligere de neste årene. I 2027 vil man ikke ha nok kapital til å betale ut årlige forventet forpliktelser.

Under tørkesommeren 2018 ble det benyttet midler fra Landbrukets Utviklingsfond. Ved framtidige uforutsette forhold som medfører behov for ekstraordinære utbetalinger til bonden, er det en fordel å ha mulighet til å kunne håndtere dette uten ekstrabevilgninger over statsbudsjettet.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det bør være et mål at Landbrukets Utviklingsfond har en fondskapital på 500 mill. kroner for også å kunne håndtere uforutsette hendelser for det norske jordbruket, jf. tørkesommeren 2018, og vil i årets jordbruksforhandlinger tilføre 78 mill. kroner.

21.3. IBU-midlene

Det har vært og er et stort behov for investeringer i jordbruket, både i driftsbygninger og i jord, grøfter, gjerder osv. Høyt kostnadsnivå i kombinasjon med lav lønnsomhet gjør det krevende for bonden å finansiere investeringene.

Behovet for investeringsstøtte er den til enhver tid gjeldende sum, som sørger for at en investering faktisk blir lønnsom. Med lønnsom menes netto nåverdi lik eller større enn null. Det er i utgangspunktet investeringens fremtidige kontantstrømmer over eiendelenes levetid, som skal forsvare investert beløp. I de tilfeller der fremtidige kontantstrømmer ikke er tilstrekkelige, må investert beløp reduseres dersom netto kontantstrømmer ikke kan heves. IBU-midler skal derfor sørge for netto nåverdi større enn eller lik null, der fremtidige

netto kontantstrømmer fra investeringens produksjon ikke er store nok. Investeringstøtte i form av IBU-midler er derfor kun nødvendig dersom en produksjon ikke er lønnsom nok i seg selv uten støtte. Produksjoner som har positive netto kontantstrømmer, har derfor ikke behov for IBU-midler.

Formålet med midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket er å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt bidra til sysselsetting, bosetting og et variert landbruk i alle deler av landet med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt.

Innovasjon Norge melder om at de siste årene har opplevd rekordstor etterspørsel etter IBU-midlene, og da i særlig grad investeringsmidler til tradisjonelt landbruk. I 2022 økte rammene betydelig, og sammen med redusert etterspørsel siste del av året var det i flere fylker udisponerte midler ved utgangen av året. Den reduserte etterspørselen skyldes trolig et større fokus på bedriftsøkonomi i næringa. Innovasjon Norge har pr. februar innvilget ca. 90 mill. kroner mot ca. 140 mill. kroner på samme tid i 2022. Antall søknader fra melkeproduksjonsbruk er halvert fra samme periode i fjor, og regionskontorene anslår at det på årsbasis også vil være en reduksjon fra de 260 i 2022.

Det ble i 2022 bevilget 200 mill. kr ekstra i IBU-midler over statsbudsjettet. Over jordbruksavtalen ble det bevilget 679,5 mill. kroner. Totalt utgjorde rammen for IBU-midler 879,5 mill. kroner for 2022. I jordbruksoppgjøret 2022 ble dette økt til 1150,5 mill. kroner i bevilgning for 2023.

I Hurdalsplattformen pekes det på en styrking av «investeringsverkemidlane i jordbruket med midlar utanfor jordbruksavtalen» gjennom «ei investeringsordning som blant anna skal målrettast mot små og mellomstore mjølkebruk, for å følgje opp lausdriftskravet.» I budsjettforliket for 2022 ber Stortinget «Regjeringa sikre at investeringsmidler bidrar til å realisere løsdriftkravet for små og mellomstore bruk.»

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at IBU-midlene skal kompensere for smådriftsulemper og ikke stordriftsulemper. Gårdens ressursgrunnlag må være avgjørende ved tildeling av investeringsmidler til utbygging. IBU-midlene må bidra til å utnytte landets totale arealressurser og sikre utnytting av ressursgrunnlaget på det enkelte bruk. Alle prosjekter må være i samsvar med gårdens spredeareal og grovfôrareal.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår en økning i IBU-midler på 500 mill. kroner i 2024. I tillegg settes det av 2 mrd. kroner utenom jordbruksoppgjøret til finansering av omstilling til løsdrift for storfe. Dersom ikke årets jordbruksoppgjør gir en vesentlig tetting av inntektsgap som gjør jamstilling innen 2026 realistisk, skal det ikke gis investeringstilskudd. Dagens IBU-pott på 1150 mill. kroner brukes da isteden til produksjonstilskudd.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag viser til Ap, Sp og SV sin felles merknad ved behandlingen av jordbruksoppgjøret 2021: «Stortinget ber regjeringen om å foreta en gjennomgang av føringene for tildeling av IBU-midler med mål om å sikre at kravet til lønnsomhet i investeringsprosjekter kan møtes på andre måter enn å øke den eksisterende produksjonen på bruket. Gjennomgangen skal være klar i forkant av jordbruksoppgjøret 2022.» Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag ber om at gjennomgangen legges fram før jordbruksoppgjøret i 2024.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår følgende endringer av gjeldende føringer for forvaltning av IBU-midler:

	Nasjonale føringer for forvaltninga av IBU-midler i 2023:	Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever følgende endringer i føringene for 2024:
1	Støtte til investeringsprosjekt som gir økt matproduksjon skal prioriteres til produksjoner med markedspotensial.	Fornyng av driftsapparat på små og mellomstore bruk i alle produksjoner skal prioriteres ved tildeling av støtte.
2	Små og mellomstore bruk skal prioriteres ved tildeling av støtte. Innen mjølkeproduksjon er det særlig behov for å prioritere fornyng av fjøs med inntil 30 kyr.	Til bruk som bygger til under 30 kyr gis det tilskudd på 60 % og til bruk som bygger under 20 kyr gis det 70 %. Kronetaket må samsvare med presentsatsene. Midlene må fordeles på fylker etter antall bås fjøs i hvert fylke.
3	Hensyn til dyrevelferd skal prioriteres høyt. Dette gjelder for alle typer produksjoner og produksjonsformer.	
4	Investeringer som følge av EU sitt økologiregelverk prioriteres.	
5	Støtte til frukt-, grønt- og veksthusnæringen skal prioriteres. Det kan gis tilskudd til investering, kompetanse og produktutvikling til produsenter i grøntnæringen. Nye produsenter bør prioriteres ved markedsvekst. Småskala produksjon av grønnsaker, frukt og bær er en del av målområdet.	
6	I kornproduksjonen skal tilskudd til tørke- og lageranlegg prioriteres.	I kornproduksjonen skal tilskudd til tørke- og lageranlegg prioriteres. Det gis ikke tilskudd til fossile løsninger.
7	Det kan gis investeringstilskudd til bygging av gjødsellager med fast toppdekke, samt lager med fast toppdekke til biorest og øvrig organisk gjødsel. Det kan også gis tilskudd til anlegg med gjødselseparator. Tilskuddet er avgrenset til 25 pst. av godkjent kostnadsoverslag for tiltaket, med en øvre grense på 200 000 kroner per prosjekt.	
8	Prosjekt med energi- og klimaeffektive løsninger skal prioriteres, herunder bruk av tre som byggemateriale.	Kriteriene for det ekstra tilskuddet til landbruksbygg i tre endres i tråd med forslaget i evalueringen fra 2022 om å knytte tilskuddet til faktisk bruk av tre, med en støttesats på 3 000 kr per m ³ og en maksimal grense på 500 000 kroner. Det må stilles krav om å bruke norske materialer.
9	Innenfor investeringer i produksjonsanlegg kan det gis investeringstilskudd til investeringer i silo og fórlager.	
10	I vurderingen av lønnsomhet i investeringsprosjektene må det tas hensyn til det samla næringsgrunnlaget på bruket.	Det er kun netto kontantstrøm fra den aktuelle produksjonen som skal tas med i vurderingen av lønnsomhet i investeringsprosjektene*.
11	Maksimal presentsats for tilskudd til investeringer settes til 40 pst. av godkjent kostnadsoverslag for investeringen. Øvre grense for tilskudd settes til 3,5 mill. kroner per prosjekt. Den øvre grensen gjelder ikke i Troms og Finnmark fylke.	
12	Det kan gis inntil 100 mill. kroner i risikolån der tapsavsetningen skjer innenfor rammen av IBU-midlene.	
13	Strategiske føringer fra det regionale partnerskapet er avgrenset til prioritering mellom ulike produksjoner og mellom ulike områder i den enkelte regionen/fylket. Faglagene skal inngå i de regionale partnerskapene	

14	For investeringer innen bedriftsutvikling, jf. § 3b, settes maksimal støttesats til inntil 75 pst. for alle søkere.	
15	Fruktprodusenter som søker IBU-tilskudd til nyplanting som følge av frostskafer vinteren 2020/2021 kan få inntil 50 pst. av godkjent kostnadsoverslag for tiltaket.	
16	Det kan benyttes IBU-midler til ressurskartlegging i forkant av investeringsprosjekter innen tradisjonelt landbruk.	
		innenfor saueneringa skal investeringsmidler til fornying av driftsapparat ved generasjonsskifte prioriteres. Investeringene skal ikke medføre produksjonsøkning og gårdens tilgjengelige utmarks- og arealressurser må legges til grunn.
		Det skal prioriteres midler til opprustning og utvikling av seteranlegg. Dette inkluderer også infrastruktur som veg, vann og tilkobling til strømmnett. Det må utformes egne vurderingskriterier for seterdrift, for å ta hensyn til at det er krevende å finne lønnsomhet i et driftsapparat som brukes få måneder i året.

*For eksempel vil det ved produksjon av melk og storfekjøtt kun tas med kontantstrømmer som er direkte knyttet til produksjonen av melk og storfekjøtt. Ikke f.eks. inntekter fra salg av hyttetomer, skogsdrift og arbeid utenom gården.

21.3.1. Gjennomgang av investeringsstrategiene

Mange av bruka som har investert har kunnet imøtekomme kravet om lønnsomhet i investeringsprosjektet ved å øke produksjonsvolumet. Strategiene for utvikling av og investeringer i næringa må dreie seg mer enn i dag om hvordan redusere bondens risiko og sårbarhet ved ulike kriser. Det kan for eksempel bety at en må fokusere sterkere enn før på robuste løsninger definert som redusert avhengighet av tilførsler utenfra, spredning av risiko og en ekstrapasitet i ulike ledd av produksjonskjeden som sikrer drifta, også i unormale situasjoner.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag viser til Ap, Sp og SV sin felles merknad ved behandlingen av jordbruksoppjøret 2021: «Stortinget ber regjeringen om å foreta en gjennomgang av føringene for tildeling av IBU-midler med mål om å sikre at kravet til lønnsomhet i investeringsprosjekter kan møtes på andre måter enn å øke den eksisterende produksjonen på bruket. Gjennomgangen skal være klar i forkant av jordbruksoppjøret 2022.»

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag ber om at gjennomgangen legges fram før jordbruksoppjøret i 2024.

21.3.2. Økt bruk av tre som byggemateriale

Driftsbygninger i landbruket har i seinere tid vært bygget i hovedsak i stål og betong, og andelen som bygges i tre var lenge lav. Ved å stimulere til at disse bygningene oppføres i tre vil en få en betydelig årlig klimaeffekt. Dersom det benyttes kortreist tre vil klimaregnskapet bli enda bedre, og treindustrien i Norge vil stimuleres. Utslippsreduksjonen krediteres ikke jordbrukssektoren.

I jordbruksoppjøret i 2019 ble det enighet om å innføre et ekstra tilskudd til investering i landbruksbygg i tre. Ved bruk av tre som byggemateriale, gis det i dag et ekstra

investeringstilskudd på inntil 20 prosent av innvilga tilskudd, avgrensa oppover til 400 000 kroner. Dette tilskuddet har vært svært vellykket, og nå bygges nær 40% av alle nye husdyrbygg i tre. For andre landbruksbygg er andelen lavere.

I 2022 ble det innvilget ekstra tilskudd til 195 prosjekter med til sammen 44,7 mill. kroner. Dette er en økning på knapt 20 prosjekter og 1 million kroner fra året før. At antall prosjekter økte forholdsvis mye mer enn bevilgningene skyldes at det er flere saker med kombinasjonen tre og andre materialer.

I forkant av jordbruksoppgjøret 2022 evaluerte Innovasjon Norge tilskuddsordningen med bistand fra Høgskolen i Innlandet og Norsk Landbruksrådgiving. Rapporten konkluderer med at 3 av 4 bønder tilpasset seg ordningen under planlegging av sine fremtidige landbruksbygg. Tilbakemeldinger fra både bønder og byggebransjen er at denne ordningen virker, men har et forbedringspotensiale i å treffe mer målrettet i faktisk trebruk.

I følge 79 prosent av bygningsrådgiverne betyr det å bygge landbruksbygg i tre en merkostnad i forhold til andre byggematerialer, og det kan se ut til at dagens tilskudd på inntil 400 000 kroner er i minste laget for å dekke inn den reelle merkostnaden.

Med bakgrunn i bl.a. kompensasjon/anslag for merkostnad for valg av tre som byggemateriale vurderes en støttesats på 3 000 kroner pr m³ å være tilstrekkelig. Det foreslås et tak på maksimal støtte på 500 000 kroner. Siden ordningen er begrunnet ut fram klima og miljø, er det ikke foreslått en nedre grense for trebruk.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at kriteriene for det ekstra tilskuddet til landbruksbygg i tre endres i tråd med forslaget i evalueringen fra 2022, med en støttesats på 3 000 kr per m³ og en maksimal grense på 500 000 kroner.

21.4. Nasjonale tilretteleggingsmidler

Se eget kapittel om forskning, utredning og arbeidsgrupper.

21.5. Regionale tilretteleggingsmidler

Fra 1. januar 2021 overtok fylkeskommunene forvaltningen av de regionale tilretteleggingstiltakene i landbruket (RT-midlene). Tidligere ble midlene forvaltet av statsforvalteren og hadde da navnet utviklings- og tilretteleggingsmidler (UT-midler).

Midlene skal legge til rette for regional næringsutvikling med mål om å styrke verdiskapingen i landbruket. Det kan gis tilskudd til tilretteleggingstiltak som bidrar til utvikling av konvensjonell eller økologisk drift i landbruket eller til utvikling av andre landbruksbaserte næringer innenfor fastsatte nasjonale og regionale rammer, strategier og prioriteringer.

Totalt ble det innvilget 42,3 mill. kroner til 182 prosjekter i 2022.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil bevilge 30 millioner kroner til Regionale tilretteleggingsmidler i 2024.

21.6. Områderetta innsats

21.6.1.Fjellandbruket

Midlene omfatter fjellandbruket i Trøndelag, Innlandet, Vestfold og Telemark og Oslo og Viken, og skal bidra til å styrke grunnlaget for bærekraftig verdiskaping i fjellområdene innenfor tradisjonelt landbruk og bygdenæringer. Statsforvalteren i Trøndelag har et koordinerende ansvar for forvaltning av midlene. Hovedvekten av prosjektene er flerårige, og i 2019–2022 er det innvilget støtte til totalt 99 prosjekter, derav 29 i 2022.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil videreføre bevilgningen på 3 mill. kroner til Fjellandbruket i 2024.

21.6.2.Områderetta innsats – Bærekraftig matproduksjon i nord

I jordbruksoppgjøret i 2022 ble det avsatt 17 millioner kroner til en satsing over tre år med mål om å styrke sårbare produsentmiljøer i Finnmark, Troms og Nordland, motvirke bruksnedgang, øke arealbruken og heve kompetansen til landbruksnæringen og verdikjeden for mat, samt å utnytte regionale fortrinn og muligheter innen arktisk landbruk. Fylkeskommunen i Troms og Finnmark har ansvaret for å koordinere arbeidet med satsingen.

Denne satsingen avløser den tidligere ordningen Arktisk landbruk, som hadde en bevilgning på 4 mill. kroner i 2022.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil videreføre bevilgningen på 17 mill. kroner til Bærekraftig matproduksjon i nord i 2024.

21.7. Rekruttering og kompetanse

21.7.1.Regionale kompetansenettverk for lokalmat

Fra 1. januar 2020 overtok fem av fylkeskommunene forvaltningen av de regionale kompetansenettverkene for lokalmat, og Landbruksdirektoratet fikk det nasjonale forvaltningsansvaret. Tidligere lå det nasjonale ansvaret hos Innovasjon Norge og LMD.

Målgruppen for ordningen er små matbedrifter med inntil 10 ansatte. Hovedmandat er å utvikle og tilby kompetanse som setter produsentene i stand til å planlegge, foredle og omsette mat med kvalitet og mat som er trygg.

Pandemien har påvirket ordningen; flere digitale løsninger er blitt tatt i bruk og praktiske kurs måtte holdes i mindre omfang. Det er blitt mer individuell oppfølging i 2021 da flere produsenter har trengt veiledning for å tilpasse seg et endret marked grunna pandemien, eks. fra restaurantsalg til butikk.

Aktiviteten er til tross for dette økende, og fylkeskommunene rapporterer om god måloppnåelse, men at ressursene ikke er tilpasset den store veksten som har skjedd på området. Det er spesielt ventelister innen ysting og sider- og fruktvinsproduksjon.

Kompetansenettverkene opplever markant økning i antall veiledninger og kurs, mens de økonomiske rammene har stått stille de siste 4 årene, med en grunnbevilgning på 14 millioner kroner. For 2022 er rammen redusert til 12,7 mill. kroner. I 2023 ble den økt til 14,7 mill. kroner.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at bevilgningen til regionale kompetansenettverk for lokalmat må økes til 16 mill. kroner i 2024.

21.7.2.Regionale tilskudd til rekruttering og kompetanse

Tilskuddet skal bidra til rekruttering og kompetanseheving av næringsutøvere som kan ivareta og styrke verdiskapingen i landbruket regionalt. Fylkeskommunen forvalter ordningen.

Prioriterte områder for ordningen er støtte til etterutdanning i landbruket, og tiltak som retter seg mot rekruttering, likestilling og omdømmebygging. Tiltak som bidrar til å styrke rekruttering til landbruksutdanning og etterutdanning for næringsutøvere i landbruket skal prioriteres.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at bevilgningen til regionale tilskudd til rekruttering og kompetanseheving videreføres med 14 mill. kroner for 2024.

21.7.3.Nasjonal modell voksenagronom

I tillegg til den ordinære naturbruksutdanningen har vi nå en nasjonal modell for voksenagronom, og fra 2019 også voksengartner. Disse tilbudene er i all hovedsak lokalisert i tilknytning til ulike naturbruksskoler rundt i landet, og flere fylkeskommuner rapporterer om flere søkere enn de kan ta inn.

Det er viktig og positivt at voksenagronom- og voksengartner tilbudet følger en nasjonal og enhetlig modell og at tilbudene har en forutsigbar finansiering.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at bevilgningen videreføres med 17 mill. kroner til gjennomføring av voksenagronomtilbud.

21.7.4.Mentorordninga

Mentorordningen startet opp i Trøndelag i 2014, og ble etter en forsøksperiode etablert som en fast ordning fra 2017. Fra 2020 er det en nasjonal ordning som NLR forvalter og gjennomfører.

Målet med ordningen er å bistå unge produsenter under 35 år, eller nye produsenter innenfor landbruket eller landbruksbaserte næringer, med kompetanseheving gjennom personlig veiledning i en oppstarts- eller utviklingsfase. Ordningen innebærer at en bonde gjør en formell avtale med en erfaren kollega om å bistå som diskusjonspartner i drifta gjennom ett år. Regionkontaktene gjør en omfattende innsats for å få satt sammen par. Tilbudet omfatter alle produksjoner, også Inn på tunet, lokal foredling med mer. Det blir også gjennomført fagsamlinger, i hovedsak digitalt.

Ordninga er kostnadseffektiv, fungerer veldig godt og mange oppgir at de har stort utbytte av å delta. Den fører også til større samarbeid mellom bønder over tid. Interessen for programmet er stor, og NLR ønsker at halvparten av alle nye bønder skal få anledning til å benytte seg av programmet. I dag anslår NLR at om lag 20 % av nye bønder får mulighet til å delta.

Av 135 par som startet opp i 2022, har 106 par rapportert inn aktiviteten og mentor fått betalt for utført arbeid. NLR måtte avslå rundt 30 søknader i 2022.

I 2023 ble bevilgningen økt fra 3 til 4 mill. kroner.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at det settes av 8 mill. kroner til mentorordningen for 2024.

21.8. Forskning og utvikling

Se eget kapittel om forskning, utredning og arbeidsgrupper.

21.9. Støtte til prosjektet PRESIS

I jordbruksoppgjøret 2019 var partene enige om å bevilge 20 millioner kroner over 5 år til NIBIO-prosjektet Presisjonsjordbruk ut i praksis (PRESIS). 2023 blir prosjektets fjerde år. Presisjonsjordbruk kan bidra til mer nøyaktig gjødsling, noe som vil redusere klimagassutslippene.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag forutsetter at bevilgningen til prosjektet PRESIS videreføres med 4 mill. kroner for 2024.

21.10. Stiftelsen Norsk Mat

Stiftelsen Norsk Mat sitt formål er å styrke konkurransevnen til norsk matproduksjon ved å arbeide med kvalitetssystemer og kompetanse samt å synliggjøre norske konkurransefortrinn og norsk opprinnelse overfor forbruker og marked. Oppgavene knyttet til tilskudd er i all hovedsak arbeidet med KSL (kvalitetssystem i landbruket), kommunikasjon og markedsføring av Nyt Norge, Spesialitet og Beskyttede betegnelser, samt drift og utvikling av lokalmat.no, økologisk.no, godkjenning av Inn på tunet-gårder og nasjonal nettside for Inn på tunet, samt salgsmålinger for lokalmat og -drikke.

For 2022 ble bevilgningen redusert fra 63 til 57 mill. kroner. Dette resulterte i et kutt på 3,5 årsverk. For 2023 er bevilgningen økt til 66 mill. kroner.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår en bevilgning på 75,5 mill. kroner til Stiftelsen Norsk Mat i 2024.

21.11. Utviklingsprogrammet for landbruksbasert vekst og verdiskaping

Utviklingsprogrammet skal skape økt vekst og verdiskaping innen lokalmat, reiseliv, reindriftsnæringen, Inn på tunet, innlandsfiske og andre bygdenæringer basert på landbrukets ressurser. Programmet skal stimulere til økt lønnsomhet og konkurransevne gjennom bedriftsutvikling, samarbeid, kompetanse og omdømmeaktiviteter. Utviklingsprogrammet er et viktig tiltak for å utvikle både lokalmatprodusenter, reiselivsbedrifter og samarbeid mellom ulike produsenter.

Bevilgningen til Utviklingsprogrammet var på 84,3 millioner kroner i 2023. Av dette går bl.a. 12 mill. kroner til Grüne Woche og 10 mill. kroner til prosjekter hos Visit Norway.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår å videreføre bevilgningen til utviklingsprogrammet på 84,3 mill. kroner for 2024. Prosjekter med direkte tilknytning til primærproduksjon skal prioriteres.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at satsingen på IGW reduseres med 6 mill. kroner. Disse midlene brukes i stedet på regionale matsatsinger hvor det regionale partnerskapet blir involvert.

21.12. Driftsstøtte til Bondens Marked og Norsk Gardsost

I jordbruksavtalen 2022 var det enighet om å bevilge driftsstøtte på 1 mill. kroner til Norsk Gardsost og 3 mill. kroner til Bondens Marked. 1 mill. kroner av avsetningen til Bondens marked er tildelt Bondens marked regionalt. Dette er delvis en flytting av midler som tidligere ble bevilget over Utviklingsprogrammet (3 mill. kroner i 2022).

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at driftsstøtten til Norsk Gardsost og Bondens Marked må videreføres på samme nivå i 2024 (totalt 4 mill. kroner).

21.13. Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket (LUF)

Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologi i landbruket (Innovasjon Norge) skal stimulere landbruket til å produsere, bruke og levere fornybar energi. Det er primært bønder og skogeiere som kan motta finansering. For informasjon, kompetansetiltak og forstudier kan det gis støtte til organisasjoner der bønder eller skogeiere er medlemmer eller eiere, eksempelvis skogeierlag og allmenning. Programmet inngår i Bionova fra 2023. Programmet styres etter en målsetting om økt produksjon og bruk av fornybar energi og reduserte klimagassutslipp. I tillegg skal programmet bidra til å introdusere ny klima- og miljøvennlig teknologi til landbruket.

I jordbruksforhandlingene i 2022 ble bevilgningen til programmet økt fra 112 millioner kroner til 162 millioner kroner. I 2022 ble det innvilget støtte til 377 prosjekter, som er det største antallet prosjekter siden programmet ble startet i 2003. Ved utgangen av 2022 lå det 450 saker som ikke var ferdigbehandlet grunnet at tilskuddsrammen var disponert.

Dette legger Innovasjon Norge vekt på når de behandler søknadene:

- Prosjektet skal bidra til økt verdiskaping og sysselsetting i Norge.
- Prosjektet skal bidra til økt lønnsomhet for bedriften.
- Prosjektet må kunne vise til klar reduksjon i utslipp av klimagass, samt at prosjektet bidrar til å nå målene i klimaavtalen for jordbruket.
- Eierandel og ringvirkninger innenfor skog- og landbruk, herunder utnyttelse av lokale ressurser fra skog eller kulturlandskap.
- Forutsetninger, planer og budsjetter skal være realistiske.

Innovasjon Norge skriver i sitt innspill til årets forhandlinger at satsingen rettet mot solcelleanlegg må nedprioriteres kommende år for å kunne ha tilgjengelige rammer til prosjekter med høyere klimanytte. På nettsidene står det også at Innovasjon Norge «prioriterer prosjekter med god klimanytte og betydelig produksjon av fornybar energi. Mindre solcelleanlegg blir ikke prioritert i 2023.»

Forklaringen på dette er at solcelleanlegg som erstatter strøm fra strømnettet ikke fører til at det bokføres noen klimagevinst i det norske utslippsregnskapet/klimaavtalen for jordbruket – da forbruk av strøm allerede settes til 0 utslipp i tråd med regler fra FNs klimapanel.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at Enovas rettighetsbaserte støtte til solceller for husholdninger og sameier, bør utvides til å gjelde prosjekter inntil en viss størrelse for landbruksbygg.

Subsidiært vil forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil videreføre bevilgningen over til verdiskapingsprogrammet for fornybar energi og teknologiutvikling i landbruket i 2024, med en føring om at mindre solcelleanlegg også skal prioriteres og fjerning av kravet om at prosjektene må føre til klar reduksjon av klimagassutslipp.

21.14. Skogbruk

Skogkultur er essensielt for å sikre framtidig virkestilgang og CO₂-binding i skog, der skogen i Norge i dag binder halvparten av Norges totale utslipp. Framskrivninger for opptak viser en nedadgående trend fram mot 2050. Et forsterket bidrag betinger økt avvirkning kombinert med økt tilvekst. Skogplanting og andre tiltak for å øke skogproduksjonen er avgjørende for hvor mye biomasse en kan bruke i fremtiden.

Investeringer i skogsbilveinettet og taubaner er viktige tiltak for å øke uttak av trevirke og sikre en jevn tilgang på tømmer året rundt. Stadig større variasjon i vintrene øker behovet for investering i vegene. Det er stort behov både for nye veger spesielt i kystområdene og opprusting av eksisterende skogsbilveger andre steder.

I jordbruksoppgjøret 2021 ble bevilgningen til skogbruk over LUF redusert fra 257 mill. kroner til 221 mill. kroner. I jordbruksoppgjøret 2022 ble bevilgningen igjen økt til 260 mill. kroner.

Forhandlingsutvalget til Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår å øke bevilgningen til skogbruk til 280 mill. kroner i 2023. Tilskuddssatsen til ungskogpleie må økes. Fordelingen av bevilgningen til skogbruk skjer i egne drøftingsmøter mellom partene på høsten.

21.15. Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift

Midlene skal gå til tiltak som kan redusere konfliktnivået mellom de som driver ordinær jordbruksdrift og reindriften. Det meste aktuelle tiltaket er inngjerding av jordbruksarealer og oppsetting av sperregjerder.

Totalt ble det innvilget 4,3 mill. kroner til konfliktforebyggende tiltak i 2022. Samtidig står det ubrukte midler på ordningen fra tidligere år. Det kan innvilges tilskudd med inntil 90 prosent av godkjent kostnadsoverslag.

Innvilgning av tilskudd forutsetter at begge parter (jordbruk/reindrift) i hver enkelt sak må være enige. Dette fordrer en felles forståelse av problemet.

Ordningen må endres slik at også ensidige tiltak fra jordbrukets side som inngjerding av dyrka mark kan få midler, uten at det er krav om enighet med reinbeitedistrikt/siida.

Dersom dette ikke lar seg gjøre må det opprettes en egen ordning fullfinansiert over jordbruksavtalen til gjerdeprosjekter hvor bonden gjerder seg inne. En slik ordning bør også omfatte gjerding mot hjort på Vestlandet. Over en slik landsomfattende ordning til inngjerding av innmark mot rein og hjort, kan det gis 80 % investeringstilskudd samt tilskudd til vedlikehold på 10 % av totalkostnad hvert 5 år, mot vedlikeholdsansvar i 20 år.

Forhandlingsutvalget til Norsk Bonde- og Småbrukarlag legger til grunn en 50/50 fordeling mellom RUF og LUF, og vil videreføre bevilgningen fra jordbruksavtalen på 1,5 mill. kroner til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift i 2023. I tillegg settes det av 2 mill. kroner til inngjerding av innmark mot rein og hjort.

21.16. Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)

Kommunene forvalter støtteordningen Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL). Støtten gis som engangstilskudd til investeringer og vedlikehold. Formålet er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket, utover det som kan forventes gjennom vanlig jordbruksdrift. Prosjektene og tiltakene skal prioriteres ut fra lokale målsettinger og strategier.

Konkret dreier dette seg om skjøtsel av spesielle natur- og kulturminneverdier, tilskudd til skjøtsel av verneverdige bygninger, bygging av fangdammer og hydrotekniske anlegg i vassdrag for å redusere avrenning av jord, rydding av gamle ferdselsveger, turstier og lignende.

Det er økende utfordringer med hydrotekniske anlegg som på grunn av forfall, elde og dimensjonering ikke tar unna økt nedbør. Det er også stor interesse for å ta vare på biologisk mangfold og kulturminner i jordbrukets kulturlandskap.

Det er de siste årene øremerket midler til utbedring av hydrotekniske anlegg i planeringsområdene, dvs. i kornområdene rundt Oslofjorden og i Trøndelag.

Fra og med 1. januar 2020 kunne også privatpersoner søke om SMIL-tilskudd, og mange kommuner har fått økt antall søknader.

For 2023 ble avsetningen til SMIL økt med 23 millioner kroner til 170 millioner kroner.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at det bevilges 190 mill. kroner til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) i 2024.

21.17. Drenering

Se kap. 7.2.

21.18. Klimasmart landbruk

Se kap. 24.4.

21.19. Tilskudd til tiltak i beiteområder

Se kap. 13.2.

21.20. Handlingsplan for plantevernmidler

Handlingsplanen for bærekraftig bruk av plantevernmidler skal bidra til å redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler og risikoen for negative virkninger av bruken av kjemiske plantevernmidler på helse og miljø.

Høsten 2022 mottok 14 prosjekter tilsagn om tilskudd. Av disse omhandlet 6 integrerte metoder, 2 plantevernmidler i jord og vann, 3 bærekraftig/riktig bruk og 3 plantevernmidler under norske forhold og hensyn til pollinatorer.

I fjorårets jordbruksoppgjør ble bevilgningen økt fra 12 til 14 mill. kroner.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil bevilge 14 mill. kroner til handlingsplan for plantevernmidler i 2024.

21.21. Klima- og miljøprogrammet

Se kapittel om forskning, utredninger og arbeidsgrupper.

21.22. Biogass

Formålet med ordningen er å stimulere til at husdyrgjødsel benyttes til produksjon av biogass, enten på egen gård eller gjennom leveranse til biogassanlegg. Tilskudd skal gå til å dekke utgifter for å levere husdyrgjødsel til biogassproduksjon i sentraliserte anlegg og i gårdsbaserte biogassanlegg som er lokalisert i Norge. Ved søknadsomgangen 2022 søkte 49 foretak på tilskuddet, en økning på 8 søkere.

I fjorårets jordbruksoppgjør ble rammen økt fra 12 til 13 millioner kroner. Tilskudd gis med 833 kroner per tonn levert husdyrgjødsel, vektet for tørrstoffinnholdet i gjødselen.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil videreføre bevilgningen til biogass, men mener at tilskuddet bør finansieres gjennom Bionova.

21.23. Tilskudd til verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvsatsingen Vegaøyan og Vestnorsk fjordlandskap er sektorovergripende satsinger som har som formål å ivareta verdifulle jordbrukslandskap i Norge. Tilskudd kan gis til årlige driftstiltak og engangs-/investeringstiltak. Forvaltningsansvaret for begge ordningene ble overført fra regionalt forvaltningsnivå til kommunene i 2020.

Ordningen «Utvalgte kulturlandskap i jordbruket» skal ta vare på variasjonen i jordbrukets kulturlandskap samt biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer. Ved oppstart i 2009 var 20 områder med i ordningen. I 2023 er det 51 områder med i utvalget, etter at det i 2021 ble bestemt at det i løpet av 2022 og 2023 skulle innlemmes enda fem nye områder.

Avtalepartene var i 2022 enige om at Røros Bergstad og Cirkumferensen skulle innlemmes i verdensarvsordningen i 2023.

Bevilgningen til skjøtsel i verdensarvområdene ble økt fra 7,5 mill. kroner til 9,5 mill. kroner. Bevilgningen til tilskudd til utvalgte kulturlandskap i jordbruket ble opprettholdt på 15,5 mill. kroner. Samlet ble bevilgningen økt fra 23 til 25 mill. kroner. I tillegg bevilges midler fra Klima- og miljødepartementet sitt budsjett.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil videreføre bevilgningen til verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap for 2024.

22. Andre ordninger

22.1. Tilskudd til rådgiving

22.1.1. Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) er et viktig bindeledd mellom forskning og de aktive jordbruksforetakene. NLR sørger for at ny kunnskap kommer ut til bonden på en effektiv måte. Det er av stor betydning at organisasjonen fortsatt kan drive et effektivt og godt arbeid for bonden.

NLR har også ansvar for HMS i landbruket, byggteknisk rådgiving og søknader om «Minor use» for plantevernmidler.

I fjor ble det også overført 5 mill. kroner fra utviklingstiltak innen økologisk jordbruk til NLR for å videreføre foregangsfylkesatsingen innen økologisk jordbruk (les mer i kap. 19.7).

I 2022 ble det totalt bevilget 107 mill. kroner til Norsk Landbruksrådgiving.

NBS legger til grunn at det vil være faglige og økonomiske rasjonaliseringsgevinster av omorganiseringen.

Fram til fusjonsprosessen er avklart, bør tidligere fordelingsnøkkel mellom regionene brukes, for å sikre et likeverdig rådgivningstilbud i hele landet.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at bevilgningen til NLR økes til 116 mill. kroner. Øremerking framgår av følgende tabell:

	2022	2023	Krav 2024
Grunnbevilgning	77,5	77,5	80
Byggteknisk rådgiving	5,5	5,5	5,5
HMS, herunder Bondens nettverk	14	14	16,5
Restanalyse	1	3	3
Videreføring av foregangsfylkesatsing økologisk	-	5	5
Prosess ny organisering	-	2	-
Nasjonal koordinering jordhelse (kap. 7.11)			1
Inspirasjonsbønder grovfôr og korn (kap. 7.7)			5
Sum	98	107	116

22.1.2. Norges Gartnerforbund

Avtalepartene var i fjorårets jordbruksoppgjør enige om en egen bevilgning på 1 mill. kroner i 2023 til klima- og energirådgivning i veksthus i regi av Norges Gartnerforbund.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår å videreføre bevilgningen på 1 mill. kroner i 2024.

22.2. Regionale miljøprogram (RMP)

RMP er en målrettet tilskuddsordning som ivaretar de regionale miljø- og klimautfordringene. Ordningen omfatter tilskudd til å redusere faren for negative miljøeffekter til vann og luft, ivareta kulturlandskap og kulturminner, herunder setring, ivareta biologisk mangfold, og til drift av bratte arealer. Det er viktig at fylkene får beholde retten til å utforme sine egne programmer og prioriteringer. RMP-midlene er jordbruksavtalemidler som skal komme det aktive jordbruket til gode. Tilskuddet er rettighetsbasert og blir tildelt foretak i etterkant av at de har utført et tiltak.

I fjorårets jordbruksoppgjør ble bevilgningen til RMP økt fra 601 til 781 mill. kroner. Av dette var 70 mill. kroner øremerket vannmiljøtiltak i fylkene Oslo, Viken, Vestfold og Telemark og Innlandet.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at rammen for RMP bør økes med 180 mill. kroner i 2024. Av økningen øremerkes 20 mill. kroner til Troms og Finnmark.

Landbruksdirektoratet fastsatte revidert nasjonal instruks for regionale miljøtilskudd 7. juli 2022 for perioden 2023-2026. Denne erstatter den første nasjonale instruks som gjaldt for perioden 2019-2023. Med utgangspunkt i den reviderte instruks har statsforvalterne i vinter sendt forslag til regionale miljøprogram for perioden 2023-26 og forslag til ny forskrift for regionale miljøtilskudd i det enkelte fylke på høring med frist i midten av mars.

Når avtalepartene midt i programperioden innfører nye tiltak, avvikler tiltak eller endrer tiltak i RMP, påvirker det den 4-årige avveiningen som fylkene har gjort om hvilke tiltak som skal tilbys i fylket og avveiningen mellom dem (tilskuddssatser). Forutsigbarhet for fireårsperioden er viktig for fylkene, som melder at regelendringer i programperioden fører til redusert søknadsmengde.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at tilskudd som avtalepartene pålegger fylkene å ha i RMP, må flyttes til andre ordninger. For eksempel må tilskudd til klimarådgivning flyttes til Bionova og tilskudd til bratt areal og seterdrift flyttes til produksjonstilskuddet.

Den nasjonale menyen for tiltak har etter hvert blitt kraftig redusert, og fylkene har mistet mange muligheter til å støtte tiltak som er særlig viktig for akkurat deres område. Eksempler kan være å styrke seterdrifta utover det nasjonale setertilskuddet eller å gjeninnføre tilskudd til båtfrakt av beitedyr.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det bør innføres et meny punkt i den nasjonale instruks for regionale miljøtilskudd som heter *Fylkets*

egne prioriteringer. Her står fylket fritt til å innføre tilskudd så lenge de er i samsvar med formålet for RMP. Inntil 10 % av fylkets RMP-midler kan benyttes til tilskudd innenfor Fylkets egne prioriteringer.

I den nasjonale instruksen for RMP som ble fastsatt i 2022 åpnes det ikke lenger for å støtte vedlikehold og merking av den delen av turstier som går langs jordbruksareal, kun den delen som går over jordbruksareal.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at følgende setning i §26 i nasjonal instruks for regionale miljøtilskudd 2023-2026 må strykes: «Det gis kun tilskudd for den delen av stien som går over jordbruksareal».

22.3. Likestilling av Inn på tunet med annen næringsvirksomhet i landbruket

For stadig flere bønder er Inn på tunet en viktig del av næringsvirksomheten. Dessverre rangeres IPT bare som en tilleggsnæring. Ved vurderinger av inntektsmuligheter på en landbrukseiendom har dette negativ betydning.

Andre tilleggsnæringer, som f.eks. juletreproduksjon, småkraft og grus- og pukkverk, regnes som stedbunden næring skattemessig og gir grunnlag for jordbruksfradrag. Inntekt fra Inn på tunet regnes i dag som bi-inntekt. Dette får negativ betydning for bonden ved at det ikke er mulig å bruke jordbruksfradraget.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag peker på at Inn på tunet er stedbunden næring. Derfor må definisjonen i skatteregelveverket endres, slik at inntekt fra Inn på tunet kan legges til grunn for jordbruksfradrag på linje med andre inntekter fra jordbruket.

22.4. Tilskudd ved produksjonssvikt - grovfôr

Etter jordbruksforhandlingene 2022 fikk Landbruksdirektoratet i oppdrag å komme med forslag til ulike endringer når det gjelder grovfôr innenfor ordningen med tilskudd ved produksjonssvikt. Det er lagt fram to alternative forslag.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag støtter i utgangspunktet alternativ 1 med sjablong, men det må opprettes flere normalavlingsgrupper og justeringsfaktoren må settes til 0,7.

For frukt må det regnes på ulike kulturer. Med for eksempel totalt tap på plommer og normalt på epler får en ingen ting etter samordning. NBS kan i denne sammenheng vurdere en noe høyere egenandel i den kulturen som har gått ut dersom andre kulturer er innenfor normal eks 40 %.

22.5. Bunnfradraget

Bunnfradraget ved utbetalingen av produksjonstilskuddet er 6 000 kroner per foretak. Dette har større prosentmessig betydning jo lavere tilskudd du mottar.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at bunnfradraget må gjøres om til et innslagspunkt for produksjonstilskudd. Det innebærer at alle som har krav på tilskudd på minimum 6000 kroner, får utbetalt hele beløpet. Dette utgjør 226 mill. kroner.

22.6. Hamp

Hamp er en viktig tekstilplante.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det må bli tillatt å dyrke hamp.

23. Styrking av beredskap og matsikkerhet i nord

I Hurdalsplattformen har denne regjeringen varslet en offensiv nordområdepolitikk og distriktpolitikk.

Jordbrukspolitikken har i nord en tilleggsfunksjon med å sikre stabil bosetting i grenseområdene. Det gir lokal beredskap i form av mat, maskiner, lokalkunnskap og menneskelige ressurser.

I jordbruksforhandlingene i 2022 ble det satt av 17 mill. kroner i året i tre år til satsing på bærekraftig matproduksjon i nord. Dette er imidlertid midler som går til utviklingstiltak og ikke til å styrke driftsøkonomien.

Avstanden mellom bøndene i Nord-Norge er større enn ellers i landet. Transportavstandene er lange, og det er en stor utfordring å opprettholde sentrale servicetjenester til landbruket.

Landsdelen har store gras- og beiteressurser som er gått ut av drift.

Tabell	Oversikt over landbruket i Nord Norge , 2022 tall							
	Antall j. foretak	Antall Dekar dyrket	Antall melkekyr	Antall Sau	Antall ammekyr	Antall M.gjeit	Antall Høns	Antall Sl.gris
Finmark	262	91 755	2 837	8 924	158		11 000	-
Troms	784	244 734	4 365	41 702	1 480	7 784	39 684	2 250
Nordland	1 754	546 801	14 426	75 263	5 945	3 402	90 555	21 630
SUM	2 800	883 290	21 628	125 889	7 583	11 186	141 239	23 880

Det er behov for å følge opp fjorårets satsing med en egen satsing rettet direkte mot primærprodusenter.

Bakgrunnen for forslaget er særlige utfordringer i deler av regionen når det gjelder jordbruksareal som går ut av drift og nedgang i produksjon. Ved å øke matproduksjonen i nord, sikrer vi matvareberedskapen for både forsvaret og sivilbefolkningen, og vi sikrer bosetting langs grensa mot Russland.

Målene med den produsentrettede satsingen i nord er:

- Å styrke de lokale produsentmiljøene, motvirke bruksnedgang og øke arealbruken.
- Å øke fokus på jord og plantedyrking.

Den produsentrettede satsingen i nord består både av særskilt styrking av eksisterende tilskudd og innføring av noen nye ordninger.

I samarbeid med NLR utvikles veiledningsapparatet med fokus på fôrdyrking og fôrkvalitet.

I deler av Nord-Norge er det store roviltproblemer som direkte har medført bruksnedleggelse. Spesielt gjelder dette saueholdet i Troms. For at man skal lykkes med en Nord-Norge-satsing er man også avhengig av en strengere roviltforvaltning.

23.1. Særskilt styrking av Nord-Norge i eksisterende tilskuddsordninger

		Økt bevilgning 2024
Distriktstilskudd melk	Ingen økning Sone E: 20 øre Sone F: 25 øre Sone G: 25 øre Sone H: 25 øre Sone I: 35 øre Sone J: 50 øre	54,8 mill. kr
Distriktstilskudd kjøtt	Storfe og geit sone 4: + 2 kr/kg Storfe og geit sone 5: +2 kr/kg Sau sone 4: + 1 kr/kg Sau sone 5: + 1 kr/kg Gris sone 4: + 1,50 kr/kg Gris sone 4 Troms: +1,50 kr/kg Gris sone 5: +1,50 kr/kg	31,1 mill. kr
Distriktstilskudd egg Nord-Norge	Øke satsen med 40 øre til 1,65 kr/kg	1,0 mill. kr
Distriktstilskudd bær og grønt	Bær sone 6 og 7: +10 øre Tomat sone 4-7: +93 øre Slangeagurk sone 4-7: +69 øre Salat sone 4-7: +27 øre	4 mill. kr

Distriktstilskudd potet Nord-Norge	Øke satsen med 50 øre/kg	2,1 mill. kr
Driftstilskudd melk	Sone 6-7: Øke satsen med 60 000 kr/bruk	41 mill. kr
Driftstilskudd ammeku	Sone 5-7: Øke satsen med 1000 kr/dyr	49 mill. kr*0,17 = 10 mill. (antar at sone 6 og 7 utgjør 17 %)
Arealtilskudd grovfôr sone 6 og 7	+ 300 kr/daa	242,7 mill. kr
Arealtilskudd korn sone 5-7	1-250 daa: + 240 kr/daa 251-2000 daa: +150 kr/daa	31,2 mill. kr – inkluderer sone 5
Arealtilskudd potet sone 6-7	1-5 daa: + 635 kr/daa 6-50 daa: +185 kr/daa 51-300 daa: +100 kr/daa >300 daa: - 273 kr/daa	0,7 mill. kr
Arealtilskudd grønnsaker sone 6-7	1-5 daa: +900 kr/daa 6-50 daa: +500 kr/daa 51-300 daa: +300 kr/daa >300 daa: -430 kr/daa	0,2 mill. kr
Arealtilskudd frukt sone 5-7	1-5 daa: +1500 kr/daa 6-20 daa: +500 kr/daa 21-80 daa: +200 kr/daa >80 daa: -650 kr/daa	7 mill. kr. Inkluderer sone 5
Nytt tilskudd, frakt på potet	Se kap. 9.8	2,5 mill. kr

23.2. Nye tilskudd til slakting i Troms og Finnmark

Siden 1998 har Nortura lagt ned flere slakterier og kjøttforedlingsanlegg i Nord-Norge. For Troms og Finnmark er det nå kun slakting i Karasjok og Målselv. Anlegget i Målselv har også noe videreforedling med kjøttdeig som det største produktet.

Produksjonsvolumer i Nord-Norge har over flere år gått nedover, og særlig landbruket i Troms og Finnmark taper produksjon i forhold til resten av landet. Siden 1998 er antall slaktegris i Troms og Finnmark redusert med 50 % samtidig som antall slaktegris i landet økt med 15 %. Antall sauer er redusert med 25 %, mens det i landet er redusert med 14%. Antall storfe er redusert med 25 %, mens det for landet er redusert med 15 %. Eggproduksjonen i Finnmark og Troms er redusert med ca. 10 %, mens den i landet er økt med ca. 35 %.

I samme periode har også mesteparten av distribusjonen av mat blitt sentralisert til Østlandet og Trøndelag. Det er kun enkelte produkt som blir distribuert direkte fra Målselv ut til dagligvarekunder.

Det er nødvendig å opprettholde slakterivirksomhet i Troms og Finnmark for at det skal kunne være mulig å drive husdyrproduksjon i disse fylkene. Bonden må kunne få levert dyr til slakt uavhengig av geografi. For å sikre at Nortura skal kunne opprettholde mottakplikten og at bøndene får lik oppgjørpris som andre deler i landet, er det nødvendig at

myndighetene dekker deler av driftsulempene knyttet til slakting i Troms og Finnmark. Dette må ikke «betales» av slakteriene i Sør-Norge slik det i praksis er i dag.

Det er i dag flere sektorer som mottar støtte slik at det skal være praktisk mulig å nå politiske mål. Et eksempel er ordninger for sikre drift av fiskemottak i områder hvor det ellers ikke ville vært lønnsomt å drive mottak. Dette gjør det mulig for kystfiskerne å levere fangst.

Nok tilførsler er en avgjørende faktor for å skape lønnsomhet for Norturas slakterier i Nord-Norge. Med fallende produksjon i landbruket, særlig i Troms og Finnmark har dette blitt ytterligere forsterket de siste årene. For de to anleggene i Troms og Finnmark viser Norturas økonomiske beregninger at selv inkludert en lavere avregningspris for bønder i Nord-Norge, går den økonomiske driften knyttet til slaktingen i betydelig minus i Troms og Finnmark, mens den akkurat balanserer i Nordland.

Nortura har foreslått at det må innføres et nytt tilskudd over jordbruksavtalen for at skal være mulig å videreføre slakting i Troms og Finnmark over tid, samt styrke distriktstilskuddet for kjøtt.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag støtter Norturas forslag, og krever at:

- **Det innføres et tilskudd over jordbruksavtalen til slakting i Finnmark og Troms som skal dekke inn deler av underskudd ved å opprettholde slakterivirksomhet i Troms og Finnmark. Nortura må kunne bære en egenandel på 15 %. Tilskuddsbehov vil være ca. 20 mill. kr per år.**
- **Det gis et ekstratillegg i distriktstilskudd kjøtt for å dekke lavere avregningspris for bønder i Nordland, Troms og Finnmark. Satsen må være minimum 1,5 kr/kg for gris og 1 kr/kg for småfe og storfe for å sikre lik pris for levering av slakt med resten av landet. Tilskuddsbehov ca. 20 mill. kr per år.**

23.3. Jordsatsing i Finnmark og Troms

I Troms og Finnmark er nærmere 40 prosent av den dyrka marka ute av drift. Siden årtusenskiftet har 60 % av brukene lagt ned i begge fylker. Finnmark er i en spesielt sårbar situasjon med kun 262 aktive gårdsbruk og svært store avstander, mens også i Troms er situasjonen kritisk med kun 784 bruk i drift.

Det legges opp til et femårig prøveprosjekt med særskilt kraftige virkemidler for investeringer i jord i Finnmark og Troms, samtidig som det settes krav til egenfôrandel. I dag er grovfôrandelen på landsbasis 55 % i melkeproduksjon, 93 % for ammeku, 61 % for okser (intensiv produksjon) og 88 % for sau/lam¹⁹.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at følgende tiltak settes inn for Finnmark i en femårig periode:

- **Høyere dreneringstilskudd, 80 % av kostnadsoverslag.**
- **Høyere nydyrkingstilskudd, 80 % av kostnadsoverslag.**
- **Høyere investeringstilskudd: 65 % av kostnadsoverslag.**

---

¹⁹ <https://www.animalia.no/no/samfunn/hva-spiser-husdyra/>

- **20 millioner kroner ekstra til regionalt miljøprogram, utover den generelle økningen.**
- **Det settes tallfestede mål om økning i grovfôrandel i ulike produksjoner, som skal nås i løpet av fem år.**
- **NIBIO skal innenfor midlene avsatt i fjorårets jordbruksoppgjør bistå med følgeforskning, dokumentasjon og evaluering av måloppnåelse.**
- **Virkemidlene videreføres etter de første fem årene dersom måloppnåelsen er god.**

24. Miljømessig bærekraft

Norsk jordbruk skal være sosialt, økonomisk og miljømessig bærekraftig. Dette inkluderer å bidra til styrket matsikkerhet. Til grunn miljømessig bærekraft ligger det at gode økonomiske og sosiale vilkår i jordbruket er en avgjørende forutsetning for at bonden skal kunne drive miljøvennlig. Det handler både om valg av driftsmetoder, investeringer og å kunne gjøre rett ting til rett tid.

God agronomi er viktig for å sikre et bærekraftig jordbruk. Jordbruket skal redusere sine klimagassutslipp, blant annet gjennom en fossilfri maskinpark, men jordbruket skal også ivareta andre miljøhensyn. Et bærekraftig norsk jordbruk benytter det lokale ressursgrunnlaget, ivaretar biologisk mangfold, har lav bruk av plantevernmidler og reduserer avrenning. Økologisk jordbruk er en viktig spydspiss for å utvikle miljøvennlige driftsmetoder som kan overføres til hele jordbruket.

FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO) har erklært at verdens matforsyning må økes med 60% fram mot 2050 for å kunne mette en økende befolkning. Samtidig har FNs klimapanel estimert at de globale avlingene vil bli redusert med opptil 2 % hvert tiår som følge av klimaendringene. Den globale matproduksjonen er avhengig av at verden når 1,5-gradersmålet. Global oppvarming har til nå gjort verden 1 grad varmere. Klimaendringene har allerede gjort dyrking og høsting mer utfordrende. Store mengder nedbør og flom og langvarig tørke påvirker avlinger og kan redusere matproduksjonen betydelig. Eksempler på dette i Norge så vi tørkesommeren 2018. I møte med et endret klima er økt sjølforsyning på norske arealressurser derfor avgjørende. En geografisk spredning av gårdsbrukene og en mer mangfoldig produksjon på hvert enkelt bruk kan redusere konsekvensene av perioder med tørke eller mye nedbør. Jo mer konsentrert matproduksjonen er, desto mer sårbar er den.

All matproduksjon medfører biologiske klimagassutslipp. I det norske utslippsregnskapet ser det derfor isolert sett best ut å redusere norsk matproduksjon. Import av mat belaster ikke Norges klimaregnskap.

Ikke alt som er klimavennlig er bærekraftig. For eksempel kan intensivt husdyrhold ha lave klimagassutslipp, mens mer ekstensivt husdyrhold på utmarksbeite har høyere utslipp i det offisielle utslippsregnskapet, samtidig som de er avgjørende for biologisk mangold.

Klimaarbeidet i jordbruket handler om å tilpasse næringa til klimaendringer, øke opptaket og lagring av klimagasser og redusere egne klimagassutslipp. Det handler også om å styrke norsk matvareberedskap for å gjøre norsk matforsyning mindre sårbar for klimahendelser i andre land. Da må vi bruke våre egne arealer best mulig og redusere importen av fôrråvare, mat, arbeidskraft og innsatsmidler. Jordbruket og næringsmiddelindustrien med sine 100 000 årsverk er også helt avgjørende for arbeidsplasser i det grønne skiftet. Næringsmiddelindustrien er Norges største industri utenom olja.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at det svært viktig å utvikle den helhetlige bærekraften i norsk matproduksjon, som omfatter både sosiale, økonomiske og miljømessige forhold, og bidrar til matsikkerhet og totalberedskap. Det er avgjørende at klimatiltak i jordbruket bidrar til dette. Norsk jordbruk må i større grad enn i dag må baseres på lokale arealressurser og lokale

kretsløp. Import av mat, fôrråvare og andre innsatsfaktorer til norsk jordbruk må reduseres. Agronomi og jordhelse, biologisk mangfold, redusert avrenning og lavere bruk av plantevernmidler, bedre ressursutnyttelse og bruk av norske jordbruksarealer og utmarksbeiter, er viktige tiltak for å sikre et bærekraftig jordbruk.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil peke på at en stor utfordring for jordbruket som sektor er at mange grunnleggende forutsetninger for bærekraftige matsystemer er krevende, om ikke umulige, å tallfeste: levende lokalsamfunn med bosetting, arbeidsplasser og dugnadsånd, gode liv for mennesker og dyr, biologisk mangfold, tradisjonell kunnskap, matsikkerhet og lokal og nasjonal beredskap. Dette må ivaretas gjennom aktiv politikk, tilskuddsordninger over jordbruksavtalen, regelverk, kunnskapsutveksling og god rådgiving.

24.1. Tiltak med miljøeffekt i NBS sitt krav

En grunnleggende forutsetning for miljøvennlig drift er å opprettholde et jordbruk der bruksstrukturen står i forhold til ressursgrunnlaget og der bonden har tid til å drive på en ressursmessig god måte når det gjelder agronomi, økologi, gjødselhåndtering og mangfold på gården. Bonden må ha tid til å gjøre rett ting til rett tid.

Dette må være gjennomgående for all virkemiddelbruk i jordbruksavtalen. I tillegg brukes det vesentlige budsjettmidler til ordninger med miljøformål, blant annet:

- Regionale miljøprogram (RMP)
- Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)
- Handlingsplan for plantevernmidler
- Utvalgte kulturlandskap
- Økologisk jordbruk

Disse ordningene er omtalt andre steder i dokumentet. Flere av ordningene som er nevnt under kapitlet om tiltak med klimaeffekt har også positive miljøeffekter.

24.2. Klimaavtalen mellom staten og jordbruket og regnskapsgruppa for klimaavtalen

21. juni 2019 underskrev Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Norges Bondelag og staten en intensjonsavtale om reduksjon av utslipp av klimagasser for perioden 2021 til 2030.

Klimaavtalen omfatter:

- Hele jordbrukssektoren, der de største kildene til utslipp er enterisk metan, CH₄ og N₂O fra gjødsellagring og N₂O fra dyrka mark.
- Jordbruksrelaterte utslipp fra energisektoren, som omfatter utslipp fra fossil oppvarming i bygg i primærnæringen og bruk av traktor og maskiner.

- Jordbruksrelaterte utslipp fra arealbrukssektoren, utenom skog og utmarksarealer. Omfatter utslipp av CO₂, N₂O og CH₄ samt opptak av karbon i dyrket mark og beite (aktivt beita innmarksarealer).

I henhold til klimaavtalen mellom jordbruket og staten er det satt ned en egen regnskapsgruppe for å rapportere og føre regnskap for oppfølging av klimaavtalen. Det er også en ambisjon at utslippseffekten av tiltak som per i dag ikke fanges opp i det nasjonale klimagassregnskapet, over tid skal inngå i det nasjonale klimagassregnskapet. Rapporteringen skjer på sektornivå, og ikke på gårdsnivå. Regnskapsgruppa leverte sin årlige rapport til jordbruksoppgjøret 11.4.23.

I det årlige klimagassregnskapet for klimaavtalen legges den til enhver tid gjeldende beregningsmetodikk i det offisielle klimagassregnskapet til grunn, i tråd med retningslinjer utarbeidet av FNs klimapanel (IPCC). Det innebærer at det kun er areal hvor det kan dokumenteres og tallfestes hvilken effekt eventuell jordbruksaktivitet har på utslipp, som bidrar til måloppnåelse. Slik tallfesting kan per i dag ikke kan gjøres for utmarksarealer. Prinsippene for klimaregnskap som innebærer at utslipp bokføres ved kilden. Jordbruket nytter mange innsatsfaktorer som strøm, gjødsel og biobrensel som kan medføre utslipp i produksjonen, men disse utslippene skal bokføres i det landet og den sektoren som står for produksjonen. Bruken av strøm og biobrensel i jordbruket regnes som klimanøytralt, hvilket betyr at de ikke bidrar til måloppnåelse på klimaavtalen.

I 2021 var det en økning i klimagassutslipp fra jordbruket. Det skyldes en økning i nasjonal matproduksjon som følge av pandemien og stengte grenser. Det er også en økning i utslipp fra arealsektoren som følge av mineralisering av drenert organisk jord som har skjedd før avtaleperioden (2021-2030).

24.3. Tiltak med klimaeffekt i NBS sitt krav

Hovedfokuset i jordbrukets klimaarbeid må være de jordnære klimatiltakene, som handler om god agronomi, redusert åpen åker, fôringsstrategier, dyrehelse og avlsarbeid, og ikke minst å kutte de fossile utslippene der det er teknisk mulig. Dette kan alle bønder være med på. Vi trenger en skikkelig satsing på å ruste opp norske jordbruksarealer. Det er helt avgjørende for å kunne drive mer klima- og miljøvennlig, for å øke sjølforsyninga og for å bedre økonomien. Tilskuddssatsene til drenering og grøfting er for lave til at det svarer seg i veldig mange områder. Kalking, kløver i eng og vekstskifte er det ingen eller lite virkemidler for i dag.

Det er viktig at teknologi for å redusere utslipp fra jordbruket ikke bidrar til videre strukturrasjonalisering. Lager- og spredeløsninger for husdyrgjødsel, presisjonsteknologi og biogass er alle eksempler på teknologi som krever et visst volum for å kunne investere, og det er viktig at virkemidler for denne type løsninger kompenserer for smådriftsulempen.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag er pådriver for klimatiltak som:

- Bygger på god agronomi og jordhelse, god dyrehelse og god dyrevelferd.
- Ivaretar andre miljøhensyn som biologisk mangfold, avrenning og lavere bruk av plantevernmidler.

- Bidrar til bedre ressursutnyttelse og bruk av norske jordbruksarealer og utmarksbeiter.
- Reduserer bruken av fossilt drivstoff og andre ikke-fornybare innsatsfaktorer som mineralgjødsel.
- Opprettholder og helst øker norsk matproduksjon, istedenfor at ytterligere norske jordbruksarealer og utmarksbeiter går ut av drift.
- Bidrar til et mer klimatilpasset jordbruk som er bedre i stand til å håndtere perioder med mer tørke og nedbør.
- Er i tråd med de fire overordnede målene for landbrukspolitikken.
- Er mulig for alle å ta del i – uavhengig av gårdens størrelse og beliggenhet. Teknologi som bidrar til utslippsreduksjoner må tilpasses strukturen i norsk jordbruk, og ikke omvendt.
- Ikke fører til økt import.
- Ikke påfører bonden merkostnader.
- Er innrettet på en slik måte at det ikke krever mye tid og ressurser til dokumentasjon og rapportering fra bonden.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil i årets jordbruksoppgjør legge til rette for følgende tiltak som støtter opp om arbeidet med klimaavtalen:

Tiltak	Kapittel	Kommentar
Drenering	7.2	Bevilgningen til drenering økes med 232 mill. kroner til 300 mill. kroner. Tilskudd utmåles med 70 % av kostnadsoverslag (tidligere: 2500 kr/dekar).
Kalking	7.5	Innføre prisnedskrivningstilskudd til kalking på 200 kr/tonn. Totalt utgjør det 100 mill. kroner.
Biogass	21.22	Videreføre tilskuddet til levering av husdyrgjødsel til biogass.
Fangvekster	22.2	Prioritert i RMP Pågående forskningsprosjekt, CAPTURE, finansiert via jordbruksavtalen 2020 for å dokumentere klimaeffekt under norske forhold. Bokføres i dag ikke i utslippsregnskapet.
Vekstskifte	8.2	Innfører ekstra arealtilskudd til olje- og belgvekster, som er 100 kr høyere per daa enn arealtilskuddet til korn.
Jordhelse	7.11	1 mill. kroner til fagressurs i NLR som skal koordinere og styrke det nasjonale tilbudet innen jordhelse. 1 mill. kr til en veileder om annet formidlingsmateriell om gode jordhelsetiltak for bonden.

Inspirasjonsbønder korn og grovfôr	7.7	5 mill. kroner til nytt prosjekt i regi av NLR, etter modell fra Landbrukets Økoløft.
Landbruksbygg i tre	21.3	Knytte utmåling av tilskuddet til faktisk trebruk.
Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi	16.4	Prioritere mindre solcelleanlegg på låvetak høyere, evt. åpne for tilskudd til dette under Enova. Ikke direkte klimaeffekt, men bidrar til økt produksjon av fornybar energi.
Gjødselhåndtering, jordarbeiding, biokull mm.	22.2, 21.16	Styrker bevilgningen til RMP og SMIL
Energirådgiving i veksthus	22.1.2	Viderefører 1 mill. kroner til Norges Gartnerforbund
Investeringstilskudd til husdyrgjødsellager	21.3	Viderefører føringene for IBU-midler
Silo og fôrlager som erstatning for rundballeplast		
Fossilfri korntørker og seterdrift	21.3, 16.4	Ikke innvilge IBU-midler til fossilbaserte korntørker. Prioritere midler fra verdiskapingsprogrammet for fornybar energi til fossilfri seterdrift.

24.4. Klimakalkulatoren

I fjorårets jordbruksoppgjør ble det satt av 10 millioner kroner som en enkeltbevilgning til Landbrukets Klimaselskap. Midlene går til arbeid med å utvikle og ferdigstille klimakalkulatorer for gjenstående produksjoner og nødvendig faglig oppgradering av øvrige klimakalkulatorer. Dette er ikke en tilskuddsordning med årlige bevilgninger.

I perioden 2017-2020 er det bevilget 52 millioner kroner til Landbrukets Klimaselskap over jordbruksavtalen og statsbudsjettet. For bevilgningen som ble gitt i 2020 ble det lagt til grunn at midlene skulle benyttes til ferdigstilling av klimakalkulatoren og at prosjektet skulle gå over i en driftsfase, som ikke skulle finansieres over kap. 1150. Det har også vært hentet inn eksterne forskningsmidler til å utvikle kalkulatorer.

Som et vilkår for tilskuddet på 10 mill. kroner i 2023 skulle Klimasmart Landbruk til jordbruksoppgjøret 2023 legge frem en rapport som blant annet inneholder en plan for videre drift og utvikling av klimakalkulatoren, herunder ansvarsfordeling og finansiering. I rapporten som er levert fra Landbrukets Klimaselskap anslås det at årlige driftskostnader vil ligge på rundt 10 millioner kroner i årene framover. Det er ikke avklart hvordan dette skal finansieres, dette er blant annet avhengig av salg av tjenester fra kalkulatoren.

NBS trakk seg i januar 2022 ut av Landbrukets Klimaselskap. Dette var både med bakgrunn i det økonomiske bidraget til selskapet, men også grunnet bekymring rundt at klimakalkulatoren bunner i at det som er klimavennlig ikke nødvendigvis er det som er mest

bærekraftig og som bidrar til best mulig bruk av norske jordbruksarealer og utmarksbeiter. Kraftfôr kan komme ut bedre enn gras, og importert kraftfôr bedre enn norsk kraftfôr. Bruk i sentrale strøk kommer fort bedre ut i klimakalkulatoren enn bruk med tilsvarende produksjon i mer marginale områder på grunn av lenger vekstsesong og høyere avlingsnivåer. På samme måte kan importert mat fort komme bedre ut enn norsk.

Det er ikke nødvendigvis noe konkurransefortrinn for samvirkene som henter mjølk og kjøtt i hele landet, og heller ikke for norsk mat sammenlignet mot import. I et klimaregnestykke kan det se bedre ut å produsere melk på kornjord i Østfold enn på utmarksbeite i Valdres. I rapporten fra den siste arbeidsgruppa som har vurdert klimakalkulator som bransjestandard i KSL er dette beskrevet med eksemplene:

- «Bruk av norske areal- og utmarksressurser, en restriktiv holdning til bruk av GMO og lite bruk av antibiotika er blant faktorer som gjør norsk landbruk mer bærekraftig samlet sett, men mindre klimaeffektivt isolert sett».
- «Siden transport utgjør lite i matens klimaregnestykke og det er bedre vekstvilkår og høyere avlinger i de fleste landene Norge importerer mat fra, kan norske matvarer og fôr få et høyere klimaavtrykk enn import».

Klimakalkulatoren var fra starten av presentert som et forbedringsverktøy der bonden kunne sammenligne seg med seg selv. I seg selv sørger ikke klimakalkulatoren for at det blir gjennomført klimatiltak. I seinere tid har det også kommet fram at varemottakere ønsker data som klimadokumentasjon videre i verdikjeden, og sentrale varemottakere i norsk jordbruk har uttalt at de ønsker å klimamerke egne produkter. Presset utenfra etter data er sterkt.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag er bekymret for hvordan dataene fra klimakalkulatoren vil bli brukt på sikt. Det er svært viktig at klimakalkulatoren blir en reell fellesløsning for norsk jordbruk som bidrar til at klimadata ikke brukes til å sette deler av norsk jordbruk opp mot hverandre. Videre finansiering av drift må avklares. Å få flere bærekraftparametere inn i en kalkulator vil være svært ressurskrevende, samtidig som det kan stilles spørsmål om det vil bidra til reell utvikling av bærekraften på norske gårder. Det er en stor utfordring at flere grunnleggende verdier ved bærekraftige matsystemer er svært krevende, om ikke umulig, å tallfeste på en god måte.

Landbrukets Klimaselskap har en samarbeidsavtale med Stiftelsen Norsk Mat (KSL) med visjon om å bli den foretrukne aktør for rapportering på ESG (bærekraftsrapportering) fra bonden til næringslivet. Klimaselskapet jobber med å videreutvikle og teste funksjonalitet for deling av klimaresultater fra klimakalkulatoren og oppsett av samtykker til aktører bonden ønsker å dele sin klimastatus og sine resultater med. Det er igangsatt et prosjekt for å identifisere det kommersielle markedet for de produktene selskapet kan tilby i form av klima- og bærekraftsdokumentasjon fra bonde til finans.

En ny lov om bærekraftsrapportering, CSRD, trer i kraft i Norge 1. januar 2025. Formålet er å legge til rette for en grønn omstilling i tråd med FNs bærekraftsmål og EUs «Green Deal». Fra 1.1.23 har enda et EU-regelverk tredd i kraft i norsk lov, kalt taksonomien. Taksonomi er et

klassifiseringssystem for hvilke aktiviteter som kan defineres som bærekraftige. Formålet er at det skal bli enklere for investorer å identifisere bærekraftige investeringer, og at kapital skal flyttes til mer bærekraftige selskap. Taksonomien blir særlig viktig for finansieringsinstitusjoner, men også for bedrifter som trenger finansiering fra disse finansinstitusjonene, og som da kan bli målt på om deres aktiviteter blir definert som bærekraftige eller ikke.

Fram til nå har banker gjort egne vurderinger av hva som kan defineres som grønt. Flere banker stiller krav om å ha gjennomført klimakalkulatoren dersom man skal kunne kvalifisere til grønne lån med gunstigere rente. Det er i dag ikke krav om tall fra klimakalkulatoren. Når EU sin taksonomi for landbruk er på plass vil det ikke være opp til den enkelte bank lenger å definere hva som er grønt. Det er ikke klart enda hvordan taksonomien for landbruk vil se ut²⁰.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at det settes av 700 000 kroner til en utredning med taksonomien, CSRD og norsk jordbruk som tema. Hensikten er å gi en systematisk og oversiktlig framstilling over hva som er de faktiske kravene til jordbruk i taksonomien og CSRD, vurdering av handlingsrom og konsekvenser mm.

24.5. Nye kostholdsråd

Bærekraft skal for første gang integreres i de nordiske næringsstoffanbefalingene (NNR 2022). 31. mars kom utkastet til nye råd fra NNR-komiteen, med høringsfrist 26. mai. I juni skal de endelige anbefalingene presenteres. Den fullstendige, fagfellevurderte NNR-rapporten vil imidlertid ikke publiseres før til høsten.

I tildelingsbrevet fra Helse- og omsorgsdepartementet er Helsedirektoratet gitt følgende oppdrag: «*Helsedirektoratet skal oppdatere de norske kostrådene på grunnlag av NNR 2022. Om bærekrafts- og miljøhensyn er tilstrekkelig dokumentert, skal dette integreres i rådene.*»

I dokumentet som nå er på høring er det uklart hvilke vurderinger som ligger til grunn for de konkrete anbefalingene om å redusere mengden animalske produkter. I de fem bakgrunnsartiklene om bærekraft som ble publisert i 2022 og 2023 er det i stor grad lagt vekt på «planetære tålegrenser», med hovedfokus på klimagassutslipp fra maten vi spiser. Det tas utgangspunkt i matvaregrupper, og ikke ressursgrunnlaget i hvert av de nordiske landene.

Matproduksjon er en del av komplekse naturlige og samfunnsmessige systemer. Ved å heller beregne hva som er mulig å produsere på hvert av de nordiske landenes arealgrunnlag, gitt miljøvennlige produksjonsmetoder, kunne man komme fram til produksjonspotensiale for ulike matvarer og deretter oversette dette til råd om hva vi bør spise mer og mindre av.

I den femte bærekraftartikkelen konkluderer forfatterne med at av hensyn til mennesker og miljø, må overgangen fra animalsk til plantebasert i kostholdet være større enn det tidligere nasjonale kostråd har anbefalt. De hevder at dette vil gi sunnere, og mer miljømessig, sosialt og kulturelt bærekraftige kosthold i alle de nordiske og baltiske landene, men at det er

---

²⁰ Les mer om taksonomien og CSRD her: [Landkreditt: - Må beregne kundenes klimafotavtrykk | Norsk Bonde- og Småbrukarlag \(smabrukarlaget.no\)](https://landkreditt.no/nyheter/landkreditt-ma-beregne-kundenes-klimafotavtrykk)

nødvendig å se på om man bør innføre nasjonale strategier for kosttilskudd og beriking av matvarer. Det skal være nødvendig for å trygt kunne gå over til mer plantebaserte dietter som ikke overstiger de «planetære tålegrensene». NBS har i vårt [høringsinnspill til bærekraftartikkel nr. 2](#) blant annet pekt på at metodikken med «planetære tålegrensene» ikke er egnet til å ivareta verdier som selvforsyning, matsikkerhet, beredskap, levende lokalsamfunn og gode liv for mennesker og dyr. Dette er helt grunnleggende verdier i bærekraftige matsystemer, men de lar seg ikke tallfeste inn i slike regnestykker på en meningsfylt måte.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at dersom bærekraft skal legges til grunn når Helsedirektoratet oppdaterer de norske kostrådene, må det være en helhetlig tilnærming som ligger til grunn, der økonomiske, sosiale og miljømessige forhold ivaretas, inkludert matsikkerhet og totalberedskap. NBS kan ikke se at det som er publisert fra NNR så langt ivaretar dette.

25. Forskning, utredninger og arbeidsgrupper

Over jordbruksavtalen settes det av betydelig med midler til forskning og utredninger. I dette kapitlet er følgende ordninger omtalt: forskningsmidler, nasjonale tilretteleggingsmidler og klima- og miljøprogrammet. Utviklingsmidler til økologisk jordbruk er omtalt i kapitlet om økologisk jordbruk.

25.1. Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri

Forskningsmidlene for jordbruk og matindustri (FFL/JA) finansierer forskning og innovasjon i hele verdikjeden fra primærledd til industri- og forbrukerledd. Det er to finansieringskilder:

- Jordbruksavtalen: Det settes årlig av midler over jordbruksavtalen, i 2022 var beløpet på 77 mill. kroner.
- Forskningsavgift på landbruksprodukter: Finansieres med forskningsavgift på 0,35 % på landbruksprodukter. For importert halvfabrikata og ferdigvarer er avgiften 0,25 %. I 2022 utgjorde forskningsavgiften 207 mill. kroner, hvorav 126 mill. kroner kom fra norskproduserte varer.

Midlene fra jordbruksavtalen skal bidra til å dekke opp avtalepartenes behov for forskning og utvikling med hovedvekt på anvendt kunnskap.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår å videreføre bevilgningen på 77 mill. kroner til forskning og utredninger over jordbruksavtalen for 2024. 30 mill. kroner av dette settes av til et beite-hub-prosjekt (se kap. 7.9) og 10 mill. kroner til utvikling av et teigbasert arealtilskudd (se kap. 7.1).

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at forskningsmidlene over jordbruksavtalen må brukes til å støtte opp under målene om økonomisk og sosial jamstilling og økt sjølforsyning av jordbruksmatvarer, gjennom bl.a. økt areal- og utmarksbruk, lokal og nasjonal beredskap, god agronomi, teknologiutvikling tilpasset strukturen i norsk jordbruk, styrking av de landbruksøkonomiske miljøene i Norge og mer presis virkemiddelbruk.

Forhandlingsutvalget i Norske Bonde- og Småbrukarlag mener at forskningsavgiften må være lik for norskprodusert og importert vare, og at denne skal settes til 0,25 %.

25.2. Nasjonale tilretteleggingsmidler

Formålet med midlene er å bidra til å styrke verdiskapingen i landbruket gjennom tilretteleggende tiltak som bidrar til fellesskapsløsninger innen næringsutvikling og kompetanseheving av nasjonal nytteverdi. Målgruppen for ordningen er bl.a. organisasjoner, forsknings- og utviklingsinstitusjoner, samt fylkeskommuner og kommuner. Ordningen forvaltes av Landbruksdirektoratet, og forskrift om tilskudd til nasjonale tilretteleggingstiltak til næringsutvikling og kompetanseheving i landbruket ligger til grunn for forvaltningen av midlene.

I fjorårets jordbruksavtale ble bevilgningen økt fra 6 til 16 millioner kroner. Av dette er 6 mill. kroner en overføring fra ordningen Utviklingstiltak økologisk landbruk. Det ble gjort flere prioriteringer av hva slags prosjekter som skulle prioriteres.

For prosjekter med oppstart i 2023 har Landbruksdirektoratet innvilget 13 søknader.

Det ble ved fastsetting av «Forskrift om nasjonale tilretteleggingsmidler til næringsutvikling og kompetanseheving» vedtatt å ikke lenger øremerke midler til kursing av landbruksvikar og avløser. Tidligere er det øremerket 1 million til disse kursene via de tidligere KIL-midlene. Det ble samtidig i fastsettingsbrev fra Landbruks- og matdepartementet vist til at det er viktig å sikre god kompetanse blant avløser og landbruksvikar, og man mener at det kan være naturlig å drøfte dette i forbindelse med jordbruksforhandlingene.

Hvert år blir det arrangert nybegynnerkurs for avløsere og etterutdanningskurs for avløsere og landbruksvikarer i regi av avløserlagene rundt i Norge. Dette er viktige kurs for å sikre tilgang til kvalifiserte avløsere. NLT ser at tilskudd til dette formålet gjør at det blir arrangert flere kurs enn det ville blitt gjort uten økonomisk støtte, og bidrar til kompetanseutvikling.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag vil videreføre bevilgningen på 16 millioner kroner til Nasjonale tilretteleggingsmidler. Midlene som ble flyttet fra Utviklingstiltak økologisk landbruk skal fortsatt øremerkes til dette. 1 mill. kroner øremerkes til kurs for avløsere.

1.1 Klima- og miljøprogrammet

Klima- og miljøprogrammet skal bidra til å nå landbrukspolitikkenes målsettinger innenfor klima og miljø. Prosjektene skal bidra til at eksisterende eller ny kunnskap raskt når ut til næringsutøvere, til oppdatert kunnskap for rådgivning og forvaltning og til å informere om jordbrukets miljøinnsats til samfunnet for øvrig. Mottakere av prosjektstøtten er primært FoU-organ, rådgivning og ulike organisasjoner. Det gis tilskudd på inntil 100 % av godkjent kostnadsoverslag.

Målene for klima- og miljøprogrammet er å bidra til

- at produksjon av mat skal foregå med god ressursbruk og minst mulig forurensning, klimagassutslipp og tap av biomangfold
- å øke landbrukets miljøbidrag, som kulturlandskap, kulturbetinget biologisk mangfold, binding av karbon og produksjon av biogass
- å tilpasse agronomi og dyrkingssystem til endrede klimaforhold, med sikte på å opprettholde eller øke matproduksjonen og ivareta produksjonsressursene

I jordbruksforhandlingene 2022 ble det satt av 37 mill. kroner til Klima- og miljøprogrammet. Inkludert i dette er en økning på 4 mill. kroner og flytting av 5 mill. kroner fra Utviklingsmidler for økologisk landbruk. Formålet med midlene som er flyttet skal videreføres.

Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at prosjekter innen temaene klimatilpasning, jord og lokale kretsløp skal prioriteres i 2023-24. Det settes av 500 000 kroner til en utredning om kalking (se kap. 7.5) og 500 000 kroner til en utredning om drenering (se kap. 7.2). Forhandlingsutvalget i Norsk Bonde- og Småbrukarlag foreslår at bevilgningsrammen videreføres på 37 mill. kr. Midlene som ble flyttet fra Utviklingstiltak økologisk landbruk skal fortsatt øremerkes til dette.

25.3. Oppsummering utredninger og arbeidsgrupper

1. Partssammensatt arbeidsgruppe om utfordringer knyttet til WTO-regelverk

2. Gjennomgang av markedsordningen for korn
3. Beitebruk i statsalmenningene - arbeidsgruppe
4. Kalking – klima- og miljøprogrammet
5. Drenering – klima- og miljøprogrammet
6. Kartlegging av gode tiltak for jordhelse, formidling og veileder til bonden over klima- og miljøprogrammet, 1 mill. kroner
7. Tiltak for å utnytte mer av arealene over hele landet som er egnet til grøntproduksjon, inkludert tollvern og mottaks- og foredlingsledd
8. Beite-hub-prosjekt – 30 mill. kroner over forskningsmidlene
9. Utvikling av teigbasert tilskudd - 10 mill. kroner over forskningsmidlene
10. Gjennomgang av potetmarkedet og avrensordningen – Landbruksdirektoratet
11. Etablering av tilskudd til fellesanlegg i grøntsektoren – arbeidsgruppe
12. Partssammensatt arbeidsgruppe skal foreslå hvilke ordninger som nå må tas ut av gul boks og beskrive konsekvenser av dette.
13. Helhetlig gjennomgang av markedsordningen for korn. Gjennomgangen må gjøres i lys av konklusjonene fra arbeidsgruppa om gul boks
14. Ny kartlegging av dyrkbar jord (NIBIO)
15. Utredning om konsekvenser for norsk jordbruk av EUs taksonomi og CSRD – 700 000 kr over klima- og miljøprogrammet
16. Pilot på bestillingssystem for norsk/lokal frukt og grønt
17. Gjennomgang av investeringsstrategiene til Innovasjon Norge

26. Fordelingsskjema

FORKLARING TIL /INFO OM FORDELINGSSKJEMAET:

Fargekoder: **Røde** tall er sum av formler, sorte tall er "punchet" inn, **blå** tall er "endringstall" som også er punchet inn (de tallene vi endrer ifm. forhandlinger).

Tabell 1.1 Fordeling på priser og tilskudd

		Mill. kr
-	Kap. 1150, Jordbruksavtalen, utgifter	10 914,4
	Kap. 4150, Jordbruksavtalen, inntekter	0,0
=	Nettoeffekt av tilskudd	10 914,4
+	Målpriser fra 1.7	2 528,9
=	Sum målpriser og tilskudd	13 443,3
+	Omdisponering overførte midler fra 2022	47,6
=	Sum til fordeling	13 490,9
+	Endret inntektsverdi jordbruksfradrag	1 000
=	Sum	13 490,6

Tabell 1.2 Målpriser fra 01.07

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1 404,1	5,91	1,46	2050,0
Poteter	79,0	6,38	0,50	39,5
Grønnsaker og frukt	4 176,2		10,0%	417,6
Norsk matkorn	204,7	4,75	0,106	21,8
Sum målprisendringer				2528,9

Tabell 1.3 Markedsordningen for korn

Prisendringer norsk korn	1000 tonn	Målpris, Kr/kg	Endring, Kr/kg	Mill. kr
Hvete, matkorn	181,6	4,80	0,12	21,8
Rug, matkorn	23,1	4,32	0,00	0,0
Bygg	593,9	4,06	0,10	59,4
Havre	281,9	3,93	0,00	0,0
Fôrhvete og fôrrug	143,8		0,10	14,4
Erter til modning	10,0		0,00	0,0
Såkorn	65,2		0,08	5,0
Oljevekster (målpris 6,38 - suspendert)	18,1	0,00		0,0
Sum korn og oljevekster	1 317,5		0,076	100,6

Tabell 1.4 Endring i råvarekostnader til kraftfôr og matkorn

	1000 tonn	Andel	Ref. pris kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
--	-----------	-------	-----------------	----------------	-------------------

Norsk korn til kraftfôr	1047,6	49,7%		0,9270	971,2
Kli m.m.	71,3				0,0
Prisnedskrivning norsk korn til kraftfôr				0,000	0,0
Protein, soya m.m.	392,2	18,6%	4,790	0,115	0,0
Fett	41,5	2,0%		0,000	0,0
Vitaminer og mineraler	92,3	4,4%		0,000	0,0
Prisnedskrivning importråvarer	463,2			-0,413	191,1
Endret bevilgning frakt korn/kraftfôr					-35,0
Sum råvarekostnad kraftfôr	2 108,13			0,535	1127,2
Prisendring matkorn				1,000	
Endret prisnedskrivning				0,000	
Endret matkorntilskudd				-0,598	
Endret råvarekostnad matkorn				0,402	

Prisøkning fôrkorn	0,07	kr/kg
Endret prisnedskrivning norsk korn	0,00	kr/kg
Endring ref.pris karbo	0,07	kr/kg
Gjeldende ref. pris karbo	2,829	kr/kg
Gjeldende ref. pris soya	4,790	kr/kg
Endring refpris soya relativt	0,115	kr/kg
Ny refpris soya (relativt beregnet)	4,905	kr/kg

Tabell 1.5 Kap. 1150 og kap. 4150 Jordbruksavtalen, mill. kroner

Post	Budsjett 2023 ¹⁾	Endring	Budsjett 2024 ²⁾
21 Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	15,750	-5,550	10,200
50 Tilskudd til Landbrukets utviklingsfond	2 058,553	1225,800	3 284,353
70.11 Markedstiltak grønt	35,900	1,100	37,000
70.12 Tilskudd til råvareprisordningen	255,200	86,400	341,600
70.13 Tilskudd til avrensordningen potet	44,000	0,000	44,000
70 Markedstiltak, <i>kan overføres</i>	335,100	87,500	422,600
71 Tilskudd ved avlingssvikt, <i>overslagsbevilgning</i>	96,500	0,000	96,500
73.11 Pristilskudd ull	108,000	105,200	213,200
73.13 Pristilskudd melk	729,700	270,600	1 000,300
73.15 Pristilskudd kjøtt	1 707,435	51,500	1 758,935
73.16 Distriktstilskudd egg	5,500	2,100	7,600
73.17 Pristilskudd grønt	288,400	12,700	301,100
73.18 Frakttilskudd m.m.	446,500	772,500	1 219,000
73.19 Pristilskudd korn	2 096,400	-27,700	2 068,700
73 Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	5 381,935	1 186,900	5 107,754
74.11 Driftstilskudd, melk og kjøtt	2 483,700	394,700	2 878,400
74.14 Tilskudd husdyr	4 069,645	2 734,826	6 804,471
74.16 Beitetilskudd	1 349,000	693,600	2 042,600
74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd	5 360,500	1 859,817	7 220,317
74.19 Tilskudd til regionale miljøprogram	786,100	180,000	966,100
74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk	146,600	35,100	181,700
74 Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	14 195,545	5 898,043	20 093,588
77.11 Tilskudd til dyreavl med mer	106,245	54,170	160,415
77.12 Tilskudd til frøavl	29,060	1,000	30,060
77.13 Tilskudd til rådgivning	108,000	9,000	117,000
77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	55,856	11,479	67,335
77.17 Tilskudd til fellesanlegg for frukt	20,700	4,000	24,700
77 Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	319,861	79,649	399,510
78.11 Tilskudd til avløsning	1 335,367	1 402,233	2 737,600
78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom m.m. (sykt barn)	168,100	38,500	206,600
78.14 Tilskudd til sykepengeordningen	36,900	1,200	38,100
78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen	70,748	0,000	70,748
78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordningen	67,950	0,139	68,089
78 Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 679,065	1 442,072	3 121,137
Sum kapittel 1150	24 082,309	10 914,414	33 535,642
Sum kapittel 4150	0,050	0,000	0,050

1) Saldert budsjett

2) Budsjett før flyttinger, kvantums- og konsekvensjusteringer

Tabell 1.6 Post 21 Spesielle driftsutgifter, mill. kroner

	Budsjett 2023	Prognose 2024	Endring
Evalueringer, utredninger, arbeidsgrupper (LMD)	1,5	2,0	
IT-utvikling Landbruksdirektoratet	14,3	8,2	
Justert bevilgningsbehov			-5,6
Sum	15,8	10,2	-5,6

Tabell 1.7 Post 70.11 Markedstiltak i grøntsektoren, mill. kroner

	Budsjett 2023	Prognose 2024	Endring
-			
Kollektiv dekning av omsetningsavgift	35,9	35,9	1,1
Justert bevilgningsbehov			0,0
Sum	35,9	35,9	1,1

Tabell 1.8 Post 70.12 Tilskudd til råvareprisordningen, mill. kroner

	Budsjett 2023	Prognose 2024	Endring
-			
PNS, prognose	255,2	174,0	0,0
Målprisjustering melk			160,6
Endret målpris potet			7,0
Utvidede produkter			0,0
Behov knyttet til produkter uten målpris			0,0
Justert bevilgningsbehov			-81,2
Sum	255,2	174,0	86,4

Tabell 1.9 Post 70.13 Tilskudd til avrensordningen potet, mill. kroner

	Budsjett 2023	Prognose 2024	Endring
-			
Potetsprit	22,5	22,5	0,0
Potetstivelse	21,5	21,5	0,0
Justert bevilgningsbehov			0,0
Sum	44,0	44,0	0,0

Tabell 1.10 Post 71 Tilskudd ved produksjonssvikt, mill. kroner

	Budsjett 2023	Endring
-		
Tilskudd ved produksjonssvikt i planteprod.	93,5	0,0
Tilskudd ved svikt i honningprod.	3,0	0,0
Sum	96,5	0,0
Herav inneværende år		0,0

Tabell 1.11 Post 73.11 Pristilskudd ull

	Mill.	Kg/stk	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Ull		2,564	38,96	41,04	80,00	105,2
Skinn		0,070	70,00	70,00	140,00	4,9
Sum						110,1

Tabell 1.12 Post 73.13 Pristilskudd, melk

	Mill. l.	Sats, kr/l	Endring, kr/l	Ny sats kr/l	Endring, mill. kr
Grunntilskudd geitemelk	19,0	3,46	0,00	3,46	0,0
Distriktstilskudd melk					
Sone A	182,9	0,00	0,00	0,00	0,0
Sone B	297,4	0,15	0,20	0,35	59,5
Sone C	212,4	0,38	0,20	0,58	42,5
Sone D	472,8	0,60	0,20	0,80	94,6
Sone E	110,0	0,67	0,20	0,87	22,0
Sone F	44,1	0,76	0,25	1,01	11,0
Sone G	46,1	1,07	0,25	1,32	11,5
Sone H	2,6	1,28	0,25	1,53	0,7
Sone I	13,1	1,86	0,35	2,21	4,6
Sone J	9,9	1,95	0,50	2,45	5,0
Sum distriktstilskudd, melk	1 391,3		0,18		251,4
Nytt pristilskudd økologisk melk	48,000	0,00	0,40	0,40	19,2
Sum pristilskudd, melk					270,6

Tabell 1.13 Post 73.15 Pristilskudd, kjøtt

	Antall 12 mnd	Sats, kr/slakt	Endring, kr/slakt	Ny sats kr/slakt	Endring, mill. kr
Kvalitetstilskudd lammeslakt					
Kval. O+ og bedre	922 000	525	0,00	525	0,0
Ikke godkjent klassifisør	4 700	494	0,00	494	0,0
Kjeslakt over 3,5 kg	17 700	350	0,00	350	0,0
Tillegg økologiske slakt (herav)	25 500	50	0,00	50	0,0
Sum	944 400				0,000
Grunntilskudd, kjøtt	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg	Endring, mill. kr
Sau	22,2	3,81	0,00	3,81	0,0
Geit	0,4	5,15	0,00	5,15	0,0
Sum	22,6				0,0
Kvalitetstilskudd storfekjøtt					
Kvalitetsklasse O	16,7	5,50	3,00	8,50	50,1
Kvalitetsklasse O+ og bedre	34,4	10,50	-1,456	9,04	-50,1
Sum	51,1				0,000

Distriktstilskudd, kjøtt						
Storfe, sau og geit	Sone 1	24,6	0,00	0,00	0,00	0,0
	Sone 2	60,7	5,25	0,00	5,25	0,0
	Sone 3	18,9	8,05	1,00	9,05	18,9
Storfe og Geit	Sone 4	7,5	12,80	2,00	14,80	15,0
Storfe og Geit	Sone 5	0,9	13,40	2,00	15,40	1,8
Sau	Sone 4	2,7	14,90	1,00	15,90	2,7
Sau	Sone 5	0,6	15,40	1,00	16,40	0,6
Gris	Sone 4	6,6	5,60	1,50	7,10	9,9
Gris	Sone 4 ²	0,7	6,50	1,50	8,00	1,1
Gris	Sone 5	0,01	6,50	1,50	8,00	0,0
Vestlandet og Agder ¹ Gris		9,4	1,10	0,00	1,10	0,0
Kostnad ved å justere sonegrenser i Stjørdal						1,5
Sum		132,6				51,5
Sum pristilskudd kjøtt						51,500
1) Agder, Vestland og Møre og Romsdal						
2) Troms						

Tabell 1.14 Post 73.16 Distriktstilskudd egg

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Vestl.	5,718	0,38	0,20	0,58	1,1
Nord Norge	2,512	1,25	0,40	1,65	1,0
Sum distriktstilskudd egg					2,1

Tabell 1.15 Post 73.17 Pristilskudd grønt

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Epler, pærer og plommer, kirsebær	Sone 1	3,0	6,15	0,10	0,3
	Sone 2-4	3,6	7,61	0,20	0,7
	Sone 5	4,8	12,30	0,10	0,5
Moreller	Sone 1	0,1	7,18	0,10	0,0
	Sone 2-4	0,3	8,62	0,20	0,1
	Sone 5	0,4	13,34	0,10	0,0
Pressfrukt	7,9	4,65	0,00	4,65	0,0
Bær	Sone 1-3	5,2	5,36	0,10	0,5
	Sone 4-5	3,8	9,64	0,20	0,8
	Sone 6-7	0,1	10,70	0,10	0,0
Ekstra til industribær	alle soner	0,7	2,00	0,10	0,1
Sum distriktstilskudd frukt og bær					3,0

	Kvantumsgrense					
Tomat	103 400 kg					
Sone 1-3		1,2	4,37	0,70	5,07	0,8
Sone 4-7		2,5	5,81	0,93	6,74	2,3
Slangeagurk	151 800 kg					
Sone 1-3		3,6	3,47	0,56	4,03	2,0
Sone 4-7		1,5	4,30	0,69	4,99	1,0
Salat	220 000 stk					
Sone 1-3		4,9	1,19	0,19	1,38	0,9
Sone 4-7		2,2	1,71	0,27	1,98	0,6
Sum tilskudd grønnsaker			15,9			7,6
Potetprod. I Nord Norge		4,1	1,89	0,50	2,39	2,1
SUM			49,2			12,700

Tabell 1.16 Post73.18 Frakttilskudd m.m., mill. kroner

	Budsjett 2023	Endring,
Frakt korn	90,0	0,0
Frakt kraftfôr	181,5	35,0
Nytt tilskudd til slakteri Karasjok og Målselv	0,0	20,0
Nytt tilskudd innfrakt potet i Nord-Norge	0,0	2,5
Innfrakt slakt	170,0	105,0
Nytt tilskudd innfrakt av melk	0,0	600,0
Frakt egg	8,3	10,0
Sum	449,8	772,5

Tabell 1.17 Post 73.19 Pristilskudd korn

Prisnedskrivning	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny	
				sats kr/kg	Endring, mill. kr
Korn, norsk	1 205,5	1,401	0,000	1,401	0,0
Økologisk korn	18,7	2,511	0,000	2,511	0,0
Oljevekster, lupiner og bønner	21,7	3,268	0,000	3,268	0,0
Økologiske oljevekster, lupin, bønner	1,3	4,478	0,000	4,478	0,0
Fôrerter	7,5	2,135	0,000	2,135	0,0
Økologiske fôrerter	2,5	2,785	0,000	2,785	0,0
Sum norsk	1 257,2		0,000		0,0
- Herav 70 pst inneværende år	880,1				0,0
Importert karbohydratråvare, kraftfor	463,2	0,82	-0,413	0,403	-191,1
- Herav 50 pst inneværende år					-95,6
Tilskudd matkorn	273,3	0,000	0,598	0,598	163,4
- Herav 50 pst inneværende år	136,7				81,7
Sum					-27,7
- Sum inneværende år					-13,9

Tabell 1.18 Post 74. 11 Driftstilskudd, melk og kjøtt

		Antall	Sats kr per bruk/dyr	Endring kr per dyr/bruk	Ny sats kr/bruk/dyr	Endring, mill. kr
Kumelk AK-sone 2	Foretak	528	238 050	44 000	282 050	23,2
Kumelk Ak-sone 1-3-4	Foretak	1 141	242 050	40 000	282 050	45,6
Kumelk AK-sone 5	Foretak	4 273	268 800	55 000	323 800	235,0
Kumelk AK-sone 6-7	Foretak	684	277 050	60 000	337 050	41,0
Geitemelk landet	Foretak	264	262 810	50 000	312 810	13,2
Ammekyr s. 1-4, 6-39 kyr	Dyr	28 005	5 764	0	5 764	0,0
40 og flere kyr	Foretak	384	230 560	0	230 560	0,0
Ammekyr s. 5-7, 6-39 kyr	Dyr	47 184	7 438	1 000	8 438	47,2
40 og flere kyr	Foretak	301	297 520	40 000	337 520	12,0
Fjerne avkorting mellom melkegeit og melkeku (11 bruk)						2,7
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						-25,2
Sum driftstilskudd, melk og kjøtt						394,7

Tabell 1.19 Post 74.14 Tilskudd husdyr

	Fra	Til	Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr	1	14	89 195	6 103	2 897	9 000	258,4
	15	30	63 928	4 497	2 000	6 497	127,9
	31	50	38 331	3 035	0	3 035	0,0
	51 +		18 061	2 265	0	2 265	0,0
Sum			209 514				386,3
Melkekyr på små og mellomstore bruk	6	23	104 723	2 490	0	2 490	0,0
	24	50	30 762	-2 045	0	-2 045	0,0
Sum			135 485				0,0
Ammekyr	1	25	106 201	5 290	1 000	6 290	106,2
	26	50	4 820	5 290	0	5 290	0,0
	51+		4 820	1 330	0	1 330	0,0
Sum			111 021				106,2
Kastrater			1 000	0	2 400	2 400	2,4
Andre storfe	1	200	556 994	1 198	500	1 698	278,5
Melkegeit og melkesau	1	125	26 749	1702	0	1 702	0,0
	126	250	8 001	688	0	688	0,0
Sum			34 749				0,0
Sau og ammegeiter	1	75	635 597	1885	2 915	4 800	1852,8
	76	150	198 687	1 435	50	1 485	9,9
	150	250	83 661	209	0	209	0,0
	250+		17 000	209	-209	0	-3,6
Sum			934 945				1859,1

Avlsgris Sør-Norge 2)	1	35	16 606	498	20	518	0,3
Avlsgris Jæren	1	35	3 873	350	20	370	0,1
Avlsgris Nord-Norge	1	35	1 208	776	25	801	0,0
Sum			21 686				0,4
Slaktegris 2)	1	1400	985 708	14	20	34	19,7
Slaktegris Jæren	1	1400	204 292	10	20	30	4,1
Sum			1 190 000				23,8
Verpehøner Sør-Norge	1	1 000	537 970	11	13	24	7,0
Verpehøner Nord-Norge	1	1 000	23 609	25	13	38	0,3
Verpehøner, landet	1 001	7 500	2 728 113	11	13	24	35,5
Sum			3 289 692				42,8
Rugeegg Sør-Norge	1	167 000	11 441 179	0,07	0,00	0,07	0,0
Rugeegg Nord-Norge	1	167 000	0	0,15	0,00	0,15	0,0
Rugeegg, landet	167 001	833 000	44 371 634	0,07	0,00	0,07	0,0
Sum			55 812 813				0,0
Bifolk	1	+	48 943	800	100	900	4,9
Hjort over 1 år, lama og alpakka			9 075	765	130	895	1,2
Genbevaring							
Melkeku			4 430	3710	1 290	5 000	5,7
Ammeku			1 313	3710	0	3 710	0,0
Sau			17 088	310	0	310	0,0
Geit			726	610	0	610	0,0
Hest			768	1 200	0	1 200	0,0
Sum			24 325				5,7
Bunnfradrag 35 pst. ¹⁾		35 %	37 748	6 000	6 000	0	79,3
Beløpsavgrensing				530 000	0	5 300 000	0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser							-55,7
Sum produksjonstilskudd, husdyr							2
							734,8

1) Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst. tilskudd husdyr og 65 pst. arealtilskudd

2) Unntatt Jæren

Tabell 1.20 Post 74.16 Beitetilskudd

	Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Utmarksbeitetilskudd: Kyr, storfe, hest	271 507	1092	1 000	2 092	271,5
Beitetilskudd: Sau, lam, geit, kje	1 892 841	300	0	300	0,0
Storfe m.m.	650 604	530	500	1 030	325,3
Småfe m.m.	2 218 791	60	50	110	110,9
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					-14,1
Sum beitetilskudd	5 033 743				693,6

Tabell 1.21 Post 74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd

	Antall dekar	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Kulturlandskapstilskudd alt areal	7 297 099	265	0	265	0,0
Bunnfradrag, 65 pst ¹⁾	37 748	6 000	6 000	0	147,2
Arealtilskudd, grovfôr	7 067 711				1494,5
Innmarksbeitearealer	1 559 592				0,0
Arealtilskudd, korn	0				188,8
Arealtilskudd, potet	118 947				6,8
Arealtilskudd, grønnsaker	70 148				14,2
AK-tilskudd, frukt, bær og planteskoleareal	40 293				14,3
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					-6,0
Sum, AK-tilskudd	7 297 099				1859,8

1) Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst tilskudd husdyr og 65 pst arealtilskudd

Arealtilskudd, grovfôr

	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	377 170	50	200	250	75,4
Sone 2	308 539	50	200	250	61,7
Sone 3	468 069	145	200	345	93,6
Sone 4	485 768	165	200	365	97,2
Sone 5 A	1 813 038	360	200	560	362,6
Sone 5 B Vestlandet	2 806 349	405	200	605	561,3
Sone 6	694 174	420	300	720	208,3
Sone 7	114 604	466	300	766	34,4
Sum grovfôr alle soner	7 067 711				1 494,5

Arealtilskudd, korn			Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1							
1-250	korn	691 401	309	41	350	28,3	
251-2000	korn	500 002	309	0	309	0,0	
over 2000	korn	20 463	309	-309	0	-6,3	
1-250	olje og belgvekster	74 443	309	141	450	10,5	
251-2000	olje og belgvekster	7 571	309	100	409	0,8	
over 2000	olje og belgvekster	0	309	0	0	0,0	
Sone 2							
1-250	korn	28 843	382	91	473	2,6	
251-2000	korn	3 228	382	0	382	0,0	
over 2000	korn	0	382	0	382	0,0	
1-250	olje og belgvekster	159	382	191	573	0,0	
251-2000	olje og belgvekster	0	382	100	482	0,0	
over 2000	olje og belgvekster	0	382	-382	0	0,0	
Sone 3							
1-250	korn	597 298	382	91	473	54,4	
251-2000	korn	456 956	382	0	382	0,0	
over 2000	korn	8 096	382	-382	0	-3,1	
1-250	olje og belgvekster	17 709	382	191	573	3,4	
251-2000	olje og belgvekster	476	382	100	482	0,0	
over 2000	olje og belgvekster	0	382	-382	0	0,0	
Sone 4							
1-250	korn	288 417	422	190	612	54,8	
251-2000	korn	114 006	422	100	522	11,4	
over 2000	korn	0	422	-422	0	0,0	
1-250	olje og belgvekster	1 966	422	290	712	0,6	
251-2000	olje og belgvekster	0	422	200	622	0,0	
over 2000	olje og belgvekster	0	422	-422	0	0,0	
Sone 5 - 7							
1-250	korn	114 635	422	240	662	27,5	
251-2000	korn	24 435	422	150	572	3,7	
over 2000	korn	0	422	-422	0	0,0	
1-250	olje og belgvekster	620	422	340	762	0,2	
251-2000	olje og belgvekster	0	422	250	672	0,0	
over 2000	olje og belgvekster	0	422	-422	0	0,0	
Sum korn, alle soner			0			188,8	

Arealtilskudd, øvrige vekster	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Potet sone 1 - 5					
1-5 daa	4 570	613	587	1200	2,7
6-50 daa	28 056	613	100	713	2,8
51-300 daa	61 559	613	50	663	3,1
>300 daa	20 478	613	-123	490	-2,5
Potet sone 6 - 7					
1-5 daa	583	1 365	635	2000	0,4
6-50 daa	1 269	1 365	185	1550	0,2
51-300 daa	1 971	1 365	100	1465	0,2
>300 daa	461	1 365	-273	1092	-0,1
Sum poteter, alle soner	118 947				6,8
Grønnsaker sone 1 - 5					
1-5 daa	2 832	1 150	1350	2500	3,8
6-50 daa	15 894	1 150	500	1650	7,9
51-300 daa	26 310	1 150	300	1450	7,9
>300 daa	24 565	1 150	-230	920	-5,6
Grønnsaker sone 6 - 7					
1-5 daa	154	2 150	900	3050	0,0
6-50 daa	287	2 150	500	2650	0,1
51-300 daa	106	2 150	300	2450	0,1
>300 daa		2 150	-430	1720	0,0
Sum grønnsaker, alle soner	70 148				14,2
Frukt sone 1 - 4					
1-5 daa	1 279	1 750	1500	3250	1,9
6-20 daa	2 752	1 750	500	2250	1,4
21-80 daa	4 793	1 750	200	1950	1,0
>80 daa	1 577	1 750	-650	1100	-1,0
Frukt sone 5 - 7					
1-5 daa	2 857	2 500	1500	4000	4,3
6-20 daa	5 174	2 500	500	3000	1,4
21-80 daa	4 101	2 500	200	2700	1,0
>80 daa	54	2 500	-650	1850	0,0
Sum frukt, alle soner	22 587				10,0
Bær sone 1 - 4					
1-5 daa	1 311	1 850	1700	3550	2,2
6-20 daa	2 315	1 850	700	2550	1,6
21-80 daa	4 364	1 850	200	2050	0,9
>80 daa	4 029	1 850	-370	1480	-1,5
Bær sone 5 - 7					
1-5 daa	1 366	2 300	1700	4000	0,0
6-20 daa	1 893	2 300	700	3000	1,0
21-80 daa	1 930	2 300	200	2500	0,4
>80 daa	498	2 300	-650	1650	-0,3
Sum bær, alle soner	17 706				4,3

Tabell 1.22 Post 74.19 Tilskudd til regionale miljøprogram, mill. kroner

	Budsjett 2022	Prognose 2023	Endring, mill. kr
Fordelt på regionene	601,1	601,1	
Justert bevilgningsbehov			180,0
Landet			180,0

Tabell 1.23 Post 74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk

Arealtilskudd	Antall daa	Sats kr/daa	Endring kr/daa	Ny sats kr/daa	Endring, mill. kr
Frukt og bær m.m.	2 784	1 650	50	1700	0,1
Grønnsaker	3 037	1 650	50	1700	0,2
Potet	979	800	0	800	0,0
Korn	78 367	500	50	550	3,9
Grovfôr	266 126	40	50	90	13,3
Økologisk areal 1. års karens	19 524	250	0	250	0,0
Grønngjødsling	3 530	500	0	500	0,0
Økologisk brakka	1 005	25	0	25	0,0
Sum arealtilskudd økologisk areal	375 352				17,5
Tilskudd til økologisk husdyrproduksjon	Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring kr/dyr	Ny sats kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr	7 399	4 100	1000	5100	7,4
Ammekyr	4 667	3 000	500	3500	2,3
Andre storfe	17 335	730	170	900	2,9
Sau og melkesau	42 627	500	50	550	2,1
Melkegeit	471	353	147	500	0,1
Ammegeit	688	265	35	300	0,0
Avlsgris	366	517	200	717	0,1
Slaktegris	4 194	315	200	515	0,8
Sum tilskudd til økologisk husdyrproduksjon					15,7
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					1,9
Sum tilskudd til økologisk jordbruk					35,1

Tabell 1.24 Post 77.11 Tilskudd til dyreavl med mer. Mill. kroner

	Budsjett 2023	Prognose 2024	Endring
Tilskudd til veterinær reiser	61,3	56,3	26,6
Tilskudd til semin	30,6	30,6	15,6
Tilskudd til avlsorganisasjoner	14,3	14,3	15,7
Overvåkningsprogram Geit			1,3
Justert bevilgningsbehov			-5,0
Sum	106,2	101,2	54,2

Tabell 1.25 Post 77.12 Tilskudd til frøavl med mer. Mill. kroner

	Budsjett 2023	Prognose 2024	Endring
Tilskudd til frøavl	20,06	20,06	0,00
Tilskudd til lagring av såkorn	9,00	10,00	0,00
Justert bevilgningsbehov			1,00
Sum	29,06	30,06	1,00

Tabell 1.26 Post 77.13 Tilskudd til rådgivning. Mill. kroner

	Budsjett 2023	Prognose 2024	Endring
Tilskudd til rådgivning	108,0	108,0	9,0
Justert bevilgningsbehov			0,0
Sum	108,0	108,0	9,0

Tabell 1.27 Post 77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak. Mill. kroner

	Budsjett 2023	Prognose 2024	Endring
Utvikling av plantemateriale, nordisk	2,400	2,400	0,0
Utvikling av plantemateriale, oppformering	12,875	12,875	1,0
Utvikling av plantemateriale, Graminor	24,960	24,960	2,6
Frukt- og bærprogrammet, Graminor	1,700	1,300	1,6
Kvalitetstiltak settepotetavl	13,921	14,600	0,0
Sagaplant engangsbevilgning			6,0
Justert bevilgningsbehov			0,279
Sum	55,856	56,135	11,479

Tabell 1.28 Post 77.17 Tilskudd fellesanlegg frukt

	Volum siste 3 år, tonn	Sats 2023, kr/ kg	Endring, kr/kg	Ny sats kr/kg ¹⁾	Endring, mill. kr
Sum	10 250,6	2,02	0,39	2,41	4,0

1) Satsen vil variere med gjennomsnittlig volum siste 3 år

Tabell 1.29 Post 78.11 Tilskudd for avløsning

	Antall bruk/dyr	Kr per bruk/dyr	Endring kr /bruk/dyr	Ny sats kr/bruk/dyr	Endring mill. kr
Tilskudd per foretak	8 397	96 580	103 420	200 000	868,4
Melkekyr	209 397	4625	4 952	9 577	
Ammekyr	110 972	1277	1 367	2 644	
Andre storfe	574 954	771	825	1 596	
Melkegeit og melkesau	34 749	1066	1 141	2 207	
Sau, ammegeit	934 645	530	568	1 098	
Avlsgris	39 380	1524	1 632	3 156	
Slaktegris	1 449 515	52	56	108	
Verpehøner, -ender, -kalkuner, -gjess	4 114 571	13,4	14,4	27,8	
Rugeegg	93 080 120	0,08	0,09	0,17	
Hester	24 676	1524	1 632	3 156	
Avlskaniner	881	380	407	786	
Gjess, ender, kalkuner, livkylling	4 853 860	4,66	4,99	9,66	
Slaktekylling	73 589 232	0,560	0,60	1,16	
Saktevoksende slaktekylling opp til 39dg	0	0,560	0,60	1,16	
Saktevoksende slaktekylling 40- 50dg	0	0,560	0,60	1,16	
Saktevoksende slaktekylling 51+dg	0	0,560	0,60	1,16	
Tillegg for økologisk slaktekylling	261 364	1,660	1,78	3,44	
Revetisper	714	419	449	868	
Bifolk 100+	22 300	0	150	150	
Hjort, lama, alpakka	11 244	519	555	1 074	

	Prognose mill. kr	Endring pst.	Endring mill. kr	Utslag av tak mill. kr	
Utslag av satsendringer	1 322,0	107,08 %	1 415,6	-868,4	547,200
Justert bevilgningsbehov					-13,367
Sum tilskudd til avløsning for ferie og fritid					1402,233

Tabell 1.30 Post 78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom m.m.

	Antall dager	Sats kr/dag	Endring kr/dag	Endring, mill. kr
Antall avløsningsdager	174 220	2 100	500	
Gjennomsnittsberegning	174 220	711	169	29,5
Utvidelse av ordningen				0,0
Justert bevilgningsbehov				0,0
Sum				29,5
Nytt tilskudd til avløsning ved sykt barn				9,0

Tabell 1.31 Post 78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen

	Antall årsverk	Sats kr/å.v.	Endring kr/å.v.	Endring, mill. kr
Tilskudd per vikar	240	294 400	13 000	3,1
Justert bevilgningsbehov				0,0
Sum				3,1

Tabell 1.32 Post 78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordningen

	Antall	Sats , kr/pers.	Endring kr/pers	Endring, mill. kr
Enbruker	491	105 200	13 000	6,383
Tobruker	82	168 320	20 800	1,706
Justert bevilgningsbehov				-8,0
Sum	573			0,139

Tabell 1.33 Kap. 4150 Jordbruksavtalen, inntekter

Post 85, Prisutjevningsbeløp kraftfôrråvarer	1000 tonn	Ref.pris kr/kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
Sildemel	2		0	0,00	0,0
Soyamel	102	4,79	0,00	0,00	0,0
Andre fôrstoffer	20		0	0,00	0,0
Post 85	124,1				0,0
Sum kap. 4150					0,0